

КУРАШ Сергей Банифацевич,
доктар філалагічных навук, аўтар і суаўтар
больш за 300 навуковых публікацый, у тым
ліку 4 манаграфій, у галіне лінгваметафара-
логіі, лінгвакультуралогіі, этналінгвістыкі,
кагнітыўнай лінгвістыкі.

БУРКОВА Ганна Віктараўна,
кандыдат філалагічных навук, аўтар больш
за 60 навуковых публікацый у галіне літарату-
турнай анамастыкі, лінгвакультуралогіі.

СТРУКАЎ Віктар Віктаравіч,
лінгвіст, аўтар больш за 40 навуковых прац
у галіне літаратурнай анамастыкі.

С. Б. Кураш
Г. В. Буркова
В. В. Струкаў

ЛІНГВАКУЛЬТУРНЫЯ ІДЭНТЫФІКАТАРЫ Ў РОЗНЫХ КАМУНІКАТЫЎНЫХ ПРАКТЫКАХ

ISBN 978-985-477-924-9

9 789854 779249

Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь

Установа адукацыі
«Мазырскі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт
імя І. П. Шамякіна»

С. Б. Кураш, Г. В. Буркова, В. В. Струкаў

ЛІНГВАКУЛЬТУРНЫЯ ІДЭНТЫФІКАТАРЫ
Ў РОЗНЫХ КАМУНІКАТЫЎНЫХ ПРАКТЫКАХ

Мазыр
МДПУ імя І. П. Шамякіна
2024

УДК 811.161.3'373

ББК 81.2Бей-3

К93

Друкуецца па рашэнні навукова-тэхнічнага савета
УА МДПУ імя І. П. Шамякіна (пратакол № 10 ад 18.11.2024)

Аўтары:

С. Б. Кураш, доктар філалагічных навук;

Г. В. Буркова, кандыдат філалагічных навук;

В. В. Струкаў

Рэцэнзенты:

доктар філалагічных навук, прафесар,

загадчык кафедры тэарэтычнай і прыкладной лінгвістыкі

УА МДУ імя А. А. Куляшова

Я. Я. Іваноў;

доктар філалагічных навук, прафесар,

прафесар кафедры рускага, агульнага і славянскага мовазнаўства

УА ГДУ імя Ф. Скарыны

У. І. Коваль

Кураш, С. Б.

К93 Лінгвакультурныя ідэнтыфікатары ў розных камунікатыўных
практыках / С. Б. Кураш, Г. В. Буркова, В. В. Струкаў. – Мазыр :
УА МДПУ імя І. П. Шамякіна, 2024. – 115 с.

ISBN 978-985-477-924-9.

Манаграфія прысвечана праблеме функцыянавання “лінгвакультурных ідэнтыфікатараў”, да якіх адносяцца намінацыўныя адзінкі і тэксты, што ўзыходзяць да пэўных фрагментаў нацыянальнай лінгвакультурнай прасторы і кваліфікуюцца як аксіялагічна значныя і – адначасова – як апазнавальныя знакі той ці іншай лінгвакультуры, у сучаснай камунікатыўнай прасторы носьбітаў беларускай і рускай моў.

Аўтарамі манаграфіі аналізуюцца асобныя этнаспецыфічныя дыскурсіўныя практыкі і камунікатыўныя тыпажы Палескага рэгіёна, разглядаюцца прыклады функцыянавання лінгвакультурных ідэнтыфікатараў у крос-культурным дыялогу, раскрываюцца спосабы вербалізацыі некаторых аксіялагічна значных анамастычных канцэптаў.

Выданне адрасуецца спецыялістам у галіне лінгвакультуралогіі і этналінгвістыкі, міжкультурных камунікацый, анамастыкі, а таксама шырокаму колу чытачоў, якія цікавяцца праблематыкай рэгіянальнай лінгвакультуры.

УДК 811.161.3'373

ББК 81.2Бей-3

ISBN 978-985-477-924-9

© Кураш С. Б., Буркова Г. В., Струкаў В. В., 2024

© УА МДПУ імя І. П. Шамякіна, 2024

ЗМЕСТ

УВОДЗІНЫ (С. Б. Кураш)	5
-------------------------------------	---

ГЛАВА 1

ЛІНГВАКУЛЬТУРНЫЯ ІДЭНТЫФІКАТАРЫ

Ў ЭТНАСПЕЦЫФІЧНАЙ КАМУНІКАТЫЎНАЙ ПРАСТОРЫ	7
1.1 Моўная асоба палешука ў этнаспецыфічнай камунікатыўнай прасторы (С. Б. Кураш, В. В. Струкаў, Г. В. Буркова)	7
1.2 Моўная асоба палешука ў казачным эпасе Мазырскага Палесся (Г. В. Буркова, В. В. Струкаў)	11
1.3 Прэцэдэнтныя феномены традыцыйнай народнай культуры Мазырска-Прыпяцкага Палесся (С. Б. Кураш)	14
1.4 БАЛОТА як міфалагема, сімвал і канцэпт у моўнай свядомасці жыхароў Паўднёва-Усходняга Палесся (С. Б. Кураш, В. В. Струкаў)	18
1.5 Сустрэча з міфалагічным персанажам як фрагмент карціны свету жыхароў Мазырска-Прыпяцкага Палесся (С. Б. Кураш, Г. В. Буркова)	22

ГЛАВА 2

ЛІНГВАКУЛЬТУРНЫЯ ІДЭНТЫФІКАТАРЫ

Ў КРОС-КУЛЬТУРНЫХ КАМУНІКАТЫЎНЫХ ПРАКТЫКАХ	31
2.1 Сучасная электронная камунікацыя ў люстэрку моўнай рэфлексіі (С. Б. Кураш)	31
2.2 Аб функцыянаванні некаторых прэцэдэнтных феноменаў беларускай лінгвакультуры ў рускамоўнай камунікатыўнай прасторы (С. Б. Кураш, В. В. Струкаў)	36
2.3 Моўныя феномены, якія ўзыходзяць да французскай этна- і лінгвакультуры, у рускамоўнай камунікатыўнай прасторы (С. Б. Кураш)	41
2.4 Іншакультурныя маўленчыя вобразы ў рускамоўнай камунікатыўнай прасторы: беларусы і французы (С. Б. Кураш, Г. В. Буркова)	48
2.5 Маўленчы вобраз кітайца ў рускамоўнай камунікатыўнай прасторы (С. Б. Кураш, Г. В. Буркова)	53

ГЛАВА 3

ОНИМЫ Ў НАЦЫЯНАЛЬнай ЛІНГВАКУЛЬТУРЫ

І Ў ДЫЯЛОГУ КУЛЬТУР 57

3.1 Асаблівасці вербалізацыі анамастычнага канцэпту “Палессе”
ў камунікатыўнай прасторы беларускай і рускай моў (С. Б. Кураш,
Г. В. Буркова) 57

3.2 Айконім Мазыр як лінгвакультурны канцэпт (С. Б. Кураш,
В. В. Струкаў, Г. В. Буркова) 64

3.3 Пра спецыфіку функцыянавання этноніма *паляшук* (С. Б. Кураш,
В. В. Струкаў, Г. В. Буркова) 68

3.4 Ад’ектонім *палескі* ў структуры анамастычных утварэнняў
розных тыпаў (С. Б. Кураш, В. В. Струкаў) 72

3.5 Тапонім-канцэпт *Кітай* як анамастычная метафара ў рускай
мове (С. Б. Кураш, В. В. Струкаў, Г. В. Буркова) 77

3.6 Аб культурным фоне онімаў як кампанентаў парэмій Мазырскага
Палесса (С. Б. Кураш, В. В. Струкаў, Г. В. Буркова) 80

3.7 Этнонімы па-за прамой рэферэнцыі ў сучасных моўных практыках
(С. Б. Кураш) 86

3.8 Уласнае імя як лінгвакультурны феномен (С. Б. Кураш,
Г. В. Буркова) 90

ЗАКЛЮЧЭННЕ (С. Б. Кураш) 106

СПІС ВЫКАРЫСТАНАЙ ЛІТАРАТУРЫ 108

УВОДЗІНЫ

Да аб'ёму паняцця “лінгвакультурны ідэнтыфікатар” мы адносім намінацыйныя адзінкі і тэксты, якія ўзыходзяць да пэўных фрагментаў нацыянальнай лінгвакультурнай прасторы і кваліфікуюцца як аксіялагічна значныя і – адначасова – як апазнавальныя знакі той ці іншай лінгвакультуры. У іх склад могуць уваходзіць прэцэдэнтныя феномены (онімы, выказванні, тэксты), інтэртэкстэмы, ключавыя вобразы (сімвалы, метафары і інш.), коды народнай духоўнай культуры, ідыястылі, лінгвакультурныя “тыпажы”, факты нацыянальна спецыфічнай лінгваналегіі і інш. Галоўная ўмова – устойлівая асацыяцыя дадзенай адзінкі з канкрэтнай лінгвакультурай. Да матэрыялу такога кшталту адносіцца і тое, што “агульнавядомасць (агульнаўжывальнасць) тых ці іншых намінацыйных адзінак мовы залежыць ад актуальнасці ў сацыяльным і культурным жыцці народа тых рэалій, якія азначаюцца адпаведнымі адзінкамі. А гэта значыць, што яны ўваходзяць у склад таго «мінімуму» намінацыйных адзінак (...), у якім адлюстраваны асноўныя ўмовы існавання пэўнага этнасу ці пэўнай нацыі, своеасаблівы мікракосм тых рэалій і паняццяў, што вызначаюць унікальнасць этнічнай ці нацыянальнай культуры” [Іваноў 2001, с. 289].

Актуальнасць даследавання лінгвакультурных ідэнтыфікатараў, якія функцыянуюць у розных камунікатыўных практыках, апошнім часам не выклікае сумненняў: па-першае, з прычыны дамінуючых тэндэнцый глабалізацыі, у выніку чаго адбываецца нівеліраванне этнічнай і культурнай разнастайнасці; па-другое, з прычыны ўзмацнення выклікаў інфармацыйна-лічбавай эпохі і ўсё больш дынамічнага развіцця міжкультурных і міжмоўных кантактаў, якімі стымулююцца інавацыйныя працэсы ў мове і маўленні.

Навуковая навізна заключаецца ва ўвядзенні ў навуковы зварот шэрагу нацыянальна і аксіялагічна маркіраваных адзінак, а таксама іншакультурных феноменаў, якія адаптаваліся ці праходзяць адаптацыю ў беларускай і рускай моўна-маўленчай прасторы; у фіксацыі і сістэматызацыі моўных навацый, абумоўленых сацыякультурнымі працэсамі ў сучасным грамадстве.

Практычная значнасць даследавання абумоўлена яго скіраванасцю на захаванне культурна-моўных каштоўнасцей носьбітаў беларускай і рускай лінгвакультур ва ўмовах вышэйпералічаных выклікаў сучаснасці.

У ходзе даследавання вырашаліся такія задачы, як выяўленне актуальных тэндэнцый канцэптуалізацыі аксіялагічна значных паняццяў беларускай і рускай лінгвакультур, вызначэнне напрамкаў іх трансляцыі ў іншыя лінгвакультуры і рэцэпцыі з іншых лінгвакультур, характа-

рыстыка сферы камунікатыўнага распаўсюджвання і інш., у тым ліку з пунктаў гледжання праблемы нацыянальнай сацыякультурнай бяспекі, захавання этнічнай самаідэнтычнасці.

Асаблівая ўвага аўтараў звернута на шэраг феноменаў рэгіянальнай лінгвакультуры, што “ўяўляе сабой варыянт нацыянальнай культуры, з якой яна знаходзіцца ў дыялогу” [Токарев 2023, с. 12], у прыватнасці, той, якая адрознівае Мазырска-Прыпяцкае Палессе, дзе амаль у першародным выглядзе захаваліся архаічныя народна-міфалагічныя ўяўленні, рэалізаваныя ў мове і народнай духоўнай культуры [Буркова 2024; Коваль 2006; Лин 2006; Лин 2007; Шур 1998; Шур 2015].

Дадзенае навуковае выданне змяшчае шэраг папярэдніх вынікаў навукова-даследчай работы “Ключавыя ідэнтыфікатары беларускай лінгвакультуры і іншакультурныя моўныя феномены ва ўмовах выклікаў глабалізацыі і інфармацыйна-лічбавай эпохі”, якая выконваецца ў межах задання “Беларуская мова: этналінгвістычны, сацыялінгвістычны і лінгвакультуралагічны аспект даследавання” падпраграмы “Беларуская мова і літаратура” ДПНД “Грамадства і гуманітарная бяспека беларускай дзяржавы” на 2021–2025 гады.

Аўтары манаграфіі выказваюць шчырую ўдзячнасць навукоўцам, супрацоўніцтва з якімі ў значнай ступені паспрыяла рэалізацыі гэтага праекта, у прыватнасці, доктару філалагічных навук прафесару В. В. Шуру, кандыдату філалагічных навук дацэнт А. І. Равуцкаму, кандыдату філалагічных навук дацэнт У. М. Сяргею.

Матэрыялы даследавання могуць быць выкарыстаны ў вучэбным працэсе сярэдняй і вышэйшай школ у мэтах удасканалення фарміравання моўнай асобы суб’ектаў адукацыйнага працэсу ва ўмовах выклікаў глабалізацыі і інфармацыйна-лічбавай эпохі; далейшай распрацоўцы метадык выкладання роднай і замежных моў грамадзянам Рэспублікі Беларусь і навучэнцам з краін замежжа.

ГЛАВА 1

ЛІНГВАКУЛЬТУРНЫЯ ІДЭНТЫФІКАТАРЫ Ў ЭТНАСПЕЦЫФІЧНАЙ КАМУНІКАТЫЎНАЙ ПРАСТОРА

1.1 Моўная асоба палешука ў этнаспецыфічнай камунікацыўнай прасторы

*Вось так і збярог селянін-палешук
Сваю адмысловую мову.
Я голаў схіляю, як вершы пішу,
З паклонам да роднага слова.*

(І. Лагвіновіч)

Звернемся да таго *што* (а ў асобных выпадках і *як*) гавораць палешукі ў тых ці іншых камунікацыўных сітуацыях, і паспрабуем вызначыць некаторыя асаблівасці моўнага партрэта палешука.

Метадам суцэльнай выбаркі намі быў сабраны аўтэнтычны корпус аўтарызаваных у адносінах да палескай лінгвакультуры выказванняў на рускай і беларускай мовах, якія ўтрымліваюць маркеры тыпу “*як гавораць палешукі*”, “*як любяць гаварыць на Палессі*”, “*як можна пачуць ад палешука*” і г. д. Выяўленне і аналіз корпуса такіх кантэкстаў дае падставу для разважанняў: 1) якія моўныя феномены звязваюцца з этна- і лінгвакультурнай прасторай Беларускага Палесся падчас узгадвання гэтага рэгіёна носбітамі рускай і беларускай моў (як жыхароў Палесся, так і іншых жыхароў); 2) які вобраз моўнай асобы палешука пры гэтым можа скласціся (ці ўжо склаўся)? Усе прыведзеныя ніжэй прыклады падаюцца з захаваннем аўтарскай арфаграфіі і пунктуацыі ў суправаджэнні спасылак на крыніцы.

У выніку абагульнення і сістэматызацыі вывучанага матэрыялу намі заўважана, што падчас “цытацыі” жыхароў Палесся (у тым ліку і ў выпадках аўтацытацыі, г. зн. калі аўтарства выказвання належыць камусьці з жыхароў гэтага рэгіёна) часцей за ўсё фіксуюцца звароты да наступных моўных феноменаў:

а) спецыфічнага парэміялагічнага фонду, параўн.: *Ды і перапісваліся мы рэдка – гады ў рады, як кажуць у нас на Палессі...* (А. Бароўскі. “Пякельны рай”); “*У чужой хаце век карацейшы*” – так гавораць палешукі. [<https://www.tvr.by/bel/news/glavnyy-efir>]; *Да сённяшняга часу паўсядзённая мова насельнікаў Мазырскага Палесся дапаўняецца крылатымі выслоўямі*

для падмацавання сваіх довадаў, разваг, бо існуе ўпэўненасць, што **“без прымаўкі і прыказкі гаворка, што ежа без солі”** [Болбас 2012, с. 118]; Влечет она и воздействием на обоняние того, кто скоро придет в ее объятия или, **как говорят белорусы-поляшукі, “ажаницца з магилаю, з сырою землею”** [<http://www.krivichi.org/zhrec/zapah-smerti-v-russkoy-tradicionnoy-kulture.html>].

Часам у якасці спецыфічных для мовы палешукоў падаюцца тыя ці іншыя выслоўі, якія, на наш погляд, маюць больш шырокія сферы выкарыстання, чым прастора Палескага рэгіёна, параўн.: **Каб наша шырокая і прыгожая беларуская зямля багацела і прыгажэла, не пакінь недагледжанага і аднаго шматка на ёй. Ubач не толькі далекаватае і далёкае, а і тое, што ў цябе, як кажуць на Палессі, *пад бокам, пад носам, пад самым носам*** (Ф. Янкоўскі); хоць, вядома ж, нельга і адмаўляць факт устойлівага існавання такіх адзінак у камунікатыўных зносінах палешукоў;

б) да асобных лексем з відавочнай этнакультурнай канатацыяй, у тым ліку безэквівалентных слоў, уласціва апазіцыя “літаратурная мова (часцей – беларуская)” vs. “палеская мова”: *Хай мне той Кім Курловічаў і **анігадкі**, як палешукі кажуць, але ж усё адно – я яго запамніла ўжо...* (М. Гіль, “Кім і Валерыя”); *Рэшткі той меліяратыўнай сістэмы (зараз адзіна вядомага польдэра XVIII ст. на Палессі), Крысцінаўскія ставы, і сёння можна знайсці на поўнач ад вёскі Лапаціна, захаваліся і некалькі кіламетраў “бутрымовіцкай дамбы” – “**вала**”, як кажуць палешукі* [<http://brama.brestregion.com/number21/artic10.shtml>];

в) да вербалізацыі спецыфічных акцыянальных феноменаў, народных прыкмет, што абумоўлены жыццём у няпростых умовах палескага рэгіёна: *Вообще-то поляшукі воды не боятся, а с нынешней властью, которая нам мост построила, – вдвойне! Был у нас дед, так он говорил: “**Если вода в хату – я на лавку, она туда – я на печку. А выше вода никогда не поднимется**”* [<https://www.sb.by/articles/poleshuki-vody-ne-boyatsya-.html>]; *Весенняя вода – молодая, немного со вздорным характером, говорят на Полесье* [<http://ont.by/programs/programs/kontyry/topics/0086875>];

г) вербалізацыі пастулатаў спецыфічнай для розных куткоў Палесся народнай педагогікі, параўн.: *Палешукі кажуць, што бацькоў трэба слухаць, слухацца, што характарызуе пераважна вусны характар выхаваўчага ўзаемадзеяння: “Бацькоў наважалі і слухалі”* [Болбас 2012, с. 116]; *Дзейнымі сродкамі метаду пераканання з’яўляліся на Палессі гутаркі, навучанні, угаворы, растлумачэнні, парады, унушэнні: “Умеў дзіця радзіць, умей і вучыць”* [Болбас 2012, с. 135].

У адабраным корпусе беларускіх прыкладаў вылучаюцца тыя, што звязаны з вербалізацыяй паняццяў, што ўзыходзяць да народнай духоўнай культуры (абрадавай лексікі, фразеалогіі, міфалогіі і г. д.). Параўн.: У вадзе жыве **Вадзянік**. *Эта дзядок з барадою, з доўгімі валасамі, вялікім пузам і з перапонкамі на пальцах. Пад вадою ў яго е палац. Кажуць шчэ, ён вельмі ж любіць жыць ля млыноў. Шчэ даўно ў нас быў выпадак. Тануў у нас якісь чалавек, дык **старыя сказалі**, што ратаваць яго нельга, бо Вадзянік зазлue, што адабралі яго здабычу* (зап. у в. Боруск, Калінкавіцкі р-н).

Не менш паказальныя і ўзгадванні спецыфічнага палескага гумару. Яго так званай “сталіцай” у Паўднёва-Усходнім (Мазырска-Прыпяцкім) Палессі з’яўляецца вёска Аўцюкі (Калінкавіцкі р-н), так званае “палескае Габрава”, дзе праводзіцца штогадовы фестываль народнага гумару і асаблівай папулярнасцю карыстаюцца анекдоты пра аўцюкоўцаў. Напрыклад:

Два соседа-автюковца поспорили, кого из них можно назвать дураком.

– Дурак – это человек, выражающий свои мысли так, что другие его не понимают. Понял?

– Не-а, – ответил сосед.

– Мария, собирайся, пошли на ферму, опаздываем...

– А что мне собираться? Закрyla рот, и пошла!

Патрэбна адзначыць, што нярэдка гэты гумар бывае сумна афарбаваны, калі ён адлюстроўвае нялёгкія ўмовы пражывання жыхароў Палесся ва ўмовах балот, лясоў, бездарожжа і г. д., параўн.: *Как горько шутят полешуки, “если не засушит и не заморозит, то сгноит”* [<https://www.sb.by/articles/zdes-klimat-inouy-.html>]; *Несмотря на все неудобства, связанные с паводком, покидать свои дома местные жители не собираются. Говорят, у воды есть одно неизменное свойство – погостит и вернется в берега. А пока, шутят полешуки, побудем водоплавающими* [https://www.tvr.by/mobile/news/obshchestvo/pavodok_na_polese].

Яшчэ і сёння сярод лінгвістаў і ў медыйнай прасторы, на інтэрнэт-форумах, да і проста ў паўсядзённым маўленні вядуцца спрэчкі, што такое “палеская мова” і ў якіх адносінах яна знаходзіцца з беларускай, украінскай, рускай, польскай мовамі і дыялектамі (у прыватнасці, у 1903 годзе акадэмік Яўхім Карскі характарызаваў тэрыторыю Палесся як “раён распаўсюджвання ўкраінскіх гаворак”). Аднак, якім бы чынам не вырашалася гэтае пытанне, ніхто не сумняваецца ў тым, што мы маем справу з асаблівым феноменам, які аб’яднаў у сабе некалькі культур, параўн.: *Однажды мальчик что-то говорил голубям, и в его словах я услышал наречие, которое принято называть полесским. Да, так говорят на Полесье –*

на удивительно певучей вязи из белорусских, польских, украинских и собственно полесских выражений и слов (Сергей Ваганов, “Белая кровь”); Можете съездить в любую деревню Ивановского, Дрогичинского, Лунинецкого, Жабинковского, Брестского районов и прислушаться к их беседам. Говорок бесподобный. Вместо “хадзиць”, “писаць”, “чытаць” там произносят в основном так: “ходыты”, “пысаты”, “чытаты”. Разница весьма заметная даже в глаголах. Об остальных частях речи и говорить нечего [<http://www.proza.ru/2011/12/02/69>].

Урэшце, як ідэнтыфікавалі і ідэнтыфікуюць сябе самі палешукі? Тут суіснуюць два палярныя варыянты. Першы: Учанілася недарэчна: «Ці праўда – вашы кажуць самі: “Палешукі мы, а не чалавекі”?» Пашкадаваў: дарэмна не адказаў як след. Адбыўся жартам. Трэба было сказаць як мае быць. Не знайшоўся. У яго заўсёды разумнае прыходзіць у галаву потым... Самі кажуць: “Палешукі мы, а не чалавекі”. Чаму гэта пайшло так шырока? Чаму ў гэта вераць? Ці таму, што яно падобна на анекдот; як анекдот, як парадокс, урэзваецца ў памяць? А людзі бяруць на веру, дзівяцца. Вераць... І газеты нават пішуць часам: раней палешукі самі гаварылі: “Палешукі мы – не чалавекі”. Праўда, разумныя людзі ў газетах тлумачаць гэта праклятым мінулым: людзі былі такія цёмныя, дзікія, што не лічылі нават самі сябе за людзей, чалавекаў. За каго ж яны сябе лічылі? У гэтым – цяпер, у неспакойнай цемры асабліва – Анейка чуў нешта вельмі крыўднае, абразлівае (І. Мележ. Подых навальніцы, частка 3).

Другі: Палессе лічылася і лічыцца месцам нараджэння асаблівых людзей; у палешукоў нават распаўсюджаны ўстойлівы выраз, што “паляшук – гэта той жа чалавек, але са знакам якасці”. Параўн.: Вообщє Скварыш знал о нём не много – ну, родился где-то на Полесье, вроде на Туровщине, служил в армии, работал на металлообрабатывающем заводе, окончил вечернюю школу. (В. Быков. Бедные люди); Будучи из Полесья, он сидел мальчишкой у тамошнего мясоторговца и научился многому такому, о чем люди давно позабыли и о чем, похоже, вспоминать не хотели, потому что все равно бесполезно (Асар Эппель. Aestassacra); Потому что, когда она была девушка, то из Полесья (а там все не похоже на московских или украинских, веселые все и открытые, и работы никакой не боятся – хоть редьку сажать, хоть деготь сидеть, хоть на людей стирать), вот из этого-то Полесья поехала она по призыву поселяться возле Амура на рыбалке у реки и по дороге, на митинге, встретила с большим человеком (Асар Эппель. Вы у меня второй).

Такім чынам, адным з найбольш яскравых праяўленняў моўнай этнаспецыфічнасці Палескага рэгіёна з’яўляецца моўная асоба самога

жыхара Палесся – палешука, які адрозніваецца не толькі асаблівасцямі сваёй гаворкі, але і характарызуецца сваімі перавагамі ў галіне выкарыстання фону ўстойлівых выказаў (у тым ліку рэгіянальнага характару), сродкаў стварэння моўнага гумару, рэгулярным зваротам да намінацый і фактаў са сферы народнай духоўнай культуры, а таксама амбівалетнай самаацэнкай сябе як асобы.

1.2 Моўная асоба палешука ў казачным эпасе Мазырскага Палесся

Кожнаму пакаленню застаецца ў спадчыну тое, што стварылі талент і працалюбства яго бацькоў і продкаў, што выяўляе нацыянальнае аблічча народа. Стагоддзямі, узбагачаючы і ўдасканальваючы, нягледзячы на цяжкія гістарычныя ўмовы, на ліхалецці войнаў, стваралі нашы прашчурны народнае мастацтва, у якое ўкладвалі тонкі густ і высокае майстэрства. Адыходзіла, гублялася многае, але і тое, што засталася, раскрывае перад намі дзівосны і мудры свет народа – ашчаднага захавальніка ўсяго лепшага і таленавітага творцы. Беларуская народная творчасць – гэта люстра душы беларускага народа, невычэрпная крыніца натхнення і мастацкіх вобразаў.

Палессе ў гэтым плане ўяўляе сабой адзін з унікальных рэгіёнаў, які адлюстроўвае элементы духоўна-культурнага і соцыўнага этнавопыту (у тым ліку старажытныя, архаічныя), афарбаванага ў спецыфічны для дадзенага рэгіёна каларыт (“паляшукі”). Вядомы этнограф і фалькларыст Аляксандр Сержпудоўскі запікавіўся Палессем яшчэ падчас працы настаўнікам у Лучыцкім народным вучылішчы Мазырскага павета. Вельмі ўразілі маладога чалавека мясцовыя абрады, замовы і заклінанні, прыказкі і прымаўкі, з якімі ён знаёміўся падчас размовы з простымі палешукамі. Адразу ж узнікла жаданне расказаць пра такія дзіўныя куткі ўсім людзям. Першая публікацыя выйшла пад назвай “Голос из глуши”. У ёй аўтар эпізадычна пазнаёміў чытачоў з некаторымі рысамі жыцця сялян вёскі Лучыцы, звярнуў увагу на неабходнасць падрыхтоўкі кваліфікаваных спецыялістаў для вёскі, бо мясцовыя знахары і шаптухі наносілі здароўю жыхароў непапраўную шкоду. Такім чынам, А. Сержпудоўскі спачатку як аматар, а потым як даследчык культуры і быту свайго народа пачаў запісваць, сістэматызаваць і вывучаць усё, што датычылася жыцця палешука, яго быту і культуры.

У адрозненні ад літаратурнай анамастыкі, у якой надзвычай важнай з’яўляецца індывідуальная творчасць асобнага аўтара, фальклорны тэкст знаходзіцца на мяжы літаратурнага твора, гістарычнага апавядання і рэлігійных вераванняў, таму анімічная прастора фальклору значна бліжэй,

чым літаратурная, да рэальных імёнаў. Анамастыкон вуснай народнай творчасці ўяўляе сабой пэўны набор онімаў, якія ўжываюцца ў канкрэтным выпадку, таму працэс іх узнікнення складаны і звязаны са станаўленнем фальклорных сюжэтаў. Адною з важнейшых праблем сучаснай фалькларыстыкі, у тым ліку і казказнаўства, з’яўляецца вывучэнне моўных асаблівасцей народнай творчасці з мэтай спасціжэння і захавання найкаштоўнейшай інфармацыі аб паўсядзённым быццё, культуры і менталітэце ўвогуле. Чалавецтва ў сваёй большасці ўспрымае мову як дадзенае, як тое, што не патрабуе асэнсавання і беражлівых адносін, аднак мова не толькі сродак зносін. Мова – бяспечны помнік гісторыі і культуры народа, у якім акрэслены бытавыя контуры эпохі. У гэтым плане казачны эпас найбольш поўна раскрывае багацце роднай мовы, паколькі народная фантазія заўсёды была звязана з рэчаіснасцю, адлюстроўвала светапогляды яе стваральнікаў.

Мову разам з агульнай сукупнасцю бытавых рыс А. Сержпудоўскі лічыў галоўнай вызначальнай прыкметай нацыянальнай прыналежнасці народа, таму і запісваў усе творы, захоўваючы вымаўленне кожнага пачутага слова. Гэта пацвярджаюць і словы самога этнографа і фалькларыста ў прадмове да зборніка “Сказки и рассказы белорусов-полешуков”: *“Пры запісванні была звернута асаблівая ўвага на правільную перадачу зваротаў мовы апавядальніка і, па магчымасці, на дакладнае адлюстраванне вымаўлення”* [Сержпудоўскі 1999, с. 24]. Па словах М. Янкоўскага, фальклорна-мастацкія формы мыслення арганічна звязаны з дыялектнай лексікай [Янкоўскі 1973, с. 114]. Нягледзячы на тое, што сюжэтна-кампазіцыйная арганізацыя твора можа супадаць і паўтарацца ў багата якіх мясцовасцях, аднак кожны раз, у кожнай сваёй рэгіянальна-моўнай непаўторнасці дадзены твор заўсёды эстэтычна абжывае і асэнсоўвае нешта новае. А. Крывіцкі асобна вылучае слупка-мазырскія гаворкі сярод паўднёва-заходняй разнавіднасці і адзначае, што яны “характарызуюцца як бы большай выразнасцю, падкрэсленай рэгіянальнасцю, а таксама паслядоўнасцю ў рэалізацыі асаблівасцей і сродкаў паўднёва-заходніх гаворак” [Крывіцкі 2003, с. 174].

Казка сінкрэтычная па сваёй сутнасці, таму ў ёй арганічна спалучаюцца шматлікія малыя жанры фальклору, ствараючы своеасаблівы казачны стыль. Непасрэдным чынам уводзіць слухача ў казачны свет мастацкая формула. Традыцыйны казачны зачын настройвае ўвагу слухача і выражае эмацыянальны ўздых апавядальніка, рыхтуе яго да ўзлёту над паўсядзённым рэальнасцю. Пераважная большасць беларускіх народных казак мае двухскладовы зачын “жылі-былі”, які паказвае на няпэўную даўнасць часу дзеяння і настройвае слухачоў на эпічны лад. У зборніку А. Сержпудоўскага самай частотнай з’яўляецца ўступная формула “жыў (быў) сабе”, у якой зваротны займеннік указвае на непасрэдную скіраванасць дзеяння на галоўнага перса-

нажа твора. Прычым, ідучы ад праўды жыцця да мастацкай праўды, аднаскладовым дзеясловам “жыў” пачынаюцца казкі пра простых сялян, якія ўвесь свой век толькі і робяць, што працуюць: *Жылі сабе дзед да баба* [Сержпутоўскі 1999, с. 101]; *Жыў сабе адзін чалавек* [Сержпутоўскі 1999, с. 36]; *Жыў сабе адзін Каваль* [Сержпутоўскі 1999, с. 121]. Дзеясловам “быў” характарызуюць палешукі прадстаўнікоў духавенства і вышэйшых чыноў: *Быў адзін такі пан* [Сержпутоўскі 1999, с. 61]; *Быў сабе адзін поп* [Сержпутоўскі, с. 132]; *Быў сабе адзін дваранін* [Сержпутоўскі 1999, с. 148].

Многія казкі, запісаныя на Мазырскім Палессі, пачынаюцца ўступнымі развагамі, якія адлюстроўваюць так званую “суб’ектыўна-падзейную карціну свету” [Лук’янава, с. 59]: *Калі тое было – не ведаю. Мабыць, вельмі даўно, (...) Мой дзед, каб ёму лёгенька йкнуласо на том свеце, злезе з печы, апране кажуха да высунетца з хаты на прызбу, сядзе на сонейку да й кажэ нам казкі* [Сержпутоўскі 1999, с. 112]; *Слухайце бо! Скажу вам не казку, а шчырую праўду. Гдзе тое было – цяпер я забыўся, бо ўжэ, бачыце, старась. А ведамо, калі з чупрыны гінуць валасы, та й памяць – з галавы* [Сержпутоўскі 1999, с. 116]; *І той багатыр, хто мае многа ўсялякаго добра, й той, хто вельмі дужы да здаравенны. Часам дурныя кажуюць, што абы грошы, та й здароўе будзе. Не, мабыць, трасца табе не здароўе будзе за грошы...* [Сержпутоўскі 1999, с. 185].

Даволі часта ў казках уступная формула ўтрымлівае прыказкі і прымаўкі, з дапамогай якіх апавядальнік перадае свае развагі і роздум, погляды на жыццё і якія садзейнічаюць стварэнню цэласнага мастацкага твора. Адны парэміялагічныя адзінкі могуць уводзіцца ў кантэкст у якасці эпіграфа, выконваючы падрыхтоўчую функцыю: *Не рабі ліхога й не бойся нікого* [Сержпутоўскі 1999, с. 81]; *Праўда наверх выдзе* [Сержпутоўскі 1999, с. 81]; *І сабака на старасці не брэшэ* [Сержпутоўскі 1999, с. 96]. Іншыя ж прыказкі і прымаўкі своеасаблівым чынам арганізуюць пабудову казкі на ўзроўні архітэктанічнага паралелізму: *Не вер каню ў дарозе, а жонцы дома* [Сержпутоўскі 1999, с. 33]; *Калі Бог дась, та й у акно падась* [Сержпутоўскі 1999, с. 63]; *На свеце ўсёго нажывеш і Кузьму бацькам назавеш* [Сержпутоўскі 1999, с. 46]. Прыведзеныя народныя выслоўі, шматразова паўтараючыся на працягу твора і паступова напаўняючыся сэнсавымі канатацыямі, з’яўляюцца своеасаблівым вывадам усяго апавядання і падкрэсліваюць яго асноўную думку. Многія з афарыстычных выказванняў, створаных у працэсе апавядання, набылі самастойнае жыццё па-за казачным эпасам і з’яўляюцца сёння своеасаблівым кодэксам народнай маралі: *Як топішса, та й за брытву хопішса; Покуль згубіш ліхое, та добрае само згіне; Баба хітрэй чорта; Калі Бог не дась, та людзі не памогуць; Што не край,*

та абычай, што село, та нораў, а што галава, та розум; Чалавек ніколі не кідае надзеі на ічасце, бо без надзеі нельга жыць на свеце.

У некаторых зачынах казак зборніка час дзеяння суадносіцца з адаптывнымі грамадскімі падзеямі ці канкрэтным месцам іх узнікнення. З дапамогай такога стылістычнага прыёму ствараецца рэалістычная пераканаўчая атмасфера, якая прыцягвае большую ўвагу слухачоў сваёй праўдзівасцю: *Гэта было ешчэ за паньшчыну* [Сержпудоўскі 1999, с. 152]; *Даўно тое было, мабыць, ешчэ тагды, як у наш край прышлі цыганы* [Сержпудоўскі 1999, с. 188]; *Гэта было мо ўжэ за вашу палец от тут недалёка, кале Слуцка* [Сержпудоўскі 1999, с. 140]; *Бачыце, якая тут нетра, якая тхлань: цэлы тыдзень ідзі, та да краю не дацягнешца. Даўней тут была чыстая вада, усе лелело да блішчала на сонейку, бы шкло* [Сержпудоўскі 1999, с. 177].

Самабытнасць таленту, індывідуальнасць мастака-казачніка не маглі не праявіцца ў шматлікіх вобразных параўнаннях і метафарах, якія абумоўлены штодзённым вопытам селяніна: *Слёзы так і цекуць, бы з берэзіны сок; Лежыць кале прызбы каменьчык, ясны, як зорка; Стужаўса малады стралец, набелеў як палатно й дрыжыць бы асіна; Была ена адна, бы тая былінка ў полі; От ужэ падходзіць пара сеяць жыто, а земля сухая, як прысак* [Сержпудоўскі 1999]. Як бачым, фальклорна-этнаграфічная дзейнасць А. Сержпудоўскага з'явілася працягам і развіццём лепшых традыцый рускай і беларускай навук аб духоўнай культуры народа. Вучоны выступіў наватарам у галіне збору народнай творчасці, стварыўшы ўласныя метадыкі па збіранні казак і рэчавых матэрыялаў. Выдатная спадчына, сабраная на Беларускім Палессі, здзіўляе сваёй шматграннасцю, глыбінёй поглядаў, пранікнёнаю любоўю да роднага слова і прыроды і ўяўляе вялікую каштоўнасць не толькі для фалькларыстаў, але і для лінгвістаў.

1.3 Прэцэдэнтныя феномены традыцыйнай народнай культуры Мазырска-Прыпяцкага Палесся

У сучаснай антрапацэнтрычнай лінгвістыцы этнакультурны моўны вопыт разглядаецца як канцэптуальная, інфарматыўная сістэма, ці, у тэрміналогіі В. У. Красных, адна з фрэйм-структур свядомасці. У гэтым выпадку – свядомасці носьбітаў этнакультурнага вопыту, звязанага з мінулым, у тым ліку і далёкім, – людзей старэйшага пакалення. Класіфікуючы феномены, якія знаходзяцца па-за фрэйм-структурамі свядомасці, В. У. Красных падзяляе іх на *клас прэцэдэнтных феноменаў* (добра вядомых носьбіту мовы) і *клас стэрэатыпаў* [Красных 1999, с. 5].

Мазырска-Прыпяцкае Палессе ў гэтым плане ўяўляе сабой адзін з унікальных рэгіёнаў, які адлюстроўвае элементы духоўна-культурнага

і соцыумнага этнавопыту (у тым ліку старажытныя, архаічныя), афарбаванага ў спецыфічны для дадзенага рэгіёна каларыт (“паляшукі”). Звернемся да асаблівасцей функцыянавання прэцэдэнтных феноменаў (ПФ) у мове жыхароў вёсак, размешчаных на тэрыторыі Мазырска-Прыпяцкага Палесся, у працэсе вербалізацыі імі духоўна-культурнага этнавопыту.

Перш чым разгледзець ПФ этнакультурнага вопыту, патрэбна вызначыць іх месца ў іерархіі ПФ у цэлым. В. У. Красных і інш. вылучаюць тры класы ПФ у адпаведнасці з працягласцю іх кагнітыўнай прасторы:

1) *нацыянальна-прэцэдэнтныя* – тыя, што вядомыя любому сярэдняму прадстаўніку той ці іншай нацыянальна-лінгвакультурнай грамадскасці і ўваходзяць у нацыянальную кагнітыўную базу;

2) *соцыумна-прэцэдэнтныя* – тыя, што вядомыя любому сярэдняму прадстаўніку таго ці іншага соцыуму і ўваходзяць у калектыўную кагнітыўную прастору;

3) *універсальна-прэцэдэнтныя* – тыя, што вядомыя любому сярэдняму homo sapiens і ўваходзяць ва “ўніверсальную” кагнітыўную прастору. Паміж імі ёсць і пераходныя зоны [Красных 1997].

Разам з тым, этнічны духоўна-культурны вопыт – гэта не нейкае маналітнае адзінства, а своеасаблівы “пластовы пірог”, атрыманы з напластаванага агульнанацыянальнага, рэгіянальнага, міжрэгіянальнага, мясцовага і індывідуальнага. Сярод гэтых самых “пластоў” знаходзіцца і той, што цікавіць нас, – сродкі вербалізацыі традыцыйнага народнага духоўна-культурнага вопыту жыхароў паўднёвых раёнаў Гомельскай вобласці. Зафіксаваныя ў іх ліку ПФ падаюцца далей па класіфікацыі В. У. Красных.

Прэцэдэнтная сітуацыя – “нейкая “эталонная”, “ідэальная” сітуацыя, якая адбылася некалі ў рэчаіснасці, прычым “інварыянты іх успрыняцця могуць як супадаць, так і значна адрознівацца” [Красных 1999, с. 32]. Гаворачы пра рэгіянальны этнакультурны вопыт як частку вопыту нацыянальнага, патрэбна адзначыць перш за ўсё сітуацыі, звязаныя з абрадамі, звычаямі (а акрамя гэтага, “цікавымі выпадкамі” мясцовага маштабу, якія надоўга набылі статус мясцовых легенд). Што датычыцца абрадаў і звычаяў, то тут якраз і назіраецца, з аднаго боку, інварыянтнасць сітуацый (амаль усе інфарматыры ўзгадвалі асноўныя абрады, святы і г. д.), а з другога – тэндэнцыя да варыятыўнага расхістання інварыянта ці да лакунізацыі яго састаўных частак (г. зн. яе “рэгіянальны кампанент”).

Параўн.: 1) *На шчодры была багатая куцьця. Гаварыў гаспадар за сталом: “Мароз, хадзі куцьцю есці, а летам не бывай, хвастом не віляй, бо будам пугаю сякі”* (в. Круковічы, Калінк.); *На багату куцьцю проці 14 прыглашалі мароз. Старэйшы, ішоў да акна, стукаў у яго і казаў: “Мароз,*

мароз, хадзі куццю есці. У Пятроўку не ідзі, бо жалезнай пугаю вочы паўбіваем”. І так 3 разы (в. Засінцы, Ельск.); 13-го, на Багату Куццю, да первай звязды не садзіліся вячэраць. Перад вячэраю старшы ў хаце мужчына браў куццю, ішоў на двор з куццёю і зваў Дзеда Мароза: “Дзед Мароз, ідзі вячэраць” – для таго, каб не марозіў пасевы (в. Майская, Мазырск.); Була куцця халодна. Прыглашалі мароза куццю есці: “Мароз, мароз, ідзі куццю есці” (в. Глушкавічы, Лельч.); Звалі і мароза, і дзядоў, і ваўка на Галодную куццю 18 январа: “Мароз, мароз, ідзі к нам куццю есці. На зіму аджывай, а на лета замірай” (в. Судкава, Хойн.) і г. д.;

2) Юрэй – 6 мая. Перад гэтым днём выганялі карову ў поле, абязцельна да Юр’я. Юрэй 2 разы ў гаду. Каровам хвасты адрэзваюць, кладуць вышэй варот, і карова пад ім ходзіць (в. Засінцы, Ельск.); У Юрый атмячалі выган худобы на пасбішча. Абыходзілі пасевы з хлебам і соллю: “Госпаду памалюся, Юрыю пакланюся. Там, за марамі, за гарамі, ходзіць лісіца. То не лісіца, а чорная бож’я цяліца. Есць траву шаўковую, п’е ваду крынічную, нясе малако густое, верхам глыбокае. У хвасце, у бядрэ і ў белым вярэ. Я са славамі, Бог з помашчу. Амінь” (в. Судкава, Хойн.); 6 мая Юрэй празнуюць. “У гаду два Юр’і і абое дурні”. На гэты дзень хвасты каровам адрэзалі. І да Юр’я кароў выганялі. Юрэй – празнік для ската (в. Шатуны, Ельск.).

Прэцэдэнтны тэкст – “закончаны і самадастатковы прадукт разумовай дзейнасці; (полі)прэдыкатыўная адзінка; складаны знак; ... абавязкова знаёмы членам нацыянальна-лінгва-культурнай супольнасці”; “у свядомасці ён захоўваецца звычайна не ад першага да апошняга слова, а як пэўны “канцэпт” (па М. І. Жыпкіну), як сціснуты “вобраз”, максімальна “ўшчыльненае” ўяўленне пра яго [Красных 1999, с. 33].

Параўн.: 1) У інішаю хаце, кагда спаць лажання дзеўкі, моляцца “Отцэ наш” (Стары Новы год; в. Букча, Лельч.); Многа спявалі. А часцей “Святы вечар”, “Васілею-Гаўрылею” (Калядкі, в. Засінцы, Ельск.); Багата спявалі. Усе ўмесце пад окнамі спявалі “Святэ Ражаство” (в. Шатуны, Ельск.);

2) Нясуць вянка з саломкі і ягады туды пасаджаюць, штоб гороб’і елі, навесяць на бярозку, пабяруцца за рукі і ходзяць кругом яе і спяваюць: “Ой, чырочка-пташэчка, не залетай далёка, не занось мойго венчыка-барвенчыка, трэба замуж ідці, венчкі віць”... (Вясна чырка, в. Букча, Лельч.); Сено шэстого, на Галодну Куццю, лажылі на стол, на покут. Сена – патаму, што Ісус Хрыстос радзіўся, і маці палажыла яго ў яслі (в. Майская, Мазырск.); Людзі павінны памыцца, каб на двары было чыста, у сараі. Варылі тайную вячэру, абавязкова посную. Каб прысутнічала рыба, бо, калі Бож’я Мацер, як Ісуса Хрыста распялі, згатавала

рыбіну, села вячэраць і сказала: “Як рыбка страпянецца, мой сын аджы-вецца”. Рыбка страпянулася – Ісус Хрысціцель вярнуўся (Чысты чацвер; в. Судкава, Хойн.).

Прэцэдэнтнае выказванне – “узнаўляльны прадукт разумовай дзейнасці; закончаная і самадастатковая адзінка, якая можа быць ці не быць прэдыкатыўнай; складаны знак, сэнс якога заўсёды “шырэ” чым простая сума значэнняў яго кампанентаў, ... абавязкова шматразова ўзнаўляецца ў маўленні...” [Красных 1999, с. 35]. Гэта і фразеалогія, у прыватнасці так званыя этнафраземы, прыказкі і прымаўкі, афарызмы, і акрамя таго, вербалізацыя такіх элементаў абраду, як “удзячнасць”, “пагроза”, “просьба” і г. д.

Параўн.: *Хто прадзе, хто вушывае, хто пляце, хто мучкі мучэ, а патам спаць захочуць, бягуць пад другія окна на другія вячоркі, глядзяць, што там другія робяць* (Вячоркі; в. Букча, Лельч.); *Ты, дзядзько, не сядзі, бяры нажа вострага, адрэж сала тоўстага, не багата, не мала, каб з торбы тарчала* (Калядкі; в. Шатуны, Ельск.); *На каляду хадзілі са звяздой і з маскай казы і прыгаварвалі: “Вынось, бабо, коўбасу, бо я хату разнясу”; Судзі, Божэ, даждаць, ды і на той год спяваць: Шоб на тэ Ражаство хату і сені разнясло*” (в. Глушкавічы, Лельч.).

Прэцэдэнтнае імя – “індывідуальнае імя, звязанае з прэцэдэнтным тэкстам ... ці з прэцэдэнтнай сітуацыяй...” [Красных 1999, с. 34]. Прыклады ПФ такога тыпу былі прыведзены вышэй; сюды ж можна далучыць і ўласныя імёны з рэгіянальным характарам канатацыі (*Аўцюкі, аўцюк(овец)* і г. д.). Гаворачы пра гэтую групу ПФ, прыем да ўвагі, што “ў кантэксце кантэгорыі прэцэдэнтнасці / беспрэцэдэнтнасці могуць быць ахарактарызаваны ... і назвы прыродных рэалій, дэскрыптыўных па сваёй прыродзе” [Сянкевіч 2000, с. 128].

Размова вядзецца пра прэдыкатыўныя метафары тыпу *заяц, пень* і г. д. Намі зафіксаваны аналагічныя прыклады, аформленыя, аднак, не на базе намінацый прыродных рэалій, а на базе назваў артэфактаў. Параўн. ужыванне слова *сэканд-хэнд* у значэнні ‘рэчы з нябожчыка’ (в. Кавалі, Брагін); ці слова *камедыя* ў наступных кантэксце: *Чучала рабілі. Возьмуць аднаго чалавека, адзенуць у вывернуты кажух і зрабляць з яго таку камедзію* (Купалле; в. Засінцы, Ельск.).

Акрамя ПФ, у маўленні жыхароў Мазырска-Прыпяцкага Палесся фіксуецца і **стэрэатыпы** рознага плана, напрыклад, сацыяльнага: *Свечку рабілі таку здарову. Хто багацейшы – у таго і свечка таўсцейшая. Ездзілі ў царкву свяціць. Запалім і стаім усю службу. Хто адну, а хто 2, 3 свечкі дзержыць. Аграномка – дык та можна 10 дзяржаць*. (Стрэчанне; в. Засінцы, Ельск.); этнічнага: першы чалавек, які прыйшоў у хату на Каляды, прад-

казваў, што “*мужчына – значыць карова радзіць бычка; жанчына – карова народзіць цёлачку. Калі яўрэй – будзе грошаў багата*” (в. Судкава, Хойн.) і г. д.

Падсумоўваючы сказанае, можна ахарактарызаваць этнатып традыцыйнай народнай культуры Мазыршчыны як фрэйм-структуру, якая ўтрымлівае розныя віды прэцэдэнтных феноменаў, стэрэатыпаў, што акумулююць як агульнанацыянальны духоўна-культурны вопыт, так і адлюстроўваюць рэгіянальную і мясцовую спецыфіку ў частцы перайначвання інварыянтаў, іх лексічнага і семантычнага нападзення.

1.4 БАЛОТА як міфалагема, сімвал і канцэпт у моўнай свядомасці жыхароў Паўднёва-Усходняга Палесся

Адным з ключавых канцэптаў у канцэптасферы жыхароў Паўднёва-Усходняга (Мазырска-Прыпяцкага) Палесся з’яўляецца *балота*, а за імі самімі трывала замацавалася перыфрастычная намінацыя *людзі на балоце*, асабліва пасля выхаду ў свет аднайменнага рамана Івана Мележа ў 1962 годзе, які ўваходзіць у цыкл “Палеская хроніка”, і знятага па гэтым творы аднайменнага мастацкага фільма вядомага рэжысёра Віктара Турава (1981). З тых часоў пачынаецца “самастойнае жыццё” дадзенай перыфразы ў камунікатыўнай прасторы, у тым ліку і па-за межамі Беларусі (больш падрабязна аб гэтым – у п. 2.2 главы 2).

Па адной з версій менавіта балоцістая мясцовасць, якая пазначалася словамі з балцкім каранем *-rol-/pal-/ -pel-* (*Pala, Pelesa, Pelysa* ў літоўскай і латышскай мовах – балоцісты лясок [Полесье 1998, с. 34–35]), легла ў аснову тапоніма *Палессе* (гл. таксама п. 3.1 главы 3), хоць нельга не прызнаць і таго, што гэты рэгіён устойліва атаясамліваецца ў калектыўнай моўнай свядомасці і з балотамі, і з лясамі.

Вядома, што балоты – вельмі значная па тэрыторыі частка Палесся, неад’емны аtryбут яго прыроды, устойлівы асацыятыў да самога тапоніма Палессе, а Мазырска-Прыпяцкае Палессе – адно з найбольш забалочаных месцаў, дзе гэты паказчык складае ад 20 да 70 % тэрыторыі [Полесье 1998, с. 45].

Таму цалкам натуральным з’яўляецца асаблівае стаўленне палешукоў да балот, што ўвасобілася ў міфалагізацыю, сімвалізацыю і канцэптуалізацыю апошніх.

У міфалагічнай карціне свету беларусаў балота – гэта прыстанак цэлага шэрагу прадстаўнікоў тагасветнагй прасторы, дэманічных сіл, такіх, як “*Лазавік, Кадук, лознікі, Хапун, Балотнік, Багнік, Аржавеннік, балотніцы, наветрыкі*” [Шамак 2013, с. 147]. “Балота і ўсякую тхлань стварыў Чарнабог, таму ў іх

пануюць толькі нядобрыя духі і багі. Беларус сцеражэцца, але не баіцца балотных духаў, бо ён здольны знішчыць іх, асушыўшы балота” [Шамак 2013, с. 148]. Больш падрабязна гл. [Коваль 1995].

З балотам звязаны шэраг цікавых легенд, якія існуюць у Паўднёва-Усходнім Палессі і цяпер. Адна з іх – аб паходжанні бусла – была запісаная ў пачатку 2000-х гг. у некалькіх мясцовых варыянтах: *Аднажды Бог сабраў у мешок усіх лягушак, жаб, змей, яшчарыц і даў чалавеку, каб тот іх аднёс далёка і выбрасіў. І сказаў мешок не адкрываць. Чалавек адышоў да балота. Як любавітны, ён захацеў узнаць, што ляжыць у мяшку, і развязаў. Усе лягушкі, змеі, жабы павыпаўзалі з мяшка, і чалавек прыняўся іх лавіць. Усіх злавіць ён так і не змог. Ён прыйшоў к Богу і сказаў, што пайцярэсаваўся, што ляжыць у мяшке. Тады Бог раззлаваў на яго і сказаў: “Хадзіць табе па балоту і сабіраць лягушак, змей, жаб”. Чалавек гэты прэўраціўся ў аіста і да сёння пор сабірае па балотах тое, што не змог злавіць (г. Тураў, Жыткавіцкі р-н). Аналагічная легенда зафіксавана і ў іншых населеных пунктах: Аіст – гэта быў чалавек. Бог так зрабіў, каб быў буськом. Загадаў Бог чалавеку: “Насі мяшка і не развязвай. А вон не вутрымаў і развязаў. А там была ўсяка пропасць, гады. І распаўзліся, хто куды, вулезлі з мяшка. І Бог яму сказаў, што будзеш буськом, пакуль не пазбіраеш не свеце ўсё (в. Верасніца, Жыткавіцкі р-н); Быў ён чалавек, а калі-то Бог сабраў усю нечысць у кораб і даў яму, каб занёс і выкінуў. А ён захацеў паглядзець, і ўсе вужы, гадзюкі, жабы павылазілі, а ён іх лавіў. Вярнуўшыся да Бога, сказаў, што заглянуў. І ён сказаў: “На табе крылля, дзюбу і будзеш іх лавіць усю жыццё” (в. Ст. Высокае, Ельскі р-н) [Лексика 2008].*

Міфалагічныя ўяўленні палешукоў пра балота сімвалізуюць апошняе як “небяспечнае і нячыстае месца, дзе водзяцца чэрці” [Толстой 1995, с. 228], царства д’ябла: “Паводле старажытных павер’яў, ён і яго анёлы пасля няўдалага паўстання супраць Бога былі скінуты з неба на зямлю, дзе трапілі ў балота, лес, поле, паселішчы людзей. Тыя з іх, што трапілі ў балота, найбольш варожа ставяцца да чалавека. Касмаганічная сімволіка балота звязана і з рэальнымі яго ўласцівасцямі – гэта беспарадкавая сумесь зямлі і вады, першасных элементаў, з якіх утварыўся будучы Космас” [Садоўская 2015, с. 118].

Аб’ём лексіка-семантычнага поля “балота” таксама не раз звяртаў на сябе ўвагу, прычым як даследчыкаў-лінгвістаў, так і падарожнікаў-аматараў. Так, першымі канстатуецца, што ядро дадзенага лексіка-семантычнага поля складаюць лексемы, «якія называюць балота па тых ці іншых уласцівасцях, прыкметах; перыферыю ўтвараюць лексемы, звязаныя з паняццем “балота” семантычнымі, матывацыйнымі, функцыянальнымі адносінамі (сэма ‘балота’

не з'яўляецца асноўнай у структуры іх лексічнага значэння) (...) акрамя таго, шырока прадстаўлены матывацыйныя сувязі лексемы балота...» [Демешкина 2019, с. 88–89]. У працах беларускіх лінгвістаў прыводзяцца розныя рэестры намінацый разнавіднасцяў балот: *аддыхля* ‘вязкое болото’, *адхлань* ‘бездна’, *алёс* ‘низкая болотистая местность, поросшая кустами’, *імишара* ‘моховое болото’, *аржа* ‘болото с водой, имеющей окись железа’, *асошкі* ‘болото, которое летом обычно высыхает’, *бубен* ‘болото, которое трясется, качается, выгибается, когда идешь’, *жыраво* ‘трясина’ и др. [Леванцевич 2020, с. 247]; *алёс*, *багна*, *бездань*, *віць*, *валага*, *волага*, *гаць*, *гала*, *дрыгва*, *дрыгвянік*, *імишара*, *імишарына*, *імишарышча*, *машара*, *мраіва*, *мроіва*, *мярэча*, *небель*, *нетра*, *ройста*, *слата*, *тапіла*, *тхлань*, *твань* і інш. [Садоўская 2015, с. 117].

На тое ж самае звяртаюць увагу і неспецыялісты, у прыватнасці, людзі, якія вандруюць па рэгіёне: «...езда по полесскому автобану М10 скучнее зимних вечеров без Интернета: руль от Пинска прямо, круиз-контроль на “сотке”. Пейзаж неизменен: болото, лес; лес, болото. На этой дороге становится понятно, почему у эскимосов несколько десятков слов, означающих снег, а в белорусском языке так много слов для обозначения болота: “амшарына”, “багна”, “бездань”, “дрыгва”, “непраходзь”, “плавун”, “твань”, “тапіла”...» [https://www.abw.by/novosti/rb/167140].

Асноўнай асаблівасцю канцэптуалізацыі лексемы *балота* ў беларускай камунікатыўнай прасторы, і ў першую чаргу – у самім Палессі, з'яўляецца амбівалентнасць, прычым як у дачыненні да этнакультурнага зместу, так і ў практычным аспекце: “для беларусаў балота ў сваім этнакультурным значэнні, у сімвалічнай і гаспадарчай функцыях амбівалентна (негатыўнае і пазітыўнае). З аднаго боку, гэта нячыстае месца (таму што там жыве чорт), гэта пераходны, межавы статус балота паміж небам і зямлёй у міфапаэтычнай карціне святла і таму туды адсылаюць у змовах хваробы: на ўсе стораны брасаець, на імхі, на балоты, на гнілэя калоды, на цямнея лясы (Ад хвароб жывёл). З іншага боку, у сваёй відавой разнастайнасці балота выступае ў жыцці вяскоўцаў важным гаспадарчым рэсурсам, напрыклад, менавіта балотны мох з'яўляўся абавязковым элементам у пабудове дома: *Трэба быў мох на стопку Невялікая балацявіна, з лапін мо, а было таго моху – хоць вёскай вазі: чысты, доўгі, як лён* (А. Кудравец. Сачыненне на вольную тэму)” [Леванцевич 2020, с. 248]. Параўн. таксама: “З неадназначнасцю ўяўленняў пра паходжане балота можна паставіць і адсутнасць адзінай аксіялагізацыі гэтага вобраза. Балота сінтэзуе разбуральныя і крэатыўныя ўласцівасці і выступае ў комплексе як з негатыўна, так і пазітыўна асэнсаванымі фрагментамі светабудовы – напрыклад, у во-

сеньскіх песнях балота згадваецца разам са станоўча ацэненымі вобразамі крыніц, лугоў, вадзіцы» [Васільчук 2012, с. 479].

Тая ж амбівалентнасць у канцэптуалізацыі балота адлюстравана ў беларускай парэміялогіі: “Парэміялігічныя даведнікі зафіксавалі больш за 60 устойлівых адзінак з кампанентам *балота*. Канцэпт *балота* рэалізуе ў іх як прамое значэнне (*Шчыруе, як бусел на балоце; Вароны на балоце – будзе гаспадар на рабоце*), так і розныя нацыянальна-культурныя канатацыі: месцажыхарства чорта (*Балота без чорта не бывае, На кожнае балота чорт знойдзеца* і інш.); роднае месца, дом (*Кожны кулік на сваім балоце вялік* і інш.); смецце, “брудныя” рэчы (*Золата і ў балоце свеціцца* і інш.)” [Леванцевіч 2020, с. 249].

У той жа час у медыйнай прасторы «лексема “балота” часцей за ўсё метафарызуецца ў значэнні ‘усё, што характарызуецца застоём, адсутнасцю жывой дзейнасці, маральным падзеннем’: *калхознае, апазіцыйнае, бюракратычнае, таталітарнае балота; І якое жахлівае балота – 31,6 % увогуле не змаглі даць уцямнага адказу!*» [Леванцевіч 2020, с. 249], што збліжаецца з яе ўспрыманням у рускай моўнай свядомасці, дзе «балота – вобраз руціны, коснасці, застою. Таму, напрыклад, у Вазнясенскага балотам, “предательским и рутинным”, супрацьпастаўлены палёт: “Если хочешь полета – учти болота” (“Испытание болотохода”))» [Мечковская 2000, с. 52].

У канцэптасферы беларускай літаратуры *балота* таксама адзін з дамінантных вобразаў, а ў шэрагу твораў і ў шэрагу аўтараў – ключавы канцэпт. Для прозы гэта “Людзі на балоце” (І. Мележ), “Дрыгва”, “У палескай глушы” (Я. Колас), “Палескія рабінзоны” (Я. Маўр) і інш. Балота – не проста элемент пейзажу, фон разгортвання падзей. Гэта і тое, што абумоўлівае характар і ўчынкі галоўных герояў, і выратавальнае месца для мясцовых жыхароў, і гіблае для ворагаў, гэта і месцазнаходжанне містычных сіл і з’яў, гэта і ўнікальны ў прыродным дачыненні куток зямлі, але ў той жа час і супернік чалавеку ў справе меліярацыі, якая ацэньваецца вельмі неадназначна.

Засваенне балота чалавекам і экалагічная тэматыка шырока адлюстраваныя і ў беларускай паэзіі, дзе таксама прадстаўлена амбівалентная канцэптуалізацыя аналізуемай лексемы. З аднаго боку: *На балотах наших / забушуе сенажаць* (П. Броўка); *Дзе былі адны балоты, / – У інакшы дзень / Зашасцелі ў пазалоце / Жыта і ячмень* (А. Куляшоў). З другога: *Балота – і свет, і сусвет* (А. Пысін); *Мы цябе так асушваем, Палессе, / Потым ва ўсіх нябёс / Пыл перасохлы прыбіць / Хоць увесь твой, / Пэўна, не хопіць слёз* (Р. Барадулін) і да т. п.

Такім чынам, лексема *балота* ў моўнай свядомасці беларуса, і ў першую чаргу палешука, прадстаўлена не толькі ў намінацыйнай функцыі

ў якасці ядра даволі шырокага лексіка-семантычнага поля, але і ў якасці міфалагемы, аксіялагічна амбівалентнага сімвала і этнакультурна маркіраванага канцэпту, аднаго з семіятычных цэнтраў моўнай і паэтычнай карціны свету, адлюстраванай у розных камунікатыўных сферах – ад гаспадарча-бытавой да медыйнай і мастацкай.

1.5 Сустрэча з міфалагічным персанажам як фрагмент карціны свету жыхароў Мазырска-Прыпяцкага Палесся

Людзі здаўна прытрымліваліся ўяўленняў аб тым, што іх, чалавечы, свет – не адзіны. Паралельна яму існуюць іншыя светы, населеныя рознымі істотамі і духамі. І хоць у гэтым свеце пануюць свае законы і парадкі, ён вельмі цесна звязаны са светам людзей, уступае з ім у кантакт літаральна на кожным кроку.

Мабыць, самым распаўсюджаным спосабам ажыццяўлення гэтага кантакту з’яўляюцца зносіны чалавечага і не-чалавечага (міфалагічнага, дэманічнага) светаў з дапамогай разнастайных акустычных вобразаў – галасоў, гукаў, шумаў і інш. Невыпадкова вядомы даследчык славянскай народнай дэманалогіі Л. М. Вінаградава прысвяціла вывучэнню гэтага пытання працу пад назвай “Гукавы партрэт нячыстай сілы”, дзе адзначае наступнае: “Вельмі паказальнымі ў наборы прыкмет міфалагічных персанажаў з’яўляюцца таксама акустычныя стэрэатыпы іх паводзін. Паводле народных павер’яў, кантакты людзей з нячыстай сілай часцей за ўсё адбываліся па начах, у прыцемках, у прыцемку, калі рысы знешняга выгляду былі незразумелыя, расплывістыя, дрэнна адрозныя. У такой сітуацыі асаблівае значэнне набывалі менавіта слыхавыя ўражанні, на аснове якіх можна было выявіць саму прысутнасць духаў і спрабаваць іх ідэнтыфікаваць” [Віноградова 1999, с. 180]. Але і гэта не адзіная прычына цікавасці да гукавога аблічча “тагасветных” істот: некаторыя з іх, піша Л. М. Вінаградава, “не могуць быць адэкватна апісаны па-за катэгорыямі гукавога кода. Іх акустычныя характарыстыкі настолькі ўстойлівыя, што ў шэрагу выпадкаў можна казаць аб своеасаблівым гукавым партрэце дэмана” [Віноградова 1999, с. 180].

На тэрыторыі Мазырска-Прыпяцкага Палесся (паводле апавяданняў мясцовых жыхароў старэйшага пакалення, запісаных у 2005–2006 гг.) амаль у першапачатковым выглядзе захаваліся народна-міфалагічныя ўяўленні, адлюстраваныя ў мове і народнай духоўнай культуры. Як адзначае І. Ф. Штэйнер, у творах беларускага фальклору нячыстая сіла больш зямная, яна

“не існуе дзесьці на краі свету, (...) а жыве поруч з людзьмі як не вельмі жаданая істота, без якой было б нават крыху сумнавата” [Штэйнер 2003, с. 18]. З даўніх часоў палешукоў (як жыхароў бяскрайніх пушчаў і топкіх балотаў) лічылі чарадзеямі і ведзьмарамі, а таму невыпадкавай з’яўляецца прысутнасць герояў-чараўнікоў у творах, запісаных на Палессі. Паспрабуем выявіць характэрныя параметры паводзін людзей і дэманічных істот падчас іх сустрэчы, у прыватнасці, такія, як ідэнтыфікацыя той ці іншай істоты па адметных прыметах, асаблівасці вербальных і невербальных зносін з імі, кваліфікацыя сітуацыі сустрэчы як нежаданай (небяспечнай) ці жадаемай (бяспечнай), спосабы засцярогі ад “нячысціка” і інш.

Разгледзім у гэтым аспекце чатырох папулярных персанажаў народнай дэманалогіі – **дамавога, лесуна, русалку і чорта**.

Дамавік (гаспадар, падпечнік, хатнік) уяўляўся жыхарам рэгіёна традыцыйна – атрапаморфна як чалавек, звычайна вельмі падобны на гаспадара, ці як старэнькі дзядок з тварам, зарослым белымі валасамі: *Дамавой – Старац. Усюды казалі, што ў хаце заўсюдэй што-небудзь жыве. Калі што-небудзь сніцца, то кажуць, што чэрці па хаце лятаюць; нехта лапоча ў доме – гэта чэрці лапочаць. Старца прадстаўлялі драхлым нішчым з дліннаю барадой. У кожным сяле яго па-рознаму прадстаўлялі. Лічылі, што ён як бы жыў на небе. Сам ідзе, ідзе, ідзе і ісчазе, паднімаецца на неба, і няма болей яго* (в. Вялікія Аўцюкі, Калінкавіцкі р-н) ці зааморфна (сабака, вуж і інш.) [Коваль 1995, с. 54–55]. Дамавік у вобразе сабакі можна не ўяўляць ніякай небяспекі для чалавека, ён проста “матэрыялізуе” сябе: *Гэта было ўжо даўно, я толькі хату пастроіў. Адною ноччу я рашыў пераначаваць у новай хаце, а жонку з цешчай адправіў у старую хату. Спаць лёг я на печы, каб было цяплей. І вот толькі я заснуў, аж чую праз сон некае шуршанне. Адкрыў я вочы і бачу, што на падлозе каля печы сядзіць нейкі сабака. Хоць і цёмна было, але ж я разгледзеў, што ён быў увесь кахлаты. А сам думаю, трэба яго вугнаць з хаты. Злез я з печы, падыйшоў да яго, узяў за шкуру і толькі запаліў святло, як ён прапаў. Я адразу ж падумаў, што гэта буў Хатнік. Я так перапужаўся, што пабег ад страху начаваць у старую хату. Пасля этага больш не бачыў Хатніка* (в. Астражанка, Лельчыцкі р-н).

Распаўсюджаны ў Мазырска-Прыпяцкім Палессі ўяўленні пра пераўтварэнне Дамавіка ў вужа, адсюль і шырокавядомая забарона на забойства вужа, што тлумачыцца яго блізкасцю да чалавека: *Вужа не трэба ўбіваць, бо ён табі сем’янін у селішчы, ён ніякай шкоды не робіць і ўсё панімае. Ён дажэ можэ дзіця забаўляць. ... А ў Палажкі, якая жыла ў канцы сяла, вужы зусім жылі ў хаці, і на прыпячку булі, і на канані, і на зуслоні*.

У гэтых вужэй булі мянушкі свае, а жылі яны ў кучцы. Калі хто чужы заходзіў у хату, яна іх на мянушках заганяла ў кучку, і яны так ціхенька туды паўзлі гуськом, да нікому не мяшалі. А ўбіць вужа было грэх. (в. Кацуры, Калінкавіцкі р-н).

Вобраз Дамавіка цесна звязаны з уяўленнямі пра дабрачынных продкаў, гаспадарчы дабрабыт у доме: ад яго адносін, добразычлівых ці варожых, залежала здароўе жывёлы. Гэты персанаж – даволі таварыская істота, аднак патрэбна прыкласці некаторыя намаганні, каб уступіць з ім у кантакт. Напрыклад, зрабіць некаторыя рытуальныя дзеі: *Дамавіка можна набачыць толькі тады, калі выкатаеш свечку, какая была б, штоб прастаяць з ёй у Страсную п'ятніцу, а ў суботу і нядзельку на заўтрані, тады на срадзіне заўтрані і поўдня, у светлу нядзельку нада запаліць эту свечку і ісці з ёй дадому, у хлеў. Там будзе сядзець Дамавік у вугалочку і не будзе варушкацца. З ім дажа можна пагаварыць. Яго не можна ўбачыць, калі ён ўсё не зробіш* (в. Ударнае, Лельчыцкі р-н).

У адносінах да дамавіка трэба выконваць пэўныя “правілы этыкету”, – ён гэта вельмі шануе, а на адваротнае крыўдуе: *Дамавік – маленькі чалавечак. Ён жыве ў хаце разам з чалавекам. Ён добры, а як здзелаць яму плоха, ён робіцца злым. Не нада дамавіка абіжаць. Калі абіжалі, ён пугаў дзяцей, узрослых. Абычна жыве за печкай, яго трэба падкармліваць, разгаварваць з ім, тагда очэнь будзе добры. Калі грозна ў хаце, дамавікі накажуць хазяінаў, і тагда, калі людзі сварацца. Можэ што-небудзь схаваць, і тагда, пака не задобрыш яго, не знойдзеш. Ён аберагае хату ад злых духаў. Ён очэнь быстра бегае. Хітры: што бачыць смачнае на сталі, то цягне пад печ. З ім нада абязцельна здаровацца, ставіць есць* (в. Балажэвічы, Мазырскі р-н).

І наогул: дамавік – і гаспадар дома, і яго абярэг. З ім трэба няпроста размаўляць, але дзе-нідзе і пытаць дазволу: *Дамавік не любіць, калі чужой чалавек прыходзіць начаваць і не спросіцца ў яго. Тагда он можаць выгнаць на вуліцу пасярод ночы. А яшчэ он не любіць п'яных. Калі п'яны будзе начаваць у хаце, то Дамавік выганіць яго на двор. Штоб пераначаваць, нада было спрасіць у Дамавіка: “Дзедушка-саседка, пусці пераначаваць”* (в. Ударнае, Лельчыцкі р-н).

Звесткі інфарматараў пра месцазнаходжанне Дамавіка ў хаце (асабліва на печы) адлюстроўваюць вельмі старажытныя ўяўленні пра Дамавіка як ўва-собленага продка-даравальніка, што жыве побач з чалавекам і аказвае ўсялякую дапамогу: *У нас і зараз лічаць, што ў кожнага ёсць хаце дамавы. Гэта маленькі стары дзядок, з вялізнаю сіваю барадою, які глядзіць за парадкам у хаце і на канюшні. Калі дамавіку штось не падабаецца*

ў хазяйкі ці хазяіна, дык ён будзе заўсягды перашкаджаць у хатніх справах. У дамавіка е і жонка, якая нічога не робіць, акрамя таго, што глядзіць за дзецьмі. Жыве дамавік з жонкаю і дзецьмі на пячы (в. Боруск, Калінкавіцкі р-н). Рэгіянальны характар мае наступнае павер'е пра месца знаходжання Дамавіка: Ён жыве ў дупле дзерава, якое стаіць возле дома (в. Галубіца, Петрыкаўскі р-н).

Не забаранялася папрасіць дамавіка часова пакінуць жылло падчас уборкі, відаць, з тым, каб не прычыняць яму нязручнасці: *Калі ўбіраеш дом, нада аткрыць акно і сказаць: “Мой харошы, пайдзі пагуляй”, а патам прыглашаць* (в. Грабяні, Лельчыцкі р-н).

У некаторых выпадках падкрэсліваецца, што Дамавік можа знаходзіцца як у хаце, так і ў хляве. Пры гэтым ён праяўляе агрэсіўнасць і нават варожаць у адносінах не толькі да хатніх жывёл, але і да людзей. У наступнай былічцы інфарматар асэнсоўвае небяспечнае ўздзеянне Дамавіка як вынік уласных грахоўных паводзін гаспадароў (гаспадыня плакала з-за мужа, калі была цяжарная). У якасці магічных сродкаў абароны ад небяспечнага Дамавіка выкарыстоўваюцца не толькі хрысціянскія атрыбуты, але і элементы язычніцкіх паводзін (рытуальнае агаленне): *І ў хлеві, і ў хаті е домовік. От прікінецца – іде чэловек які, а ун ужэ не чэловек, а бог яго знае што такое. Он і сабакай мог скінуца ці катом. Я була беременна, ужэ мне треба було родіть. Ну, на тэбі – мужа суділі, сена калхознае краў. Ну, і засуділі. Ну, поплакала вельмі, поплакала. На печы легла ніцма. Чутно – очыняюцца ворота, іде чэловек і пошоў у хлеў. А сын ка: “Мамо, а што это по двору ходіть?” Я кажу: “А я знаю?” Назаўтрэ ўсталі – як бу які чалавек, коло хлева гразь жэ е, бо кто ж ходіў, буде след знаць. Німа ніде нічоо. Пошла прівела там старую бабу і старога деда, а ніде нічога німа. “Это, – ка, – табе так здаецца”. От ужэ я мацер свою зыскала, і эта маці пріходіть. От мы леглі, а я легла о так ніцма. Колі от іде! Іде, оччыняе двері, а оні ж замуканые, і от іде, іде, і просто так на мене! А я так схватілась. А калі ун упадае с плечэй рабый сабака. От як сегонні знаю: рабый сабака. Я этого собаку о так нусцэм, нусцэм, а ун пішчыть. А маці схопілася, да мене хрыстіть. Я кажу: “Он, собаку бей!” А она кажэ: де той сабака? Німа ніякого сабакі!” І перехрысцілася. А я кажу: “Он пішчыть той сабака”. А она нічо не бачыть. От это той домовік. Эта ж маті як побегла да прінесла мне свечоного відуну і свечоного ўсёго прінесла: свечоной воды і свечаных етых лушпаек. От што як свентяць паску. Прінесла это все дело, накурілі мене. І кажэ той чэловек, што даваў это, што хай она серэд ночі не ідэ, а хай, як чутно, штоб я гола, як мать народіла мене, штоб той мак вот так от обсыпала, трі разы опсыпала*

свое селішчэ. І так зробіла – де оно все делось! (в. Стадолічы, Лельчыцкі р-н).

У выпадку, калі Дамавік знаходзіцца на двары, ён можа быць небяспечным для чалавека, які ў якасці абярэгу выкарыстоўвае кашаль: *Кагда ноч’ю выходзіш ва двор, нада кашляць, коб з Дамавіком не ўстрэціцца* (в. Ударнае, Лельчыцкі р-н). Вялікую этнакультурную значнасць мае замова, адрасаваная Дваравому (Дамавіку, які жыве на двары): *Цар дварвы! Царыца двараніца! Твае дзеткі параняткі! Дарую я вас і хдебам і соллю, мілуйце і вы маіх жыватоў, карміце іх ярай пшаной, а паіце іх мядовай сытой, пакрыйце вы іх шаўковай пеляной, блюдзіце іх ад чужога дваравога, ад чужога палявога, ад памежніка, ад качарэжніка, ад кустоўніка, ад грабоўніка* (в. Дубровіца, Хойніцкі р-н).

У в. Дзёрнавічы Нараўлянскага раёна існуе павер’е пра тое, што Дамавік прыходзіць толькі ў хату памерлага ведзьмака (ведзьмы): *Калі хто калдуе, памрэ, дамавік прыходзіць дадому, слышна, як ён стукае*.

У асобных выпадках інфарматыры паведамляюць пра неўжывальнасць Дамавікоў, кожны з якіх дбае пра свайго гаспадара: *Дамавікі могуць валтузіць адзін аднаго. Ето кагда адзін Дамавік крадзе ў другога сено, коб прыкарміць сваё хазяйства*. (в. Ударнае, Лельчыцкі р-н).

Зносіны з Дамавіком, якія дэманструюць паважлівыя адносіны да Дамавіка-продка, з’яўляюцца залогам дабрадзейнасці Дамавіка: *Дамавік не любіць, кагда чужой чалавек прыходзіць начаваць і не спросіцца ў яго. Тагда он можат выгнаць на вуліцу пасярд ночы. А яшчо он не любіць п’яных. Кагда п’яны будзе начаваць у хаце, то Дамавік выганіць яго на двор. Штоб пераначаваць, нада было спрасіць у Дамавіка: “Дзедушка-саседка, пусці пераначаваць”* (в. Ударнае, Лельчыцкі р-н); *Кагда сям’я пераязжала ў другую хату, Дамавіка звалі з сабой: “Паехалі, Дамавік, з намі ў новую хату”*. Кагда заходзілі ў хату, казалі: *“Заходзь, Дамавік, у новую хату”*. Кагда ж у хаце нехта захворваў, то прасілі, штоб он глядзеў за бальным, і чалавек выздараўліваў. Яшчэ он браў на себе зглаз, каторы хацелі прыдзелаць яго хазяіну (в. Ударнае, Лельчыцкі р-н).

У в. Мялешкавічы Мазырскага раёна зафіксаваны рэгіянальны рытуал перанясення Дамавіка ў новую хату са старой: *Калі прыходзілася пераязжаць у навеньку хатынку, то дамавога звалі з сабой: “Дамавы-дамавы, хадзем з намі! З намі пойдаш – будзеш разам жыць*.

Дамавік, згодна з павер’ямі, што існуюць на тэрыторыі Мазырска-Прыпяцкага Палесся, можа праяўляць сваю прысутнасць пэўнымі гукамі: ён *“стукае па начам, цвіркае”*, але візуальна не ўспрымаецца (Дамавы нявідзімы) (в. Галубіца, Петрыкаўскі р-н); *Дамавы жыве ў любой хаці. Яго не трэба сярдзіць, бо можэ порчы нарабіць, можэ стукаць, пужаць, чым-*

небудзь **бразгаць**, можэ ў хаці паламаць што-небудзь. Лучэ яго не гнявіць. (в. Кацуры, Калінкавіцкі р-н). Часам гэтыя гукі станавіліся следствам нанесенай чалавеку шкоды: *Людзі стараліся задобрыць Хатніка, бо кагда ён зліцца, то будзе біць посуд, перастаўляць хатнія рэчы есць* (в. Балажэвічы, Мазырскі р-н). Цікавыя звесткі прадстаўлены ў інфармацыі з в. Кацуры Калінкавіцкага раёна, дзе падкрэсліваецца, з аднаго боку, бесцялеснасць Дамавіка, а з другога – яго блізкасць, неабыхавыя адносіны да жанчын: *Дамавога я не бачыла. А вот як мне трэба рана ўставаць, да баюса праспаць – да ён шчакочэ за падошву, да ўжэ ўстаю. Трэба яму есці астаўляць на ноч. Дзед Тарас расказваў, што дамавы памагаў і сено грэбці маёй бабі, бо ён яе палюбіў.*

Лесавік (лясун, лясны дух, лясны дзед, лясны хазяін і г. д.). Вобраз Лесавіка ва ўяўленні жыхароў Паўднёва-Усходняга Палесся цесна звязаны з уяўленнямі аб яго вонкавым выглядзе. Звычайна мясцовымі жыхарамі ўказваецца на вялізныя памеры гэтай істоты, яе магутнасць, жажлівы выгляд, асабліва калі ён на “сваёй тэрыторыі”: *У лесе ё дзед такій, у яго баба Марына. Хазяін леса – буйный, губы велікіе, нос велікий, сам агромный. Барада па пояс, барада і ўсы. Адзежа абрвана, ввечэры ў яго адзежа блішчыць. Баба, як бабы па-старому адзеюцца: андарак красны, хвартук, каптан – жылетка такая – чорныя і красныя бывала шылі. Хустку носіт пад бораду* (в. Залатуха, Хойніцкі р-н); Лесавік, паводле народных уяўленняў, мае застрашальную знешнасць: *Лешы жыве ў лясу, ён весь абросшы травой рознай, із яго тарчаць карагі* (в. Галубіца, Петрыкаўскі р-н). Вялізныя памеры і магічная сіла Лесавіка праяўляюцца, аднак, толькі ў лесе: *У лесе, кажучь, жыве лесавік. Ён такі вялікі, што вышэй за дрэвы. Ён толькі ў сваім царстві такі магутны, а за лесам у яго толькі цень іе* (в. Боруск, Калінкавіцкі р-н).

Сабраная ў даследаваным рэгіёне інфармацыя пра Лесавіка як пра ляснога духа ўключае звесткі двух відаў. З аднаго боку, у шэрагу матэрыялаў указваецца на небяспеку Лесавіка для чалавека: пад уздзеяннем гэтага нячысціка чалавек можа спужацца ці заблукаць у лесе. Важна пры гэтым уступаць у зносіны з Лесавіком, выражаць яму падзяку, звяртацца з просьбамі: *Лесавік можа чалавека закруціць у лесі. Можна пашутковаць, кагда чалавек харошы, а можа завесці ў балота, каб чалавек папаў у чортава акно і ўтаніўся. Лесавіка нада задабрываць. Кагда бяром ягады грабёнкай, то нада і яму аставіць і сказаць: “Спасіба, што разрашыў набраць ягад”* (в. Ударнае, Лельчыцкі р-н).

Разам з тым, да Лесавіка як дабрачыннага духа маглі звяртацца за дапамогай, у прыватнасці, падчас прамаўлення замовы ад дзіцячага

спалоху: *Госпаду Богу памалюся, госпада Бога папрашу. Святой, прычый, уйду я за варота, крыкну лісавому дзеду: лісавой дзед, лісавая баба Марыня, твая маладзёнка не перасыпалася, не перапужалася, не перагулялася, а мой маладзён (імя) перпужаўся, пераспаўся. Святой Маісей, буў ты пад зімелью, хадзіў ты ў паднібесью, бачыў ты сон сласны-ясны рабу Божаму (імя) на спання, на гуляння, на лёгка прыяцце ўздыханне, каб ён піў і еў, і спаў, і целу прыбуваў (чытаць тры разы на воде, ktorую зaтем даюць ребёнку)* (в. Залатуха, Хойніцкі р-н).

Людзі баяліся ліха, бо ў выніку кантакту з ім маглі спалохацца альбо заблудзіцца ў лесе: *Ён можа запутаць, заблудзіць, завесці ў чашицу* (в. Галубіца, Петрыкаўскі р-н).

У цэлым жа зносіны з ляснымі духамі жыхары Мазырска-Прыпяцкага Палесся імкнуліся будаваць па прынцыпе: *Не чапай іх – і яны не чапаюць* (в. Залатуха, Хойніцкі р-н).

Русалка. Тыповыя ўяўленні пра русалку на тэрыторыі Мазырска-Прыпяцкага Палесся наступныя: *Даўней у нашай ўёсцы лічылі, што русалкай можа быць тая дзеўка, якая ад няшчаснага кахання тапілася ў рацэ* (в. Боруск, Калінкавіцкі р-н); *Русалкі – гэта тыя, каго проклялі бацькі, тыя, хто ўтапіўся. Але хто яго знае, хто можа быць русалкай* (в. Чамярысы, Брагінскі р-н); *Калі на Русальны тыдзень умрэ чалавек, значыць, ён робіцца русалкай, ходзіць то там, то тут, пужае* (в. Дзёрнавічы, Нараўлянскі р-н). Зрэдку фіксуюцца архаічныя ўяўленні пра русалку як зверападобную істоту: *Русалка – гэта які-та звярок, нейкі кашлаты, махнаты, які выскаквае з вады. Калісь бываюць у абліччы людзей: валасы доўгія, з хвостом рыбы – нібы рыба* (в. Вялікія Аўцюкі, Калінкавіцкі р-н).

Гукавое ўяўленне пра русалак на ўсходзе Палесся паслядоўна звязана са спевамі, музыкай. Пачуць русалак было магчыма на Русальным тыдні: *На Русальны тыдзень нельга хадзіць у поле, і нікуды нельга хадзіць. Русалка сядзіць у жыце ці ходзіць голая, ці бегае. На тыдзень у 12 часоў ночы русалкі паюць* (в. Дзёрнавічы, Нараўлянскі р-н).

Спевы, музыка, скокі – устойлівыя атрыбуты Русальнага тыдня. Праводзячы русалак, дзяўчаты імкнуліся нагадваць іх, паводзіць сябе як русалкі, паралельна здзяйснялі пэўныя рытуальныя дзеянні: *Русальная нядзеля так і называецца, яны бывае праз тыдзень пасля Сёмухі ці Тройцы. Тады, як русальная нядзеля, дык дзеўкі ўпрыгожваюць сябе рознымі зялёнымі вяночкамі, плятуць вянкi з кветак, паюць русальныя песні. Гэтыя свае вянкi яны надзяюць сабе на галовы, а ў рукі бяруць сухі май і ідуць да рэчкі. З гэтага маю яны робяць ляльку, якую завуць русалкаю. Дзеўкі паюць песні ды й носяць яе на палёх ды лугах. Увечары яны зноў ідуць да рэчкі на тое*

ж мейсца, дзе і былі, і топяць гэтую ляльку. Гытым у нас называюць “провады” русалкі (в. Боруск, Калінкавіцкі р-н); Русальна нядзеля була после Тройцы. Тады ўсю нядзелю не трэба было нічога рабіць. Особенно ў грады не ідуць. После Русальнай нядзелі праводзілі русалак, **гралі музыкі, скакалі** (в. Кацуры, Калінкавіцкі р-н).

Цікавыя таксама і звесткі пра абмен песнямі паміж русалкамі і людзьмі, пра характар гэтых песень і іх змест: *Абычна русалак можна было ўбачыць увечары, ды ў ночы, але ж упарану іх не было відаць. Абычна бачылі на берагу ракі. Яны ж пасядуць, **папяюць душараздзіраючыя ды жалобныя песні** і потым назад залазілі ў ваду. Гэта марскія русалкі. **Песні спяваць яны пераймалі ў людзей, а людзі песні пераймалі ад русалак.** Старыя бабы як пасядуць на лоўцы, ды і запяюць: “**Расцвятае мора рознымі цвятамі, ды сінімі караблямі...**”. Гэтую песню старыя бабы перанялі ад русалак, калі тыя пелі ўночы. Людзі баяліся русалак, каб не пацяглі за сабой у рэчку. Таму ўночы на рэчку не хадзілі. Іх ніхто не бачыў, але ж пужалі імі дзяцей.* (в. Вялікія Аўцюкі, Калінкавіцкі р-н).

Некаторыя апавяданні палешукоў ускосна сведчаць пра кантакт русалак і людзей, які мог быць здзейснены праз іх зносіны ў той ці іншай форме: *Русалак можна было ўбачыць уночы, калі яны выходзілі з вады, каб **зманьваць прыгожых хлапцоў** і губіць іх у вадзе* (в. Боруск, Калінкавіцкі р-н). Пагэтаму кантакт з русалкамі лічыўся небяспечным. Невыпадкова гэтым пужалі дзяцей.

Чорт – родавае паняцце, якое часта ўключае ўсю нячыстую сілу (“нежыць”, “нячысцікаў”): вадзяных, лесавікоў, дамавікоў і г. д. Знешнасць Чорта, як сведчаць сабраныя матэрыялы, успрымаецца інфарматарамі, што пражываюць на тэрыторыі Мазырска-Прыпяцкага Палесся, па-рознаму: *Чорт мог быць чалавеком, звярынаю, вераб’ём, чым хочаш* (в. Кацуры, Калінкавіцкі р-н); *Чорт мог паказацца ў любым відзе: чы жывотных, чы пціц, чы мужчыны* (в. Ударнае, Лельчыцкі р-н). Часцей за ўсё ўказваецца на яго не адкрыта выяўленую антрапаморфнасць: *Чорт пахож на чалавека, но не чалавек* (в. Галубіца, Петрыкаўскі р-н). Знешне Чорт можа выглядаць як прыстойна апрануты чалавек, які тым не менш з’яўляецца крыніцай шкоды і небяспекі: *Стары Раман нас худобу, прышоў да яго чалавек, прыбраны такі, у таком сівом касцюмі, штось спрасіў, а патам як стало ўсё трасці, лес ламаць, світ страшны, худоба паразбегалась ва ўсе канцы, і ён прапаў* (в. Кацуры, Калінкавіцкі р-н).

Дзейнасць Чорта часта праяўляецца праз шум увогуле (трэск, піск). У в. Кацуры Калінкавіцкага р-на зафіксавана павер’е пра тое, што “...чорты *свішчуць сільна*”, што цалкам суадносіцца з устойлівым народным уяўленнем пра небяспеку чалавечага свісту, які можа наклікаць бяду.

У некаторых выпадках інфарматыры ўказваюць на антрапаморфную знешнасць Чорта: *Чорт – гэта тый, што ў нас бесам завуць. Ён чорны, лахматы, з рагамі ды хвастом, кіпцюры вострыя, што нажы. Бес еты можа быць чалавекам ці якой жывёлінай. Пазнаць яго можна па хвасце, рагах і кіпцюрах, таму ён заўсягды ў капелюшы і пальчатках* (в. Боруск, Калінкавіцкі р-н). Цікавыя рэгіянальныя звесткі пра прадметнае ўвасабленне Чорта: *Бес можа быць капой сена ці пнём* (в. Боруск, Калінкавіцкі р-н).

Уваходжанне ў поглядавы кантакт з Чортам, па народных павер’ях, магчыма, але далёка не небяспечна: *Калі хто хоча ўбачыць беса, дык трэ тры разы плюнуць і сказаць: “Бес, бес, пакажы хвост!”*, дык закружыцца пыл у віхуры, але доўга на яго глядзець нельга (в. Боруск, Калінкавіцкі р-н).

Звесткі пра абярэгі ад Чорта нешматлікія, але даволі выразныя, на што ўказвае “сінанімічнасць” хрысціянскіх (нацельны крыж і малітва) і язычніцкіх (часнок) атрыбутаў: *Бес баіцца крыжыка ды часнаку, а шчэ можна і памаліцца* (в. Боруск, Калінкавіцкі р-н).

Вербальныя абярэгі ў гэтым выпадку могуць мець характар табу: *Людзі не гаварылі “чорт”, а гаварылі “он” чы “кадук”* (в. Ударнае, Лельчыцкі р-н). Праз выразныя канатацыйныя прыраўненні і фанетычныя змены, характэрныя для народнага словаўтварэння і этымалогіі, у казках палешукоў, запісаных А. Сержпутоўскім, Чорт пераўвасабляецца ў поліфункцыянальны вобраз *Нічыпара (Ніцыпара)*. Гэта і злосны вядзьмар (*І баяліся ж Нічыпара не то каб толькі ў сваёй сядзе, але й на дзесяць міль кругом* [Сержпутоўскі 1999, с. 71]), і знахар, вясковы лекар (*Насілу адратавалі вала, а Нічыпара калдуна-знахара так прыбілі, што думалі ён ужэ больш не ўстане* [Сержпутоўскі 1999, с. 78]; *Але ось быў у нас лехчай, звалі яго Нічыпарам* [Сержпутоўскі 1999, с. 64]), і самы галоўны чорт (*Расселася смерць кале Нічыпара на кучы касцей так, што ўсе рэбра забрашчалі* [Сержпутоўскі 1999, с. 37]; *Прыгледзеўся к таму чорт і думае сабе: “Ото ж, каб мне дастаць гэтаго насення, – нарабіў бы я мудрэй Бога, нарабіў бы так, што сам Нічыпар пазавідуваў бы”* [Сержпутоўскі 1999, с. 177]).

Прапанаваны матэрыял – гэта толькі невялікая частка ад свету кантактаў людзей і дэманічных персанажаў, складзеная з “убачанага” і “пачутага” жыхарамі паўдневага ўсходу Беларускага Палесся. Гэта – маленькі фрагмент народнай духоўнай культуры, – таго, што неабходна захоўваць, зберагаць і перадаваць наступным пакаленням, забяспечваючы тым самым культурную і этнічную непарыўнасць.

ГЛАВА 2

ЛІНГВАКУЛЬТУРНЫЯ ІДЭНТЫФІКАТАРЫ Ў КРОС-КУЛЬТУРНЫХ КАМУНІКАТЫЎНЫХ ПРАКТЫКАХ

2.1 Сучасная электронная камунікацыя ў лютэрку моўнай рэфлексіі

Канец XX – пачатак XXI стагоддзя – асаблівы этап у гісторыі інфармацыйна-камунікацыйных здольнасцей і магчымасцей чалавецтва, у прыватнасці, этап выхаду на дамінуючыя пазіцыі разнастайных сродкаў, спосабаў і сістэм электроннай камунікацыі (ЭК) і выцянення (хай нават і не абсалютнага) цэлага шэрагу традыцыйных формаў сацыяльнай камунікацыі, нарэшце, падмены свету рэальнага светам віртуальным, што прыводзіць да фарміравання ў чалавека розных формаў і прыкмет кіберзалежнасці.

У гэтым плане сучасная электронная камунікацыя ў яе “гуманітарнай частцы” досыць актыўна вывучаецца сацыёлагамі, культуролагамі, філосафамі, семіёлагамі, псіхолагамі, педагогамі. ЭК стала і аб’ектам увагі лінгвістаў, перш за ўсё, лексіколагаў і жанразнаўцаў, якія працуюць у напрамку даследавання неалагічных працэсаў у мове. Менавіта феномены сферы ЭК, у першую чаргу, вызначаюць цэлы шэраг актыўных моўных працэсаў, якія адбываюцца ў многіх нацыянальных мовах на сучасным этапе іх развіцця.

Аднак, калі моўныя сродкі інтэрнэт-камунікацыі ў чатах, форумах, блогах і да т. п. або, напрыклад, мова SMS-зносін ужо ўсё больш актыўна знаходзяць свайго даследчыка і, хоць і з адносна нядаўняга часу (гл. [Горошко 2009; Барковіч 2015; Важнік 2007; Иванов 2000; Иванов 2009; Компанцева 2003; Сидорова 2006; Трофимова 2004]), усё часцей паўстаюць у якасці матэрыялу, што змяшчаецца пад “лінгвістычны мікраскоп”, то пра шэраг аспектаў, якія ўваходзяць у ланцужок узаемаадносін “чалавек – мова – ЭК”, гэтага пакуль сказаць нельга.

Адзін з такіх аспектаў – моўная рэфлексія адносна самой ЭК у яе розных формах, сродках, тэхнічных рашэннях і г. д.

Па-першае, размова пойдзе пра рэфлексію адносна ЭК скрозь прызму калектыўнага пераважна моўнага гумару, які, як вядома, здольны высвятляць самыя тонкія рысы таго, што адзначаецца, у той ці іншай культурна-моўнай карціне свету.

Варта адзначыць, што гумар такога плана – гэта толькі частка так званых “інтэрнэт-прыколаў” (або “мабільных прыколаў”), якіх у Інтэрнэце

на розных парталах звышдастаткова, у тым ліку і не толькі ў вербальнай форме, але і ў фармаце відэа- і аўдыёфайлаў, флэш-анімацыі і інш., аднак яны, як і ўвесь гумар у цэлым, адлюстроўваюць самыя розныя бакі жыцця чалавека.

Мы ж засяроджваем увагу на моўнай рэфлексіі ў бок менавіта ЭК і ўсяго таго, што з ёй так ці інакш звязана і адлюстравана ў жанравых формах анекдота, парэміі, афарызма і некаторых іншых.

Па-першае, трэба адзначыць, што пад гумарыстычны прыцэл патрапілі фактычна ўсе асноўныя формы і сродкі сучаснай ЭК, так ці інакш звязаныя з ёй сітуацыі, што яшчэ раз пераканаўча сведчыць аб надзвычай важным яе месцы ў жыцці сучаснага чалавека (бо, як вядома, пра тое, што не важна і не актуальна, звычайна не жартуюць).

1. Інтэрнэт у цэлым (пабудова, прызначэнне, перавагі, недахопы і г. д.):

В интернете всего три беды: дураки, вирусы и спам. И еще образованный ими нерушимый любовный треугольник;

Велик интернет, а поговорить по душам не с кем!!!;

Виртуальные возможности Интернета могут помочь в удовлетворении реальных потребностей;

Интернет – самое совершенное средство передачи бессмыслицы на расстояние;

Интернет способствует победе над СПИДом!;

Интернет еще не есть просвещение, ибо он подобен автомобилю, на котором можно добраться как до библиотеки, так и до кабака;

Интернет как жизнь: делать нечего, а уходить не хочется!!!

2. Асобныя інтэрнэт-сэрвісы (ЖЖ, блогі, чаты, форумы, электронная пошта, сацыяльныя сеткі і інш.):

Дружба в ЖЖ – это не моральный долг, а любопытство, не так ли?;

Интернет-форумы – способ выказать (высказать) свою глупость в любой удобной (доступной) для Вас форме;

“Представляешь, подружка, я своего недавно на интернет развела, он мне даже почтовый ящик сделал!” – “Да? И какой же?” – “Крутой самый, естественно... В общем, пиши мне теперь на жена@жизни.нет”;

“Папа, папа, а кто это там в углу – лохматенький... с красными глазками... всю ночь сидит?” – “Не бойся, малыш... это же наша мама в Контакте...”;

“Дорогая, ложись спать!” – “Ложись, дорогой. Мне еще по хозяйству похлопотать надо. А то форумы не читаны, блоги не писаны, посты не комменчены...”;

Юзер, сгибаясь под тяжестью системного блока и монитора, заходит к приятелю. Приятель: “Ты что очумел такую тяжесть таскать?” – Юзер: “Пляши, тебе письмо по электронной почте пришло”.

3. Некаторыя тэхнічныя рэаліі сферы ЭК (найменні праграмных прадуктаў, тыповыя непаладкі і інш.):

Не бойся направіць другога по ложному FTP, ибо неисповедимы пути...;
IT-новости: “При входе в интернет, теперь проходят интерфейс-контроль”;

Не ставьте мне палки в браузер!;

Официальный сайт бабушек у подъезда – stalina.navas.net;

Они были неразлучны и умерли в один день... Турбо-кулер и процессор AMD;

А ты установил свежие драйверы для коврика?!;

Выйдите, пожалуйста, все из онлайн... Я хочу побыть наедине...

4. Спецыфічныя моўныя сродкі ЭК. У прыватнасці, можна адзначыць абыгрыванне спецыяльных кампенсаторных сродкаў ЭК, так званых “смайлікаў” – графічных сімвалаў і іх спалучэнняў, якія атрымліваюцца ў тэкставым рэжыме і кірыліцы, і лацінкі на клавіятуры:

@ – @ delete. Собаке – собачья смерть;

Виртуальная любовь: они понимали друг друга с полусмайлика.

5. Інтэрнэт-залежнасць:

Весь витал ушёл в виртуал;

Знакомство с Интернетом – как женитьба: жизнь круто делится на “до” и “после”;

Лечим интернет-зависимость онлайн;

Наша жизнь – интернет. А было время – на природу выбирались!;

Сижу в Интернете, чувствую запах жареной картошки, а ведь я её варить поставил!

6. Мабільная тэлефанія. Тут таксама спектр гумарыстычна ацэначных аб’ектаў і сітуацый даволі шырокі і ў цэлым падобны да таго, што мы назіралі ў дачыненні да камп’ютарна-апасродкаванай камунікацыі. Прывядзём некалькі характэрных прыкладаў:

“Всем сидеть и не рыпаться! А ну-ка, давайте сюда свои мобилы!” – “Это что, ограбление?” – “Это ЕГЭ”;

Мобильный телефон – как женщина, функций много, а нужна всего одна;

Студенты – это часть населения, которая имеет самые дорогие телефоны, но у которых никогда нет денег на счету;

– А когда ты понял, что она пьяная?

– Когда пришла СМСка “Позвони мне, а то я не могу найти свой телефон”.

Корпус гумарыстычных выказванняў аб сродках і асаблівасцях ЭК змяшчае і шэраг іншых характэрных канцэптаў больш прыватнага парадку, але разам

з тым падвяргаецца ў ім структурызацыі з дастатковай ступенню рэгулярнасці. Напрыклад: **Windows** (В Windows как в самолёте: тошнит, а выйти некуда; Если вы хотите чаще встречаться с понравившейся девушкой, установите ей Windows'95); **Билл Гейтс** (Тарантино снял фильм “Убить Билла” после трехчасовой установки Windows XP; Увидишь Билла Гейтса – не трогай его. Он мой; Хочу футбольный мяч с фэйсом Билла Гейтса!; Американский антимонопольный комитет наконец-то придумал наказание для Билла Гейтса: пожизненное форматирование дискет; Эпитафия на могиле Билла Гейтса: “Здесь покоится прах человека, который научил весь мир ходить в окна”; Люди Билли не любили, и за это Билли били; Скажи мне, кто Билл Гейтс, и я скажу кто ты); **неумелый пользователь**, – “чайник”, “ламер” (А кофе на клавиатуру тоже вирус пролил?; Три категории пользователей – юзер, ламер и бухгалтер; Самый страшный вирус всегда сидит перед компьютером) і да т. п.

Шэраг выказванняў гумарыстычнага плана адлюстроўвае гендарны аспект ЭК, разгортваючыся вакол тых ці іншых гендарных стэрэатыпаў:

Разработан женский Windows: к кнопкам “да” и “нет” добавлена третья: “может быть”;

С тех пор, как к интернету подключились женщины, нельзя доверять ни одному рейтингу или голосованию;

Женщина, как компьютер: вы ее грузите, она на вас виснет;

Почувствовала себя настоящей женщиной, когда просидела 4 часа в аське, дожидаясь пока Он будет онлайн и напишет “Привет”, чтобы сообщить ему, что я с ним не разговариваю.

Характэрна, што большасць гумарыстычных выказванняў, звязаных з тэмай ЭК, адзначаны прысутнасцю прэцэдэнтных феноменаў. Так, напрыклад, у ліку анекдотаў, прысвечаных ЭК, сустракаюцца знаёмыя ўсім анекда тычныя персанажы і сітуацыі. Параўн.:

*“Что общего между **блондинкой** и Интернетом?” – “Очень много пользователей”; Модема-модема, **чукча** почту хочет!; Новая сенсация: **Чукотские** хакеры взломали счёты; **Возвращается муж** внезапно домой из Интернета...*

Мноства гумарыстычных мікракантэкстаў, прысвечаных ЭК, уяўляе сабой трансфармаваныя прэцэдэнтныя выказванні, у прыватнасці, **прыказкі і прымаўкі** (С любимым через Интернет и в шалаше рай; Тамбовский волк тебе провайдер; У семи провайдеров юзер без доступа; Каждой твари по витой паре; Семь бед – один Reset; Что появилось раньше, мобильник или сотовый оператор?); **фразеалагізмы** (горе аутлуковое; типун тебе на модем); **крылатыя выразы** (Добрый юзеритянин; Веб-мастер и Мар-

гарита; Закинул старик Сеть... и зажил в реале; Нет повести печальнее на свете, чем повесть о заклинившем Reset'e; Истинный айпиец. В коннектах, позорящих его, не замечен; Украл, установил – в тюрьму; О, Гюльчатай,ними же свой скринсейвер!; Если глюк оказался вдруг, и не друг и не враг, а баг; Московских windows негасимый свет; Раз компьютер, два компьютер – будет сеточка!; Я лучшие съем перед ЗАГСом свой password!; Каждому сталевару – по домне, каждому юзеру – по домену!) і інш.

У шэрагу выпадкаў канцэптуальныя метафары, звязаныя з ЭК-тэматыкай (у першую чаргу, з інтэрнэтам), накіроўваюцца ў адваротны бок, калі ў тэрмінах ЭК асэнсоўваюцца іншыя аспекты чалавечага жыцця, як і ў цэлым сам канцэпт “жыццё”, параўн.: **Одиночество** – это когда на твой e-mail не приходит даже спам; **Торопить женщину** – то же самое, что пытаться ускорить загрузку компьютера: программа все равно должна выполнить все очевидно необходимые действия и еще многое такое, что всегда остается сокрытым от вашего понимания; **Жизнь** – это как компьютерная игра: выиграть нельзя, можно либо пройти, либо выйти.

Аналіз моўных сродкаў стварэння гумару, характэрных для даследаванага корпуса, дазваляе канстатаваць, што ў сваёй большасці яны тыповыя для праанлізаванага жанравага кола. Разам з тым, можна адзначыць і найбольш частотныя. Акрамя названага вышэй прыёму трансфармацыі прэцэдэнтных выказванняў і абыгрывання прэцэдэнтных онімаў, вельмі тыповымі з’яўляюцца, у прыватнасці, каламбур, заснаваны на сутыкненні ў адным кантэксце розных ЛСВ адной лексемы або аманімічных лексем і словаформ і інш. (Он изменил ей с другой **аськой**; Основы интернет общения заложил еще Иосиф Виссарионович: он постоянно отправлял людей по **ссылкам**, а иногда даже по **гиперссылкам**; В Интернет выхожу редко – только по **нужде**; Встретились две винды 95-ая и 98-ая, и одна говорит другой: ну что пойдём в бар или здесь **зависнем**?; Если у вас плохо пахнет **под мышкой**, помойте или выбросьте коврик!; Первый файл **СОМ'ом**; Мягкой **посадки** Вашим батарейкам!; Я не СМС – меня не **пошлешь**) і інш.

Другая сфера – гэта сеткавая літаратура, галоўным чынам, паэзія (у сваёй большасці аматарская), прысвечаная ЭК у цэлым і яе асноўным сродкам і асаблівасцям у прыватнасці (мы звярнуліся да інтэрнэт-партала “Стихи.ру” [http://www.stihi.ru], прысвечанага сучаснай паэзіі). Гэта сфера нярэдка прэмяжоўваецца з першай з трох разгледжаных – гумарыстычнай, але ўсё ж з’яўляецца спецыфічнай як па змесце, так і па форме вербалізацыі рэфлексій. Як правіла, ужо загалоўкі такіх тэкстаў экспліцытна адлюстроўваюць іх асноўную думку.

Тэматычна гэтыя тэксты можна ўмоўна падзяліць на наступныя групы (прыводзім таксама імёны або нікнэйм аўтараў дадзеных тэкстаў):

1. Нейтральныя прысвечэнні, напрыклад: “*Интернет*” (Любовь Малкова); “*Электронная почта*” (Ирина Цап); “*Онлайн*” (Алёна Жипа) і г. д.

2. Прысвечэнні, якія даюць станоўчую ацэнку, напрыклад: “*Интернет – такая штука классная!*” (Ольга Зарецкая); “*Ода интернету*” (Галина Панова) і пад.

3. Прысвечэнні, якія змяшчаюць адмоўную ацэнку, напрыклад: “*Интернет, интернет, что ты творишь?*” (Циля Вайнер); “*Интернет-зависимости посвящается*” (Белая Ворона); “*Когда завис компьютер*” (Наталья Сурмина); “*Наркотик цифровой*” (Ла Лэйла); “*Отправляюсь лечиться от интернетзависимости!*” (Хулиганка Обыкновенная); “*Ох уж этот, Интернет!*” (Райса Пацук); “*Твой образ продиктован интернетом*” (Елена Громцева) і інш.

Асабліва варта адзначыць і такія тэксты, у якіх адлюстравана рэфлексія з нагоды інтэрнэт-неалагізмаў у сферы лексікі і фразеалогіі, параўн.: “*Интернет-друзьям*” (Галина Левесс), “*Добавь меня в друзья*” (Мария Спевина), “*Любовь online*” (Оксана Стомина), “*Любовь системного администратора*” (Кубик Круглый) і інш.

2.2 Аб функцыянаванні некаторых прэцэдэнтных феноменаў беларускай лінгвакультуры ў рускамоўнай камунікатыўнай прасторы

Камунікатыўную прастору той ці іншай нацыянальнай мовы, той ці іншай этна- і лінгвакультуры наўрад ці магчыма ўявіць без пэўных моўных феноменаў, якія асацыіруюцца (больш ці менш устойліва) у свядомасці носьбітаў дадзенай мовы/культуры з іншакультурнай маўленча-моўнай прасторай, аб чым неаднаразова зазначалася ў сацыялінгвістычных, лінгвакультуралагічных і лінгвакраіназнаўчых даследаваннях (гл., напрыклад, [Іваноў 1998]).

Прыкладам таму могуць служыць апеляцыі прадстаўнікоў рускамоўнай камунікатыўнай прасторы (як рускіх, так і беларусаў) да розных вербальных этнаспецыфічных і культурнаспецыфічных феноменаў, якія з’яўляюцца ідэнтыфікатарамі беларускай лінгвакультуры. У якасці ілюстрацыі спынімся на двух сінтаксічна ўстойлівых зваротах-словазлучэннях: 1) “*людзі на балоце*”; 2) “*свінтус грандыёзус*”.

Спосабам суцэльнай выбаркі (праз пошукавыя сістэмы Yandex і Google у зоне Рунэту, рускамоўнай часткі Байнэту і некаторых іншых) намі быў

сабраны і сістэматызаваны аўтэнтычны корпус кантэкстаў, якія змяшчаюць дадзеныя выразы. Усе прыклады прыводзяцца далей з захаваннем аўтарскай арфаграфіі і пунктуацыі.

Абодва прыведзеныя прэцэдэнтныя феномены аб'ядноўвае тое, што яны ўзыходзяць да беларускай лінгвакультуры і абодва прыйшлі з мастацкай літаратуры. Аднак прырода іх прэцэдэнтнасці адрозніваецца: *“людзі на балоце”* – бібліонім (назва твора) і ў той жа час свабодны перыфрастычны выраз, які з'яўляецца сродкам намінацыі жыхароў забалочанай мясцовасці; *“свінтус грандыёзус”* фармальна нагадвае лацінскае выслоўе і абазначае мастацкі фантом і – адначасова – з'яўляецца ключавой метафарай-сімвалам у зыходным тэксе. Тым цікавей выявіць камунікатыўны статус дадзеных адзінак у тых дыскурсіўных практыках, якія адлюстраваны ў інтэрнэт-прасторы, яе рускамоўнай зоне.

“Людзі на балоце”

Пры запыце на дадзенае словазлучэнне цалкам прадказальна пераважаюць звесткі аб аднайменным рамане Івана Мележа (*“Людзі на балоце”*, 1962), які ўваходзіць у трылогію *“Палеская хроніка”*, і знятым па гэтым творы аднайменным мастацкім фільме В. Турава (1981), параўн.: *За акном праплываюць жоўта-зялёныя палі, квітнеючыя сады, акуратненькія драўляныя і цагляныя хаткі... Няспынна бегуць за гарызонт стужкі асфальтаваных дарог, і неба такое насычана блакітнае, з вялікімі падушкімі-блокамі. Мы працягваем нашае вандраванне па вёсках раёна, на гэты раз едзем у цудоўныя мележаўскія мясціны – вёску Каранёўка. Так, менавіта тую, якая стала прататыпам Куранёў з *“Палескай хронікі”* (*“Людзі на балоце”*, артыкул Н. Чэкан, *“Хойніцкія навіны”*, 03.06.2014 [<http://www.hoiniki.by/?p=4832>]); *“Во время экспедиций в полесскую глубинку мы знакомимся с местными жителями и убеждались: жизнь на болотах определённо повлияла на особенности их быта и менталитета. Рассказывали нам, как до мелиорации зять ездил к теще на блины на лодке, потому что иначе не добратся, хоть их дома – в одной деревне”* (*“Звезда”*, 18.01.2021 [<https://zviazda.by/ru/node/207517>])).*

Аднак і *“самастойнае жыццё”* перыфразы *“людзі на балоце”*, якая ў названым вышэй творы называе жыхароў паўднёва-ўсходняга (Мазырска-Прыпяцкага) Палесся, пацвярджаецца цэлым шэрагам яе фіксацый у розных кантэкстах, напрыклад: *“Люди на болоте» – больше, чем название Мележевской трилогии. Это свой мир. Мир аутентики, бытового устройства, мировоззрения, отношений между собой и к труду, к Богу и людям”* (*“Мінская праўда”*, 15.10.2024 [<https://mlyn.by/15102024/lyudi-na-bolote-pochemu-polese-brend-belarusi>])).

Аналізуемы перыфразычны выраз працягвае выкарыстоўвацца і ў тых кантэкстах, дзе размова ідзе аб неўладкаванасці побыту людзей – ямах, лужынах, наступствах аварый і шкоды, нанесенай прыроднай стыхіяй, і да т. п. (параўн. загаловак адной з інтэрнэт-публікацый «*“Озеро” безнадёжся, или “Люди на болоте” с улицы Тургенева в Речице*» (“Дняпровец”, 15.01.2016 [<https://dneprovec.by/society/2016/01/15/10401>])).

У гэтым плане паказальнай з’яўляецца наступная антытэза: *“В прошлом – люди на болоте, ныне – жители агрогородка”* (“Свіслацкая газета”, 04.09.2012 [https://svisgaz.by/news/selhoz/2574-v-proshlom-lyudi-na-bolote-nynye-zhiteli-agrogorodka.html?sphrase_id=20265])). З іншым метафарычным значэннем ужываецца прэцэдэнтны выраз “людзі на балоце” ў якасці назвы кнігі маскоўскага літаратуразнаўцы Л. Турбіной “Люди на болоте. Экология как доминанта белорусской литературы второй половины XX века” (“Звязда”, 13.03.2021 [<https://zviazda.by/ru/news/20210331/1617185153-pravda-chuvstv-i-zhivaya-priroda-lyubov-turbina-kak-literaturnyy-kritik>])).

Тэматычна блізкімі з’яўляюцца выказванні, якія раскрываюць тэму неадназначнага стаўлення беларусаў да балотаў, да амбівалентнасці ў канцэптуалізацыі дадзенага сімвала, што характэрна Байнету, параўн.: *“Да балота ў народзе адносіны неадназначныя. Мала знойдзецца людзей, якія любяць яго так, як лес, возера ці горы. Нават еёння яно асацыіруецца з чымсьці жахлівым, небяспечным, жорсткім, таму і не становіцца месцам масавых вандровак. Аднак чалавека прывабліваюць зыбкія сцяжынкі ды купіны, шчодрыя на брусніцы і журавіны. Хтосьці, магчыма, займаецца і выпрабаваннем сваіх сіл балотным экстрымам, гульнёй на выжыванне, знаходзячы ў гэтым своеасаблівае задавальненне. Так ці інакш, выкарыстоўвае чалавек балота для сваіх жыццёвых патрэб. І ці прыходзіць да каго думка, што з балотам можа здарыцца бяда, што яно само патрабуе дапамогі?”* (“Людзі на балоце”, “Міёрскія навіны”, 02.11.2012 [<https://mijory.by/pryroda-i-yekealogiya/3263-lyudi-na-bolote.html>])).

Балота часта называюць “лёгкімі планеты”. Адсюль і станоўчае стаўленне да беларускіх балот і людзей, якія пражываюць на Палессі: *«“Люди на болоте” – больше, чем название Мележеской трилогии. Это свой мир. Мир аутентики, бытового устройства, мировоззрения, отношений между собой и к труду, к Богу и людям»* («Люди на болоте». Почему Полесье – бренд Беларуси, “Мінская праўда”, 15.10.2024 [<https://mlyn.by/15102024/lyudi-na-bolote-pochemu-polese-brend-belarusi/>]);

Она, природа, накладывает свой отпечаток и на людей. К такому выводу приходишь, пообщавшись с местечковцами. Воспользовавшись выражением писателя Ивана Мележа, их с уверенностью можно назвать

“людьми на болоте”. И не только потому, что поселились они в окрестностях пусть и мелиорированного, однако все же болота, но и потому что своеобразные по своему психологическому складу: особая аура чувствуется в этих людях, неповторимая харизма. Живя на окраине района, они чувствуют себя жителями чуть ли не отдельной планеты, и такая обособленность, как выяснилось, им даже по нраву. Тышковцы очень привязаны к родным местам и земле, которая их кормит и поит (“Люди на болоте”, “Янаўскі край”, 09.09.2022 [<http://www.janow.by/en/gazeta-yanaski-kraj/nashi-rubriki/selskoe-khozyajstvo/lyudi-na-bolote>])).

Распаўсюджаны і тыя дыскурсіўныя практыкі, у якіх аналізуемы прэцэдэнтны выраз звязаны з тэмай традыцыйных заняткаў беларусаў-палешукоў, параўн.: “Люди на болоте. В Беларуси – сезон сбора клюквы” (“Беларусь сегодня”, 16.09.2015 [<http://www.sb.by/obshchestvo/article/lyudi-na-bolote-16092015.html>])).

Толькі ў адзінкавых выпадках выраз “людзі на балоце” не звязаны ў сваім функцыянаванні з беларускай лінгвакультурай, параўн.: артыкул “Люди на болоте: иsilкульты стали заложниками географии” (пра павадак у Сібіры) [http://omskregion.info/news/40967-lyudi_na_bolote_isilkults_stali_zalozhnikami_geogra/]; фільм “National Geographic: Люди на болоте: Смертельный удар” (пра Нацыянальны парк ЭвэрГлэйдс у Фларыдзе) і інш.

“Свінтус грандыёзус”

Калі разгледжаны вышэй прэцэдэнтны феномен асацыіруецца перш за ўсё з беларускай лінгвакультурай, то выраз “свінтус грандыёзус” мае менш празрыстую, але ад гэтага не менш устойлівую з ёй сувязь. Гэты каларытны зварот увайшоў у паўсядзённы дыскурс праз камедыю Кандрата Крапівы – беларускага савецкага пісьменніка, паэта, сатырыка, драматурга, вучонага – “Хто смяецца апошнім”, апублікаваную ў 1939 г. і экранізаваную па аднайменным сцэнарыі аўтара ў 1954 годзе.

Значная частка згадак дадзенага выразу звязана з тэмай творчасці Кандрата Крапівы, яго камедыі “Хто смяецца апошнім”, у тым ліку яе сцэнічных і кінематаграфічных увасабленняў, параўн.: *Первый день театрального фестиваля “Белая вежа” был отмечен постановкой знаменитой комедии Кондрата Крапивы “Хто смяецца апошнім?” в исполнении Минского театра-студии киноактера* (“Вечерний Брест”, 10.09.2013 [<https://vb.by/culture/svintus-grandiozus.html>]). Характэрна, што на адным з форумуў мы выявілі такое выказванне наконт фільма: «*Большое спасибо! Фильм незаслуженно забыт. Однако “Свинтус Грандиозус” ушел в народ*» [<http://rutracker.org/forum/viewtopic.php?t=2754267>]].

Аднак і ў гэтым выпадку мы маем справу з аддзяленнем дадзенага выказвання ад “роднага” тэксту і яго пераходам у разрад прэцэдэнтных выказаў. Пэўная колькасць фіксацый дадзенага ПФ падтрымлівае яго зыходную ідэйна-вобразную нагрузку: такім негатыўна-ацэначным выразам характарызуецца чалавек, які заслугоўвае найменшай павагі ў сілу нізкіх учынкаў. У некаторых выпадках выраз выкарыстоўваецца ў самаіранічных мэтах або без ярка выяўленай негатыўнай інтэнцыі, параўн.: – *Я і сапраўды свінтус-грандыёзус. Ад свайго ішчасця ашалеў, што нічога і нікога вокал не бачу* (А. Рыбак. “На раздарожжы” [<https://litresp.ru/chitat/ru/P/ribak-alesj/na-razdarozhzhj>])).

“Свінтус грандыёзус” сімвалізаваўся ў камунікацыі і як маркёр нейкіх камічных (у сілу сваёй недарэчнасці) сітуацый, параўн., напрыклад, інтэрнэт-публікацыю “*Могилёвский мамонт был болен африканской чумой?*” (222.BY – Інфармацыйна-забаўляльны блог горада Могілёва, 15.11.2014 [<http://222.by/mogilevskiy-mamont-by-bolen-afrikanskoy-chumoy>])).

Яшчэ больш такіх кантэкстаў, дзе гэтае словазлучэнне функцыянуе як семантычна раскладзенае на кампаненты, якім вяртаецца прамое значэнне. Параўн., напрыклад, артыкул А. Шубіна “Свинтус грандиозус”, у якім гаворка вядзецца пра свіны грып і яго значныя (грандыёзныя) наступствы, апублікаваны сеткавым выданнем “Ніжагародская праўда” [<http://www.pravda-nn.ru/blogs/shubin/note:342/>]; артыкулы, прысвечаныя паляванню на дзіка, напрыклад: “SVINTUS GRANDIOSUS” [<http://www.safariclub.by/novosti/svintus-grandiosus>], яго сустрэчах з чалавекам (“Свинтус грандиозус! Дикие кабаны терроризируют жителей Браславины”, (“Беларусь сегодня”, 02.07.2005 [<http://www.sb.by/obshchestvo/article/svintus-grandiozus.html>]))); сімвал года свінні па ўсходнім календары (“Свинтус грандиозус. Нечто о символе этого года” (bobrlife.by, 04.02.2019 [<http://www.bobrlife.by/news/svintus-grandiozus-nechto-o-simvole-jetogo-goda>])) і інш.

Словазлучэнне “Свинтус Грандиозус” сустракаецца таксама ў якасці нік-нэйма (інтэрнэт-рэсурс “Анекдоты из России” [<http://www.anekdot.ru/id/395097/>])) і інш.

Такім чынам, прыведзеныя прыклады і назіранні дазваляюць канстатаваць дастаткова высокую ступень прэцэдэнтнасці і дыскурсіўнай актыўнасці беларускіх лінгвакультурных феноменаў у сучаснай камунікатыўнай прасторы рускай мовы. Што да ўстойлівых выказаў “людзі на балоце” і “свінтус грандыёзус”, якія ўзыходзяць да знакавых (прэцэдэнтных) тэкстаў беларускай літаратуры, то можна адзначыць такія агульныя для іх тэндэнцыі, як функцыянаванне ў якасці загатоўкаў і элементаў загатоўкавых комплексаў інтэрнэт-публікацый; прадстаўленасць у розных інтэрнэт-

жанрах (на парталах СМІ, форумах, у “живых часопісах”, сацсетках і інш.); функцыянаванне як у значэннях, атрыманых у спадчыну з тэксту-крыніцы, так і адасобленасць ад яго, семантычнае ўзбагачэнне і амбівалентная сімвалізацыя і інш. Гэта сведчыць аб іх каштоўнасці як міжкультурных вербальных аб’ектаў, якія павінны знаходзіцца ў лінгвакультурнай камп’ютэрнай міжкультурнай моўнай асобы.

2.3 Моўныя феномены, якія ўзыходзяць да французскай этна- і лінгвакультуры, у рускамоўнай камунікатыўнай прасторы

У лексічных адзінак, фразеалагізмаў і крылатых выслоўяў, запачычаных адной лінгвакультурай з іншай лінгвакультуры, лёсы, як вядома, розныя. Адны з іх асвойваюцца цалкам, практычна расстаючыся з якімі-небудзь прыкметамі іншакультурнага паходжання ў разуменні носьбітаў мовы, іншыя становяцца здабыткам прамовы альбо вуснай, альбо пісьмовай, трэція паступова сыходзяць з актыўнага ўжывання [Крылатыя 2007; Іваноў 2006].

Вядома, што “самы вялікі след у рускай мове наогул і ў фразеалогіі ў прыватнасці пакінула французская мова” [Степанова 1999, с. 420].

Фразеалагічны галіцызм “*шэрыз ля фам*” / “*cherchez la femme*” / “*шчыте жанчыну*” / “*шукайце жанчыну*” ў рускай лінгвакультуры “паскардзіцца на лёс” не можа. Гэты выраз больш за 200 гадоў актыўна функцыянуе ў маўленні носьбітаў рускай мовы ў самых розных сферах і сітуацыях зносін, як у нетранслітараваным, так і ў транслітараваным выглядзе, а таксама ў выглядзе калькі. Так, напрыклад, у рамане І. С. Тургенева “Рудзін” (1856) адзін з герояў, Пігасаў, у выпадку любога няшчасця задае пытанне: “*Як яе забуць?*”, намякаючы пры гэтым на абавязковую віну жанчыны.

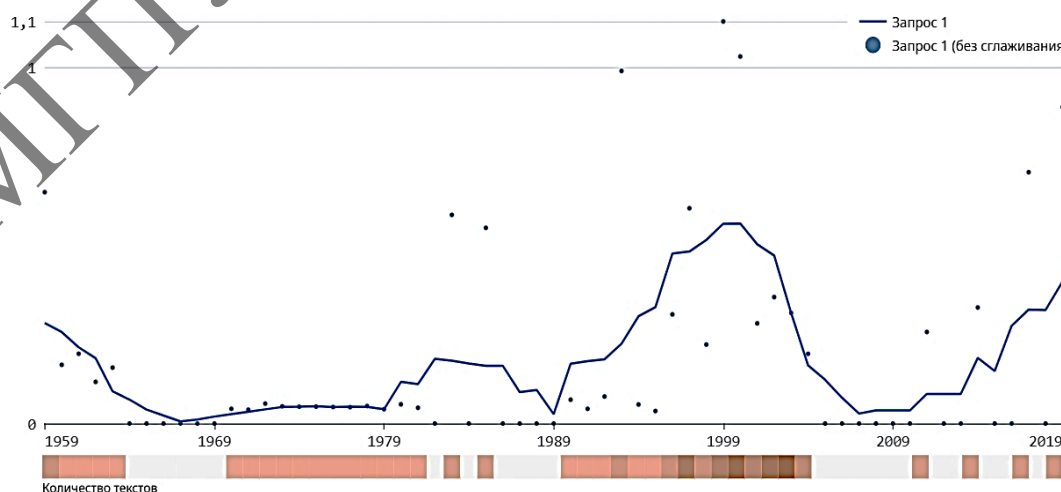
Як вядома, французскі выраз *cherchez la femme* ўжываецца ў адносінах да сітуацыі, калі мужчына паводзіць сябе незвычайна ці нават неадэкватна, прычынай чаго можа быць жанчына. Гэты выраз стаў крылатым дзякуючы раману Аляксандра Дзюма-бацькі “Магікане Парыжу” (1854), у якім фразу “*Cherchez la femme, pardieu! cherchez la femme!*” вымаўляе некалькі разоў парыжскі паліцэйскі чыноўнік, што меў рэальнага прататыпа-чыноўніка французскай паліцыі – Антуана дэ Сарціна, які ў сваю чаргу перафразаваў Ювенала. Можна таксама зрабіць спасылку і на раман Рычардсана “Чарльз Грандзісан” (1753) (“*За гэтымі інтрыгамі крыецца жанчына*”) [Энциклопедический словарь 2005].

Паспрабуем прасачыць актуальныя прагмалінгвістычныя тэндэнцыі ў функцыянаванні дадзенай канструкцыі з ужываннем прыёмаў кантэкстнага і кампанентнага аналізу з дапамогай звароту да Нацыянальнага корпусу рускай мовы і інтэрнэт-рэсурсаў на рускай і французскай мовах (выкарыстаны пошукавыя сістэмы Яндэкс і Google).

У даследаваннях спецыялістаў адзначаецца, што, “прайшоўшы этап адаптацыі ў іншамовным асяроддзі, запазычаныя абароты ўліваюцца ў інтэрнацыянальны фразеалагічны фонд мовы-рэцыпіента і функцыянуюць у ёй па тых жа законах, што і спрадвечныя адзінкі” [Степанова 1999, с. 418]. У значнай ступені, хоць і з некаторымі агаворкамі, гэта можна аднесці да фразы, якая з’яўляецца прадметам нашага назірання. Абмовіцца тут варта толькі ў тым плане, што, жывучы ў рускай лінгвакультуры не толькі ў транслітараваным, але таксама і ў нетранслітараваным выглядзе, дадзены зварот, як відаць, назаўжды асуджаны заставацца апазнавальным носбітамі рускай мовы як іншакультурны – французскі. Але ў той жа час ён, несумненна, “свой”, які прыжыўся, цалкам адаптаваны, які жыве, сапраўды, па тых жа законах, што і спрадвечныя ўстойлівыя звароты мовы.

“Зрэд” стану сучаснага “жыццёвага этапу” аналізуемай устойлівай адзінкі дазваляе адзначыць наступныя моманты.

Па-першае, прыведзеныя ніжэй скрыншоты з НКРМ дазваляюць канстатаваць той факт, што аналізуемая ФА шырока і трывала ўвайшла ў розныя дыскурсіўныя практыкі рускай мовы (галоўным чынам – яе літаратурна-пісьмовай формы), прадстаўлена ў тэкстах розных тыпаў і жанраў (малюнк 1–3). Прыкметна таксама і тое, што пікі частотнасці апелявання да дадзенага выразу выпадаюць на пачатак XX і XXI стагоддзяў – менавіта на тыя рубажныя эпохі, калі, як вядома, павышаецца ўвага да прэцэдэнтнага слова, прэцэдэнтнага тэксту [Пахсар’ян 2004].

Малюнак 1 – Дэталізацыя па гадах (1959–2019)

№	Значение атрибута ▼	Тексты ▼	Вхождения ▼
1	мемуары	5	10 (22,73%)
2	пьеса	5	8 (18,18%)
3	роман	6	6 (13,64%)
4	повесть	5	5 (11,36%)
5	статья	4	4 (9,09%)
6	эссе	1	2 (4,55%)
7	монография	1	1 (2,27%)
8	интервью	1	1 (2,27%)
9	рассказ	1	1 (2,27%)
10	дневник, записные книжки	1	1 (2,27%)
11	очерк	1	1 (2,27%)
12	биография	1	1 (2,27%)
13	объявление	1	1 (2,27%)
14	обзор	1	1 (2,27%)
15	отзыв	1	1 (2,27%)

Малюнак 2 – Тип тэксту

№	Значение атрибута ▼	Тексты ▼	Вхождения ▼
1	драматургия	5	8 (18,18%)
2	нежанровая проза	7	7 (15,91%)
3	детектив, боевик	4	4 (9,09%)
4	фантастика	1	1 (2,27%)
5	документальная проза	1	1 (2,27%)

Малюнак 3 – Жанр тэксту

Аналіз кантэкстаў, якія фіксуюць разглядаемую ФА, дазваляе адзначыць наступныя варыянты:

1. Увядзенне дадзенай ФА ў кантэкст з прысутнасцю экспліцыраваных маркёраў яе прэцэдэнтнасці, параўн.: *Мол, холост, анамнезом в виде парочки спиногрызов не отягощён, так что шерше ля фам, как говорится* [Татьяна Соломатина. Отойти в сторону и посмотреть (2011)];

Да, вот это, как у вас говорится, шерше ля фам: жены наши обменялись новостями... [Владлен Давыдов. Театр моей мечты (2004)]; Когда пахнет заговором, то не обходится без восклицания: “Шерше ля фам!” [Юрий Безелянский. В садах любви (1993)].

Падобныя маркёры могуць распаўсюджацца па лініі лінгвакультурнай пашпартызацыі – за кошт указання лінгвакультуры-крыніцы: *Как это ни печально, но и в данном случае совет недоверчивых французов мог бы сгодиться: “Ищи женщину! Шерше ла фам!”* Женицина была актриса. [Борис Носик. Загадочная смерть в Каннах // “Звезда”, 2003]; *Вот и французы, опять же, советуют: “шерше ля фам”.* [Федор Чернин. Вячик Слонимиров и его путешествие в непонятное // “Звезда”, 2002]; – *На конкурентов по бизнесу не похоже. Шерше ля фам, как говорят французы. “Старик, живущий иллюзиями”, – подумал Сергей.* [Андрей Житков. Супермаркет (2000)], альбо па лініі ўвядзення ў кантэкст ацэначнай характарыстыкі, якая таксама намякае на вядомасць дадзенай фраземы носьбіту мовы: *Зато становится очевидным, что все зло идет не от женщин (банальное “шерше ля фам”), а – от пришельцев.* [На премьере “Золотого петушка” (2003) // “Российская музыкальная газета”, 04.09.2003].

2. Паралельнае ўвядзенне ў кантэкст франкамоўнага варыянта (звычайна нетранслітараванага) з яго рускім перакладам, параўн.: *Овечает он и после интригующей паузы с намеком на “шерше ля фам” – “ищите женщину” – выдает секрет: Благодаря... облепихе!* [Л. Жданова. Доктор облепиха (2003) // “Сельская новь”, 16.09.2003]; *Если думаете, что накрыли насильника, – ошибаетесь. Опять шерше ла фамм, ищите женщину* [Екатерина Маркова. Каприз фаворита (1990–2000)].

3. Не менш характэрна і функцыянаванне аналізуемага звароту без перакладу (калькаванне) у разліку на вядомасць дадзенага выказвання носьбіту рускай мовы нават у нетранслітараваным выглядзе: *Вообще, книга Маркунчи, познавательная и легкая для чтения – иногда даже напоминающая дневник путешествий – написана с редкой для западных авторов симпатией к “новой России”, хотя тут, конечно, надо “шерше ля фам”* [Новые книги (2004) // “Неприкосновенный запас”, 15.01.2004.]; *Подозреваю, что тут уместно произнести “шерше ля фам”* [Армен Медведев. Территория кино (1999–2001)]; *К тому часу в район автосервиса стали стекаться боевики Габаева и дружественных ему группировок. Шерше ля фам – Ну разве ж так можно?* [Андрей Ростовский. По законам волчьей стаи (2000)]; *Есть и другая версия, но в ней нет интригующего “шерше ля фам”, поэтому я ее и не привожу* [Юрий Безелянский. В садах любви (1993)]; *Шерше ля фам, желательно в р-не Ту-*

ишино [Объявления (1997) // “Столица”, 1997.11.11]; *Я как раз по жизни страшнейший женофил. Постоянно в процессе шерше ля фам* [Марина Палей. Long Distance, или Славянский акцент (1998–1999)].

Больш за тое, апеляцыя да дадзенага выразу можа маркіравацца як прыкмета валодання французскай мовай (на тым ці іншым узроўні): *Он же дирижировал кадрилию на чистом французском языке: гра-ро, болянсе, кавале, рон-да-да, шерше во дам, агош налево, агош направо, шен-да-да!* [А. И. Куприн. Мелюзга (1907)]; – *Мерси, мерси... – Шерше ля фам, – отвечала я. К тому времени я освоила еще несколько французских слов* [Алла Сурикова. Любовь со второго взгляда (2001)].

4. Разгортванне кантэксту ФА альбо яго ўсячэнне: *Но если смотреть со стороны шерше ля фам, при том что фам – не просто фам, а Прекрасная Дама, то даже более чем интересна* [Юлия Рахаева. За гранью землянично-лимонадного наслаждения. Книги (2002) // “Известия”, 02.07.2002]; *Особенно мусолят вторую версию – это так необычно: первый революционный поэт получил отказ от своих же, злая рука помешала ему, “шерше ля фамм”, и фамм надо искать среди своих, это Лиля – сколько же бумажных фейерверков, домыслов, возмущений, сплетен, слухов!* [Василий Катанян. Лилия Брик. Жизнь (1999)]; *Леди пиратки. Шерше ля фам... и в море тоже* [<http://www.abcwoman.ru>]; *Отыщи, – где правда. Шерше! На голых стенах два украшения: скрипка, из которой Регенов, время от времени, в минуты тоски, извлекает душу раздирающие звуки, “чтоб пробудить спящие сердца”, – и на почетном видном месте висит палочка с длинною ниткой* [В. М. Дорошевич. Сахалин (Каторга) (1903)].

5. Выкарыстанне дадзенага звароту як аб’екта моўнай гульні – раскладанне на кампаненты, парадыраванне, кантамінацыя транслітарацыі з нетранслітарацыяй і да т. п., параўн.: *А дальше, как всегда, “шерше ля фам”, что в переводе означает “шерши женищину”* [Василий Аксенов. Новый сладостный стиль (2005)]; *Он считает, что если нам, женищинам (ищет слово), шерше ля фам – нам, ля фамам – туа, муа – дать волю, то вот что из этого получится* [Елена Исаева. Убей меня, любимая! (2002)]; – *Шерше ля фам? – Хоть фам, хоть шерше. Поймите, что при самой тщательной проверке любой посторонний может иметь отношение к спецслужбам* [Александр Михайлов. Капкан для одинокого волка (2001)].

У плане ілюстрацыі дадзенага варыянта функцыянавання нашага аб’екта назірання можна прывесці цікавы прыклад інтэртэкстуальнага водгуку на яго ўжыванне ў сістэме адносін “тэкст, які парадзіруецца – тэкст пародыі”, параўн.:

Тэкст, які парадзіруецца	Тэкст пародыі
<i>Когда мужских достоинств не осталось: Кудрей, фигуры, денег и зубов, – “Шерше ля фам”, способную на жалость... Но не считайте жалость за любовь!</i> <i>(Т. Веснина, “Когда мужских достоинств не осталось...”, http://www.stihi.ru/avtor/asdfghj5)</i>	<i>Спасибо вам, Моя ля фам! Я вас давно шерше-шерше... Покоя нет моей душе, как прочитал сие творенье Ну... обо мне, стихотворенье. Да, вы правы, путём-дорогой мы всё теряем понемногу. Мужчина стачивает зубы, конечно, не от пищи грубой, от ложки, вилки и ножа, а от овсянки – ни шиша... (...) Есть трансформация фигуры. У аполлонов из натуры ушла былая красота и вид, увы, не рысака, которым были мы когда-то, когда на шее вас держали И всех носили на руках. Пуškai, хотя бы и в стихах. И не до загса, до дивана. А разве этого не мало? За деньги мне лишь не обидно, За них мне никогда не стыдно. За наши денежные знаки зачем мне уши от собаки? И уши мёртвого осла. Не зря по классику нет зла, Когда ключи есть от квартиры И фото дома в “нашем мире”. Куда и приглашаю вас. А лучше в “одноклассниках” Я буду ждать вас в гости. В “друзья” или так просто. Готов я с вами в диалоге найти ту общую дорогу,</i>

	что делит с женщиной мужчина. В души прекрасные порывы я приглашаю вас на медуни. Не надо нам оркестров меди, и воя труб. Пусть будет скрипка и на лице всегда улыбка. (Н. Маркоф, “Я всё шерше, вы всё ля фам”, http://www.stihi.ru/avtor/asdfghj5)
--	---

Гэты прыклад, знойдзены на партале сучаснай рускай паэзіі “Стихи.ру”, паказальны яшчэ і ў плане адзначанага вышэй прыцягнення аналізуемай фраземы да функцыянавання ў інтэлектуальным дыскурсе ў якасці аднаго са знакавых прэцэдэнтных феноменаў, засвоеных рускай лінгвакультурай.

Што тычыцца заходняй інтэрнэт-прасторы, то тут характэрны зварот да дадзенага прэцэдэнтнага выказвання ў кантэксце размовы пра жанчын-палітыкаў, фемінізм, псіхатэрапеўтычныя трэнінгі і інш.

На розных вэб-старонках можна сустрэць прыклады пераўтварэння дадзенай ФА, часцей за ўсё шляхам замены імяннага кампанента, параўн.: “Шерше ля вамп” (раман Юліі Набокавай, Масква, выдавецтва “Альфа-кніга”, 2009), “Шерше ля нафта” і “Шерше ля газ” (публіцыстычныя працы Мікалая Старыкава); “Шерше ля тур” (інтэрнэт-сэрвіс па падборы турыстычных пуцёвак – <http://inettur.ru>) і інш.

6. Адзначаюцца (як у рускай, так і ў іншамоўных інтэрнэт-прасторах) і выпадкі анімізацыі дадзенага звароту (яго функцыянаванне ў якасці прагматоніма, бібліёніма, назвы брэнда і да т. п.): “Шерше ля фам, ці вяртанню не палягае!” (раман у жанры фэнтэзі Людмілы Гетманчук і Юліі Славачэўскай); *Уступкой дурному вкусу и ложно понятой коммерции был спектакль “Шерше ля фам”* [Аляксандр Журбін. Як гэта рабілася ў Амерыцы. Аўтабіяграфічныя нататкі (1999)]; Валерый Колакалаў, арт-дырэктар начнога клуба “Шэршэ ля фам” (2003) // “Вячэрняя Казань”, 01.11.2003]. У сацыяльных сетках (“Одноклассники.ру”, “В Контакте” і інш.) таксама створаны супольнасці, названыя дадзеным фразеалагічным галіцызмам.

Такім чынам, вядомы ўстойлівы выраз *cherchez la femme* ў дыскурсіўнай прасторы сучаснай рускамоўнай лінгвакультуры не толькі не губляе актуальнасці, але нават дэманструе пашырэнне сфер свайго функцыянавання, існаванне па законах, характэрных для спрадвечных фразеалагічных адзінак і крылатых выразаў, па сутнасці змяшчаючыся ў межах

апазіцыі “чужое – сваё” да правага яе элементу, пры гэтым ён, безумоўна, маркіраваны як ідэнтыфікатар іншай – французскай – лінгвакультуры. Мяркуем, што за гэтым стаіць адна з вечных тэм культуры наогул – тэма мужчынскага і жаночага пачаткаў, характараў, узаемаадносін.

2.4 Іншакультурныя маўленчыя вобразы ў рускамоўнай камунікатыўнай прасторы: беларусы і французы

Як ужо адзначалася, фактычна любая нацыянальная мова, этна- і лінгвакультура (А) змяшчае ў сваёй камунікатыўнай прасторы пэўны корпус моўных феноменаў, якія асацыіруюцца (больш ці менш устойліва) у свядомасці носьбітаў дадзенай мовы/культуры з іншакультурнай маўленчамоўнай прасторай (В), іншымі словамі, з’яўляюцца яе ідэнтыфікатарамі.

Падобныя моўныя фрагменты (у дыяпазоне ад асобных этнаспецыфічных лексем да тэкстаў) у маўленні носьбітаў іншай мовы і іншай культуры звычайна аўтарызуюцца шляхам маркёраў накшталт “*як кажуць у В*”, “*як любяць казаць у В*”, “*як жартуюць у В*”, “*як можна пачуць ад В*” і да т. п., дзе В – нейкі сукупны этнонім тыпу *рускія, беларусы, немцы, французы* і г. д. Выяўленне корпуса падобных кантэкстаў можа даць падставу для разважанняў і некаторых высноў адносна некалькіх рэчаў: 1) якія менавіта моўныя феномены, звязаныя з нацыянальнымі моўнымі (этна- і лінгвакультурным) прасторами (В), найбольш актыўна пранікаюць у камунікатыўную прастору А і якія функцыі пры гэтым у ёй яны выконваюць; 2) які стэрэатыпы вобраз прадстаўніка лінгвакультуры В пры гэтым можа скласціся (ці ўжо склаўся) у камунікатыўнай прасторы носьбітаў лінгвакультуры А.

Па сутнасці, у вырашэнні пастаўленых задач мы падыходзім да ацэнкі таго, наколькі тая ці іншая этна(лінгва)культура аксіялагічных важная для іншай лінгваментальнай прасторы ў плане камунікатыўных паводзін членаў дадзенага моўнага калектыву.

Мы прапануем спробу абагульнення падобнага роду назіранняў над апеляцыйнай прадстаўнікоў рускамоўнай камунікатыўнай прасторы да розных вербальных этнаспецыфічных і культурнаспецыфічных феноменаў, якія валодаюць прыкметамі прэцэдэнтнасці і ацэньваюцца як ідэнтыфікатары беларускай і французскай этна- і лінгвакультур.

Для вырашэння гэтай задачы намі быў спосабам суцэльнай выбаркі сабраны аўтэнтычны корпус аўтарызаваных у дачыненні да дадзеных лінгвакультур (беларускай і французскай) выказванняў накшталт “*як кажуць*”

беларусы” / “як кажучь французы” з дапамогай пошукавых сістэм Яндэкс і Google, а таксама Нацыянальнага корпуса рускай мовы (www.ruscorgo.ru), з якога непасрэдна для аналізу было адабрана каля 500 кантэкстаў (прыкладна пароўну для беларускага і французскага матэрыялу). Усе прыклады прыводзяцца з захаваннем аўтарскай арфаграфіі і пунктуацыі.

У выніку абагульнення і сістэматызацыі вывучанага матэрыялу намі выяўлена наступнае. Апелюючы да прэцэдэнтных феноменаў двух розных этна(лінгва)культур – блізкароднаснай беларускай і вельмі аддаленай у гэтых адносінах французскай, – члены рускамоўнай камунікатыўнай прасторы звяртаюцца як да падобных, так і да розных стратэгий маўленчых паводзін у функцыянальным плане.

Падабенства ў тым, што рускамоўныя камуніканы:

а) рэгулярна звяртаюцца да нацыянальна спецыфічнага парэміялагічнага фонду беларускай [Петрушэўская 2021] і французскай этна(лінгва)культур, параўн.: *И как говорит народное белорусское: **абляцанка-цацанка – а дурню радасць*** [vk.com/wall-157167345_6331?ysclid=m47f3ppsmm789918509]; *Ситуация действительно тупиковая, как говорят белорусы: – **Куды ні кінь усюды клін!*** [newsland.com>Новости>detail/id/1567282] і да т. п.; *Как говорят белорусы, “**обое – рябое**” ...* [ootball.by>news/73132.html]; *В любой беде, как говорят французы, **ищите женщину*** [kak-gde.ru>?vopros=11338]; *Как говорят французы: На правах рекламы. **Се ля ви...** как говорят французы...* [roxe.ru>funtxt/1166331432...kak-govorjat-francuzy]; *“**Дайте времени время**” – как говорят французы* [galya.ru>catd_new_page.php?id=5106016]; *Потому что лжецу, как говорят французы, у французов даже пословица есть, что “**лжецу нужна хорошая память**”* (Александр Клейн. Виктор Шендерович // “Пятое измерение”, 2002; НКРЯ); *Как говорят французы: “**У женщины могут быть морщины на лице, но не на колготках!**”* [iconosquare.com>p/720207723078609451_519046529];

б) узнаўляюць найбольш вядомыя беларускія і французскія формулы маўленчага этыкету, параўн.: *И как говорят белорусы: “**Смачна вам есці!**”* [tastybelarus.by>belarusian-cuisine/history/]; *Как говорят белорусы: “**Витаем у хату!**”* [datscha-booking.com>173/agro-belarus.html]; *Здравствуйте, или, как говорят французы, **бонжур!*** [startissimo.ru>fr/les_1.html]; *И, как говорят французы, **von appetit!*** [TopAuthor.ru>Kak_zavtrakayut_v_Evrope_7353.html];

в) выкарыстоўваюць у маўленні асобныя лексемы з яскрава выражанай нацыянальна-культурнай канатацыяй, у тым ліку безэквівалентныя словы, запаўняючы тым самым этна(лінгва)культурныя лакуны і / або уводзячы іх у якасці больш выразных і дакладных сінонімаў, што часцей за ўсё фіксуецца ў тэкстах, тэматычна звязаных з Беларуссю / Францыяй: *Как го-*

ворят белорусы – «**памяркоўна**». Минск для меня – это памяркоунасьць... [zhenskajslabost.ru>intervyu/shkola-imidzha-image]; На одном из очередных спектаклей, когда в нашем сенном сарае или как говорят белорусы “**пуне**” [ptatao.livejournal.com>54402.html]; Стояла обычная летняя жара, “**спякота**”, как говорят белорусы [helperfisherman.ru>lin-kak-pivo...2013-06-25.html]; Итальянцы любят и гордятся своей пастой. Она для них символ устойчивости и порядка, как говорят белорусы – **дабрабыту** [ski-medik.com>sportobzor/2272-italija-anglija]; Был Панкетик худосочным и каким-то, как говорят белорусы, **нязграбным** [proza.ru>2014/04/20/874]; Думаю, все мы получили, как говорят белорусы, “**асалоду**” от встреч с ними. [litkritika.by>wordpress/shlyaxtich-oskorbljaet]; ...в надежде распознать на каком языке говоришь, не обращают внимание на поведение твоих детей, а поведение у них, как говорят французы, “**о ля ля**” [blogs.eleasmodels.com>Русские статьи>kak-uekhat-vo-frantsiju]; За что я люблю моего мужа (француза)... Как говорят французы, **voila**, мой список [newwoman.ru>zamuzh141.html]; Одним из самых необычных цветовых решений свадьбы является градиент или, как говорят французы, **ombre** – цветовая растяжка одного цвета [mademade.ru>odnim...samyih...kak-govoryat-frantsuzyi];

г) звяртаюцца да моўнай гульні – наўмысных скажэнняў (трансфармацый) іншакультурнага моўнага матэрыялу, ужывання аказіянальных утварэнняў: *Вот и весь **стабілізец** (как говорят белорусы)* [bolshoyvopros.ru>questions/900780-pochemu-v-...]; *Как говорят белорусы – **не кажы гоп, пока я... на заборе*** [rok-ostrova.ru>communion/forum/page22.html]; ...как говорят французы: “**Такова селява!**” [sysadmins.ru>post438939.html]; *Только русский человек может глубокомысленно изречь: – Как говорят французы – “**такова се ля ви**”* [inpearls.ru>comments/689337]; *Как говорят французы, **шерше ла ДАМ*** [www.anekdot.ru/id/322191];

д) выкарыстоўваюць ілжывую атрыбуцыю іншамоўных украпленняў як беларускіх / французскіх, як правіла, у мэтах стварэння гумарыстычнага эфекту: *очень люблю, как говорят белорусы: **love**...* [2009-2012.littleone.ru>PDA>...php/t-2709659-p-12.html]; *Итак, друзья, **about myself**, как говорят французы!* [vale11.narod.ru]; *Пришел с работы – ни любимой, ни сберкнижки. Как говорят французы: “**Ось вам и галушки**”* [bards.ru>archives/part.php?id=16616].

Што датычыцца асаблівасцей апелявання да беларускага і французскага лінгва- і этнакультурнага матэрыялу, то яны, перш за ўсё, тлумачацца рознай ступенню роднаснасці лінгвакультуры з беларускай і французскай адпаведна, а таксама шэрагам стэрэатыпаў адносна беларусаў і французай, даўно і трывала ўкараніліся ў свядомасці прадстаўнікоў рускамоўнай куль-

турнай прасторы, на якіх, у прыватнасці, часта заснаваныя папулярныя анекдоты пра прадстаўнікоў дадзеных нацый. Так, “цытаванне” французай часцей за ўсё можна сустрэць у кантэксце разваг пра жанчын, любоў, кулінарныя вынаходствы, віно, моду, параўн.: *L'amour fou*, *как говорят французы* [spiritualitate.md>o...fou-kak-govoryat-francuzy.html]; *В театре любовь. Или как говорят французы амур* [prigotovit.org>show...teatre...kak_govoryat_frantsuzy...]; *Кажется, опять причина та же – “шерше ля фам” (ищи женщину), как говорят французы* [syroedenie.com>lib/chuprun19.html]; *Как говорят французы, вино откупорено, надо его пить* (Михаил Чулаки. Примус // “Звезда”, 2002; НКРЯ); *Как говорят французы.... “Хочешь получить от еды максимум удовольствия – научись разбираться в сырах”* [otvet.mail.ru>question/24213251]; *Как говорят французы: всё дело в соусе...* [povarenok.ru>recipes/show/45186]; *Впрочем, как говорят французы, ля мода обувь должна делать вас эффектнее, выше* [woman-were.com>fashion...kak-govoryat-francuzy.html].

Пра тое, што, калі і як кажуць беларусы, носьбіты рускай мовы часцей за ўсё ўзгадваюць у тым выпадку, калі патрэбна апора на народную мудрасць, у тым ліку і на народны гумар, якім славяцца прадстаўнікі гэтай часткі славянскага свету, параўн.: *Как говорят белорусы, “абы ляпнуть”* [psycheforum.ru>Рексетин>page-6]; *Как говорят белорусы, любовь не картошка – не выбросишь в окошко* [vestnik.com>issues/98/0818/win/mogil.html]; *Про зубра – как говорят белорусы “смешно у роце” Они живут в заповеднике в специальной резервации а не бродят вдоль дорог* [forum.awd.ru>viewtopic.php...].

У шэрагу выпадкаў акцэнтуюцца ўвага на якасцях нацыянальнага характару, якія стэрэатыпна прыпісваюцца беларусам: памяркоўнасці, немітуслівасці, пасіўнасці, непераборлівасці і гатоўнасці здавольвацца малым і інш., параўн.: *А может, как говорят белорусы, так и надо?* [wildlife.by>planeta_belarus]; *Но главное, как говорят белорусы, абы вайны не было!* [forums.harbor.ru>showthread.php?t=3813]; *Вы пробовали перевести на русский язык “Агульная млявасць і абыякавасць да жыцця”. А объяснить иностранцу, что такое “вочыкі плюшчацца”? (Артыкул “Агульная млявасць і абыякавасць да жыцця. О некоторых особенностях белорусского характера...” [http://vnauke.by]); Пересматривать его можно в минуты депрессии, плохого настроения, “усеагульной млявасці і абыякавасці да жыцця” (как говорят белорусы) [showday.tv>2960-esli-u-vas-netu-teti.html]; меня эта недосказанность – млявость как говорят белорусы напрягает [trendsurfer.ru>archives/1414]; Особенно меня удручали сильные головкружения, скачки артериального давления, и как говорят белорусы –*

“агульная млявасць і абьякавасць да жыцця” [shaping.ru>Результаты>Архив результатов>Давидович Владимир]; *Агульная млявасць і абьякавасць да жыцця? Праверце шчытападобную залозу!* [https://zviazda.by/be/news/20230530/1685455876-agulnaya-mlyavasc-i-abyakavasc-da-zhyccya-praverce-shchytapodobnuyu-zalozu]; *Только безумно болела голова и наступала “огульная млявость”, как говорят белорусы* [club.osinka.ru>topic-60205?start=645]; *Носки женские черные с рисунком в виде надписи “усеагульная млявасць, абьякавасць да жыцця”* [https://markformelle.by/catalog/zhenshchinam/noski-i-kolgotki/noski-zhen/mf-life/217k-2541-930-95000/].

У сабраным корпусе беларускіх прыкладаў вельмі прыкметныя тыя, якія звязаны з вербалізацыяй паняццяў, што ўзыходзяць да народнай духоўнай культуры (абрадавай лексікі і фразеалогіі і да т. п.), параўн.: *В Куйтунском районе проведут Белорусский праздник “Встречи Весны”, или как говорят белорусы “Гуканье Вясны”!* [vk.com>wall-18829460_293]; *Но, чтобы Богиня Весны Лада действительно пришла в своё время необходимо её позвать или как говорят белорусы – “загукаць”* [pribaiikal.ru>events-culture/article/2568.html...]; а таксама с прэцэдэнтнымі тэкстамі беларускай культуры: *Как говорят белорусы “нями таго, што раньш было”, от себя добавлю – и не будет* [m-kalashnikov.livejournal.com>1359605.html].

Нягледзячы на тое, што апеляванне да лінгвакультуры французаў у рускамоўнай камунікатыўнай прасторы натуральным чынам больш частае, чым да беларускай, у той жа час, у сілу адзначаных вышэй абставін (радство моў, культур і інш.), беларускі матэрыял у параўнанні з французскім функцыянальна больш разнастайны. Можна, напрыклад, нават сустрэць удакладненую аўтарызацыю беларускага этнаспецыфічнага моўнага матэрыялу, параўн.: *Влечет она и воздействием на обоняние того, кто скоро придет в ее объятия или, как говорят белорусы-полешуки, “ажаницца з магилаю, з сырою землею”.*

Што датычыцца моўнага афармлення таго, што аўтарызуецца як “беларускае” / “французскае”, то тут у дачыненні да матэрыялу абедзвюх моў можна назіраць і ўкрапленні без перакладу з захаваннем нормаў адпаведных моў, і тое ж, але з адхіленнямі ад арыгінальнай арфаграфіі, і транслітарацыю, і пераклад на рускую мову, і арыгінал у суправаджэнні перакладу, і розныя камбінацыі пералічанага: *Однако, как говорят белорусы, “што занадта, то дрэнна”* [psyera.ru>formy-voobrazheniya-1447.htm]; *Почва была, как говорят белорусы, “багна” (тонкое болото)* [MasterCity.ru>forums/sadovye-dela/motokultivatory...]; *Как говорят белорусы: “Две пилы в хате: одной сам пилю, другая меня пилит”* [oculus.ru>blog.php?id=3758]; *Ноблесс оближ, как говорят французы* [caricatura.ru>Подборки>Парад...

palich/23144/&gfc=792189]; *Выглядим свежо и естественно. Как говорят французы, **a la naturel*** [missus.ru>photo/report/302]; *Жалко, конечно терять столь обаятельного знакомого, но как говорят французы – “**а ля гер ком а ля гер**”* (Петр Галицкий. Опасная коллекция (2000), НКРЯ). Для некоторых белоруских прыкладаў намі сустракаліся выпадкі іх запісу, якія імітуюць украінскую мову, а не беларускую, хоць пры гэтым яны атрыбутаваныя як узятыя з маўлення беларусаў, параўн.: *Хотя не сидение без дела, спасает чтобы не напала меня как говорят белорусы “**огульна млявость та обыяковость життя**”* [drive2.ru>l/5593153/].

Прыведзеныя прыклады і назіранні дазваляюць канстатаваць дастаткова высокую ступень прэцэдэнтнасці і дыскурсіўнай актыўнасці беларускіх і французскіх этна- і лінгвакультурных феноменаў у сучаснай камунікатыўнай прасторы рускай мовы.

2.5 Маўленчы вобраз кітайца ў рускамоўнай камунікатыўнай прасторы

Звернемся да апеляцый прадстаўнікоў рускамоўнай камунікатыўнай прасторы да розных вербальных этнаспецыфічных і культураспецыфічных феноменаў, якія валодаюць прыкметамі прэцэдэнтнасці і разглядаюцца як ідэнтыфікатары кітайскай этна- і лінгвакультуры. У якасці сродку дасягнення гэтай задачы намі выкарыстана тая ж методыка даследавання, што і ў папярэднім параграфі.

Абагульненне і сістэматызацыя фактычнага матэрыялу выяўляе наступнае. Тэматычная разнастайнасць выказванняў, маркіраваных як “кітайскія”, прадстаўлена наступнымі іх крыніцамі:

а) **афарыстычны і парэміялагічны фонд** (своеасаблівыя кітайскія мудраслоўі, у тым ліку з выкарыстаннем традыцыйных кітайскіх лінгвакультурных канцэптаў, якія адлюстроўваюць традыцыйныя для кітайскай культуры нормы маўленчых паводзін), параўн.: *Как любят говорить китайцы: “Человек делает хорошо то, что любит”* [https://stapico.ru>tag>GaoSochi]; *При этом, как любят говорить китайцы: “не важно, какого цвета кошка, главное, чтобы она хорошо ловила мышей»* [https://cyberleninka.ru>article>sovremennaya-aspirantura-i-sudba-institu]; *Как шутят китайцы, даже у императоров есть непутёвые родственники* [https://obiskusstve.com>serdtsapovenchany-lyubovyu-pod-pokrovitelstv]; *А что касается амбициозности наших проектов, то, как говорят китайцы, дорога в тысячу ли начинается*

с первого шага [ug.ru>archive/20954]; Как говорят китайцы, в каждой инь присутствует ян, а в каждом ян присутствует инь [doktortin.ru>Статьи о здоровье и медицине>.../13-ponyatie-in-i-yan-v]; Как говорят китайцы, “чай опьяняет своей трезвостью” (moychay.ru> Воздействием); Китайцы очень чутки к похвале и к критике... Чтобы подчиненные хорошо работали, необходимо завоевать их симпатии или, как говорят китайцы “получить сердце” (“дэ синь”), поэтому умный начальник заботится о создании условий эмоционального комфорта, ощущения большой семьи, где он – старший брат, заботящийся о младших [orientalinstitute.ru>sinology/sinolo-articles/397]; Как говорят китайцы, “чай – искусство слушать себя и вещи, обычно неслышимые” [mindspic.com> wayleaf];

б) **формулы маўленчага этыкету**, параўн.: 恭喜发财 Так говорят китайцы, поздравляя друг друга с Новым годом! Это означает пожелания богатства и процветания, исполнения всех желаний в Новом году [zen.yandex.ru>Яндекс.Дзен>.../guns-i-facai]. У шэрагу інтэрнэт-публікацый пра асаблівасці маўленчага этыкету кітайцаў знаходзім цэлую серыю незвычайных з пункту гледжання еўрапейца маўленчых формул і магчымых рэакцый на іх: ...нет ничего странного в поведении китайцев, которые во время приветствия вместо привычного вопроса: “Здравствуйте! Как у вас дела?” или “Hello! How are you?” спросят у вас: “Здравствуйте! Вы покушали?” Дословно этот вопрос звучит на китайском языке как: 你好! 你吃饭了吗 – Nǐ hǎo! Nǐ chīfàn le ma? Самое удивительное в том, что китайцы привыкли приветствовать таким образом не только друг друга, но и иностранцев, а также незнакомых людей. Для ответа на такой вопрос обычно следует ответ: “Да! Благодарю Вас! (Спасибо). А Вы?” – “是, 谢谢! 你呢? – Shì ! Xièxiè! ! Nǐ ne?” или “Покушал! – 吃了 – Chī le”. Интересно то, что китайцы таким образом стараются наладить с вами контакт и с надеждой будут ждать отрицательного ответа: “Нет!” – 不是! – Bù shì! или “Не ел” – 没吃- Méi chī”, чтобы пригласить вас куда-нибудь перекусить для дальнейшего знакомства [https://chinagroups.ru/privetstvie-i-znakomstvo-v-kitae/]; Не часто услышишь прямой отказ от китайца. Они часто говорят “может быть”, “я занят” или даже “да”, увиливая от четкого ответа. Такое поведение часто приводит к путанице у европейцев [https://enterchina.ru/blog/kitayskie-obychai-manery-i-etiket/];

в) **“спасылкі”**, якія дэманструюць спецыфічны гумар кітайцаў як адносна саміх сябе, напрыклад: Но, как говорят китайцы, главная беда Китая – китайцы [thepoint.rabota.ua>ukraynka-rasskazala-kak...kytae]; Как

шутят китайцы при работе с другими странами им надо учитывать, что их партнеры не могут работать такое количество времени и в таком темпе [<https://ilshats.livejournal.com>]; Как шутят китайцы, во второй половине дня 8 марта женщины отпускают по домам, чтобы они могли приготовить для мужчин праздничный ужин [<https://www.gazeta.ru/social/2014/03/09/5942429.shtml>]; так і ў адносінах да прадстаўнікоў іншых лінгвакультур, параўн.: Как шутят китайцы, именно благодаря собакам корейские футболисты могут бегать по полю хоть целый день [www.doroga.ua/Pages/ArticleDetails]; Как говорят китайцы, бывает человек – банан (желтый снаружи, но белый внутри), а бывает человек – яйцо (наоборот) [interest-planet.ru/blog/Asia/1566.html];

г) **ацэначныя выказванні**, якія характарызуюць сацыяльна-эканамічныя рэаліі Кітая, яго ролю і месца ў сучасным свеце, параўн.: Как любят говорить китайцы, они хотят просто “восстановить те позиции, которые принадлежат им по праву” [<https://inosmi.ru/world>]; как любят говорить китайцы: “Не ссориться с соседями и с другими крупными державами” [<https://echo.msk.ru/programs/futureback/625860-echo>]; Как любят говорить китайцы, если коммунизм распространялся в Китае с севера на юг, то капитализм движется с юга на север [<https://sapr.ru/article>]; Как шутят сами китайцы, “под руководством коммунистической партии будем строить капитализм” [<https://www.proza.ru/2015/07/31/1429>]; ...ты должен выбирать, пойдешь ты, как говорят китайцы, по красной или по желтой линии (то есть по партийной – в руководство страны либо по коммерческой – в бизнесмены) [moya-planeta.ru/travel/view/nacionalnyj_harakter];

д) юмарыстычна атрыбутаваныя як “нібыта кітайскія” прэцэдэнтныя выказванні: Се ля ви, как любят говорить китайцы [<https://www.maybe.ru/blogs/read>]; Селяви (как говорят китайцы) [foru.ru/slovo.19002.4.html]; Как говорят китайцы: – меньше народу больше кислорода [https://pikabu.ru/story/kak_govoryat_kitaytsy__menshe_narodu_bols...].

Што датычыцца моўнага афармлення таго, што аўтарызуецца як “кітайскае”, то тут можна назіраць і іерагліфічныя элементы з перакладам на рускую мову ці без яго: Как говорят китайцы “百度–下”, что на нашем языке звучит “Погусли” или “Гугл тебе в помощь” [yourchinese.ru/index.php?imp_id=1&sbid=1]; Как говорят китайцы: “Бирюзовые воды – кинноварные горы” (碧水丹山) [dushinechaju.ru/Статьи/Способы заваривания]; Яньтай посетили холодные ветра. Как любят говорить китайцы – “刮西伯利亚风”, что означает “подул сибирский ветер, пришла сибирская погода” [picdeer.com/yulia_konstanta]; НО, НО, и ещё раз НО (重要的话重

复三遍, как любят говорить китайцы) [<https://bkrs.info/taolun/thread-10685>]; *Китайцы в таком случае говорят, 无中生有 – “бытие рождается из небытия”* [<https://rb.ru/opinion/banner-4-china>].

У некоторых випадках намі адзначаліся запісы, які імітуюць кітайскае маўленне з боку яго фанетыкі, параўн.: *А впрочем, как говорят китайцы, “гэ ю со хао” (“у всех свои склонности”)* [public.wikireading.ru/51589]; альбо граматыкі: *Как любят говорить китайцы: “Торопиться нада нет!”* [forums.airforce.ru/Авиация/До1945].

Нарэшце, у сеціўнай прасторы рунэту намі знойдзены вершаваны тэкст з характэрнай назвай “Как говорят китайцы...”, які належыць Васілію Забутаўскаму: *В радиусе многих / парсеков / норку никак не найти, / чтобы там спрятаться / от самого себя ... / Можно взлететь / на насест. / Это не страшно, / надо взмахнуть / крылами, / это почти легко... / Ждать на насесте / рассвет, / зорко смотреть / вниз... / Как говорят / китайцы, / будет тебе / и рис!..* [<https://www.proza.ru/2018/12/04/1616>].

Можна канстатаваць, што апеляванне да лінгвакультуры кітайскага народа ў рускамоўнай камунікатыўнай прасторы функцыянальна разнастайнае і ў пэўнай ступені заснавана на стэрэатыпах, якія шмат у чым грунтуюцца на нармальным эгацэнтрызме. “Менавіта таму адрозныя ад сваёй нормы паводзіны прадстаўнікоў іншай культуры, нейкія чужыя бытавыя асаблівасці і інш. успрымаюцца як ненарматыўныя і, адпаведна, як дзіўныя, часам як дурныя і смешныя” [Ма Цзехуэй 2017, с. 461]. Прыведзеныя прыклады пераконваюць таксама ў высокай ступені прэцэдэнтнасці і дыскурсіўнай актыўнасці кітайскіх (і/або тых, што прыпісваюцца кітайскаму народу) этна- і лінгвакультурных феноменаў у сучаснай камунікатыўнай прасторы рускай мовы.

ГЛАВА 3

ОНИМЫ Ў НАЦЫЯНАЛЬнай ЛІНГВАКУЛЬТУРЫ І Ў ДЫЯЛОГУ КУЛЬТУР

3.1 Асаблівасці вербалізацыі анамастычнага канцэпту “Палессе” ў камунікатыўнай прасторы беларускай і рускай моў

Анамастычныя адзінкі як асаблівы культурна-спецыфічны код з’яўляюцца адным з найбольш цікавых кампанентаў лексічнай сістэмы мовы. Значную цікавасць уяўляе канатацыйны патэнцыял уласнага імені, які рэалізуецца ў працэсе функцыянавання оніма ў пэўнай лінгвакультурнай прасторы і дазваляе пранікнуць у духоўную культуру народа.

Канцэпт як вынік пазнавальнай дзейнасці суб’екта, з аднаго боку, і як спосаб аб’ектывацыі гэтай ментальнай сутнасці, з другога, адносіцца ў апошнія дзесяцігоддзі да ліку прыярытэтных аб’ектаў лінгвістыкі. Універсальнай адзінкай захавання і перадачы анамастычнай інфармацыі, з дапамогай якой асэнсоўваюцца атрыманыя веды, з’яўляецца анамастычны канцэпт (І. Э. Ратнікава, А. Ф. Касічэнка, А. С. Шчарбак, А. М. Мінюшова і інш.), які мы разглядаем як “асаблівы тып анамастычных ведаў, што вызначаюць семантыку ўласных імёнаў, веды пра анамастычны фрагмент рэчаіснасці” [Щербак 2012, с. 37–38]. У структуры анамастычнага канцэпту вылучаецца ядро (устойлівы змест, які складае адзінкавае паняцце) і перыферыя (фонавыя веды, тая частка зместу, якая можа вар’іравацца пад уздзеяннем пазамоўных фактараў) [Ратникова 2003, с. 49–50].

Сярод знакавых для ўсходніх славян онімаў асаблівае месца займае тапонім *Палессе*, які абазначае геаграфічна шырокі этнаспецыфічны рэгіён на тэрыторыі Беларусі, Расіі, Украіны і Польшчы. Гэта ўнікальны па сваіх этналагічных і прыродных асаблівасцях край, які знаходзіцца на тэрыторыі чатырох дзяржаў – Беларусі (*Палессе*), Расіі (*Полесье*), Украіны (*Полісся*), Польшчы (*Polesie*). Цікавасць да яго ўжо доўгія дзесяцігоддзі ўстойліва праяўляюць этнографы, мовазнаўцы, фалькларысты, гісторыкі, якія адзначаюць моўную этна- і лінгвакультурную адметнасць палешукоў – мясцовых жыхароў (М. Доўнар-Запольскі, Ю. Тальк-Грынцэвіч, П. М. Шпілеўскі, П. В. Баброўскі, М. Шэляговіч, М. І. Талстой і іншыя). У працах гэтых, а таксама шэрагу іншых вучоных выяўлены і апісаны самыя разнастайныя асаблівасці жыцця Палесся і палешукоў – прырода краю, дыялекты, фальклор, быт, абрады і звычаі, народны каляндар і многае іншае.

Сучасныя метады лінгвістычных даследаванняў (у прыватнасці, выкарыстанне пошукавых сістэм інтэрнэту, нацыянальных карпусоў беларускай і рускай моў [Беларускі; Национальный] і метадаў корпуснай лінгвістыкі) дазваляюць на даволі шырокім моўным матэрыяле прасачыць асаблівасці функцыянавання таго ці іншага прэцэдэнтнага оніма (у дадзеным выпадку анамастычнага канцэпту *Палессе*) як фігуранта камунікатыўнай прасторы беларускай і рускай моў. У якасці матэрыялу даследавання намі выкарыстаны кантэксты, якія галоўным чынам прадстаўляюць публіцыстычны (медыйны), літаратурна-мастацкі і размоўны дыскурсы.

У пераважнай большасці зафіксаваных выпадкаў аналізуемы онім-канцэпт сведчыцца ў прамарэфэрэнтнай функцыі – для абазначэння адпаведнага фізіка-геаграфічнага арэала. Часцей за ўсё згадваецца беларускае і ўкраінскае Палессе, у асобных кантэкстах – расійскае і літоўскае: *Я надеялся на наше черниговское **Полесье**. Чернигов, по преданию, назван так от чёрного леса, среди которого был основан* (А. Рыбаков. Тяжелый песок); *Его владения простирались от Волги до самого Дуная, от Черноморского побережья – до нынешнего белорусского **Полесья*** (В. Бурлак. Хранители древних тайн); *В орловском **Полесье**, любимых местах охоты Тургенева, память о Хоре и Калиныче и сегодня хранит деревишка Хоревка* (Н. Кривцов. Адрес: “Когда мы будем в Спасском...” // “Вокруг света”, 1995); *Деревня Кабаны расположена в глубине украинского Полесья, на границе с белорусским **Полесьем** (например, село Павловичи, что в двух верстах от нашей деревни, было уже в Минской губернии)* (Л. Каганович. Памятные записки (1991).

Прыгажосць Палескага краю падкрэсліваецца і ў шэрагу іншых кантэкстаў, параўн.: *Я вспомнил январь 1916 года, прифронтовую железнодорожную станцию Молодечно. Неслыханная красота потонувшего в снегах **Полесья*** (В. П. Катаев. Алмазный мой венец (1975–1977)); *Отец сидит, кутаясь в звериную шкуру, как великан над маленьким костерком, в котором уже столько сгорело и еще сгорит: бедный домишко в Пензенской губернии, высокие волжские кручи, где прошли его детство и юность, сосны, стоящие по берегам, как свечи, полноводные, полнорыбные реки, чистые криницы, зяблики на ветке, снегири на снегу, деревенские зава-linkи, старые мельницы, малиновый звон на заре, белые аисты **Полесья**...* (И. Полянская. Прохождение тени (1996)).

Значная колькасць кантэкстаў аб’яднана тэматыкай прыроднай унікальнасці Палескага краю, яго лясіста-багністага аблічча. Характэрна, што і ў адносінах да этымалогіі самога тапоніма *Палессе* існуюць два мер-

каванні – аб тым, што ў аснове назвы ляжыць карань -лес-, альбо аб тым, што тапонім паходзіць ад балцкага кораня -rol-/pal-, які абазначае багністую мясцовасць. Так ці інакш, але Палессе ўстойліва атаясамліваецца носбітамі беларускай і рускай моў перш за ўсё з балотамі і спрадвечнымі лясамі: *Поезд пролетал мимо сожженных турецкими партизанами немецких городков, пересекал сравнительно тихую Чехию, возвращался в хмурую, насупившуюся разбойничьими лесами Польшу, мчался через светящиеся сотнями рентген болота **Полесья**...* (А. Кабаков. Путешествие экстраполятора); *Спакойна і павольна, як у зачарованым сне, утуліўшыся ў балоты, нясе Прыпяць сухадоламу Дняпру сваю багатую даніну. Не спяшаецца яна выносіць дабро **палескіх** балот. Можна, і надзею страціла яна вынесці хоць калі-небудзь гэта мора цёмна-ружовай вады з неабсяжных балот **Палесся**, і з гэтай прычыны яна такая павольная і флегматычная* (Я. Колас. Дрыгва); *Мы ехалі ў **Палессе**, у глыбіню ягоную, за Мазыр і Лельчыцы, каб «засняць» каля вёскі Данілегі славу ты тысячагадовы цар-дуб, або дуб Крывашанкі. У нас былі ўжо шасцісотгадовыя дубы, чатырохсотгадовыя сены, таполя Напалеона, дубы Міцкевіча, дубы Ягайлы, проста семісотгадовыя дубы. Нам пазарэз патрэбен быў тысячагадовы дуб. Без яго фільм быў бы не фільм* (У. Караткевіч. Дрэва вечнасці); *А што такое **Палессе**? Што азначае гэтае слова? Па звычцы я зазірнуў у слоўнік Даля. **Палессе** – “дробны лес, лясістая старана”. Так сказана ў слоўніку. З назвы, якую нашы продкі далі гэтаму краю, відаць, што асноўнае, найбольш характэрнае для яго – лес. Ёсць у слове “палессе” яшчэ і другі сэнс – “паляванне, зварыны промысел”. Слова “палясоўшчык” мела калісьці той жа сэнс, што і слова “паляўнічы”* (В. Вольскі. Палессе).

Таксама даволі шматлікімі з’яўляюцца кантэксты, у якіх размова ідзе аб этнаграфічнай унікальнасці Палесся, архаічных абрадах і звычаях палешукоў, іх міфалагічных уяўленнях, вераваннях і рытуалах. Параўн.: *В **Полесьи** на могилах ставят огромные деревянные кресты, большие как у Гоголя в “Страшной мести”: сзади на холме стоят два креста, один скренился, повис на другом* (Б. Пильняк. Простые рассказы); *Вот почему нагие безголовые женщины, шагая выше леса, с рушниками, полными окровавленных бараньих голов, появились над **Полесьем** в канун Первой мировой войны* (А. Иличевский. Перс).

Асаблівую цікавасць уяўляюць кантэксты, якія надаюць тапоніму Палессе прыкметы прэцэдэнтнасці. Так, часцей за ўсё Палессе становіцца ўстойлівым пазначэннем вельмі аддаленага, таямнічага месца, своеасаблівага “краю зямлі”: *Аня осталась равнодушной к смерти Вождя, мне же вспо-*

минался разговор двух царедворцев да иногда приходило на ум решение – съездить в потаенное местечко **Полесья**... (А. Азольский. Диверсант // “Новый Мир”, 2002); Лемяшэвіч з радасцю адчуў, што зніклі ўсе сумненні, ваганні: ці правільна зрабіў ён, што перапыніў вучобу, кінуў сталіцу і паехаў сюды, у гэтую “**палескую глуш**”? (І. Шамякін. Крыніцы).

З іншага боку, і да самога тапоніма Палессе прымацаваўся перафраз мора **Герадота**, што яшчэ больш надае гэтаму анамастычнаму канцэпту лінгвакультуралагічную значнасць у сістэме ключавых канцэптаў беларускай (і нават шырэй – усходнеславянскай) культуры. Параўн.: Здаўна ў веснюю повень, калі Брэскае і Прыпяцкае Палессе, старадаўняе “**мора Герадота**”, ператваралася ў сапраўднае мора, у якім на шыю стаялі лясы, – усё звяр’ё ратавалася на Мазырскай градзе і на Загароддзі, але нераважна на больш узвышанай, Прыбугскай раўніне, на якой ляжала пушча. У сонечных грабавых і бярозавых лясах звінелі птушкі, над рэкамі было аж цёмна ад качыных чарод, у змрочных ельніках блукалі мядзведзі, у спрадвечных дубровах пасвіліся сотні тысяч дзікоў, аленяў, коз і зуброў. Тады пушчу насяляла дзікае і ваяўнічае балтскае племя ятвягаў. Першая вартавая вежа, узведзеная славянамі ў абарону ад іх, нязвыкла бялела ў нечапаным лесе ашкуранымі, свежаабчасанымі бярвеннямі. Ад гэтай белай вежы, мабыць, пушча і атрымала назву Белавежскай (У. Караткевіч. Зямля пад белымі крыламі); На Беларусі мора калісь было... Герадот пра яго пісаў, старажытны грэчаскі гісторык. **Мора Герадота**... У Беларусі мора было некалькі разоў. Апошні раз – трыццаць мільёнаў гадоў назад...” (П. Місько. Мора Герадота); Здзіўляла Прыпяць. Гушчала на сваіх карычневых хвалях, **як сапраўднае мора**, збіралася над сабой цэлае неба белых птушак – нібы менавіта тут была школа лятання для маладых буслоў, «дыміла» шчыльным, бы малако, туманам на досвітках. Калі ж ноччу здаралася навал’ніца – чарнела і бушавала, а на берагах прыгаломиана кракалі векавыя дубы... (А. Ляўковіч. Мора Герадота. Дзе можна набрацца незабыўных уражанняў і самых прыемных успамінаў. Звязда. 08.07.2011); Выпуск краеведческаго издания для любой местности – это всегда событие. Для жителей города Калинковичи и Калинковичского района издание “На беразе **мора Герадота**. Вандроўкі па Калінкавіцкай зямлі” такжэ стало немаловажным событием. Это ещё одна возможность как можно больше узнать об истории своего края, его людях и талантах, проживающих на родной земле [https://kalinklib.by/2023/10/25/4981/].

У шэрагу кантэкстаў, якія рэалізуюць мікратэму “прырода Палесся”, увага акцэнтуюцца на экалагічных праблемах гэтага краю, на пагрозе знік-

нення аднаго з найбольш самабытных куткоў Славіі. У гэтым плане дамінуюць дзве тэматычныя лініі – “меліярацыя” і “Чарнобыль”. Напрыклад: *Не тое, не тое цяпер Палессе*, – шчымила, як ад болю, у Андрэя сэрца, калі ўспамінаў свае наезды дадому, у вёску. – Раней лясы нішчылі... А цяпер за балоты ўзяліся... Эскаватары, бульдозеры, скрэперы пераварочваюць усё, што вякамі некранутае ляжала. Пракладаюцца каналы, з багны, непразі палі, лугі робяцца... А да чаго гэта прывядзе? Нельга ж вымяраць усё толькі карысцю, выгадаю. Ёсць яшчэ і тое, без чаго быццам ішчасце і радасць – не ішчасце, не радасць. Ну хоць бы гэтая самая кветачка, пралеска. Няма яе – і вясны быццам няма... (Б. Сачанка. Родны кут); Судьба крепкого когда-то совхоза, развалившегося в одночасье, типична для украинского **Полесья**, получившего мощный радиационный удар после аварии в Припяти (“Труд-7”, 05.15.2003); Вымирающие, бедные села в чистой зоне украинского **Полесья** и прозябающие в нищете деревни с самоселами в грязной зоне ЧАЭС напоминали мне незабываемые, удручающие кадры из фильма Андрея Тарковского “Сталкер” (“Труд-7”, 04.26.2001); Полесье может стать пустыней?.. (“Жыццё Палесся”, 09.11.2017).

У гэтым жа тэматычным рэчышчы разглядаемы онім канцэптуалізуецца ў межах апазіцыі “сваё” vs. “чужое”. У кантэкстах такой накіраванасці можна ўбачыць разважанні аб Палессі “якое было раней” і “якое цяпер”, аб адметнасцях Палесся адносна іншых тэрыторый і г. д. Напрыклад: – *Балоты – гэта ў нас, на Палессі*, – удакладніў з усмешкай Шпакевіч. – *А тут, бачыш, пяскі* (І. Чыгрынаў. Плач Перапёлкі); *Разумна прыдумляе народ назвы для родных мясцін. Палессе – край лясоў. Паазер’е – край азёр* (В. Вольскі. Блакітная карона Паазер’я); *Прыехаўшы ў Тураў, мы палічылі, што знаходзімся, нарэшце, у цэнтры Палесся. “Не, гэта яшчэ не Палессе! – пачулі мы ад тураўлян. – Палесся адгэтуль не ўбачыце”*. І Уладзімір Мікалаевіч наважыў абавязкова паглядзець сапраўднае **Палессе**, дабрацца да самай глыбіннай мясціны. І мы паехалі ў Радзівілавічы (В. Вітка. Аблічча друга); Гомельскую вобласць выбралі мы для запісаў у 1971 годзе, бо лета было тады выключна сухое. Ведалі на такой жа працы ў Брэскай і Гродзенскай абласцях, што прыйдзеца дабірацца да самых далёкіх вёсак. А яно, хай і падсушанае, прыўзнятае меліярацыяй, але ўсё ж такі – **Палессе**... (А. Адамовіч, Я. Брыль, У. Калеснік. Я з вогненнай вёскі...).

Даволі паказальныя і тыя кантэксты, у якіх Палессе характарызуецца як партызанскі край, зона ваенных дзеянняў (у перыяд Вялікай Айчыннай вайны). Характэрна, што ў НКРМ пік частотнасці ўпамінання тапоніма

*Палессе прыпадае менавіта на чацвёртае–шостае дзесяцігоддзі XX стагоддзя. Параўн.: Он прошел лесами **Полесья**, там немцев еще не было, они шли большими дорогами (Н. Хрущев. Воспоминания); И действительно, не далее как тридцатого октября Бульба встретился с шефом политического отдела СД Иоргенсом и дал ему заверение с помощью обещанных шефом частей полиции очистить леса Волыни и **Полесья** от партизан (Д. Медведев. Сильные духом (Это было под Ровно)); Улетку 1943 года Гімлер разаслаў начальніку карных груп, вышэйшым начальнікам СС і паліцыі Украіны, а таксама “сярэдзіннай Расіі” загад Гітлера пра тое, што “вобласці паўночнай Украіны і сярэдзіннай Расіі павінны быць ачышчаны ад усякага насельніцтва”. Тут мелася на ўвазе і беларускае **Палессе**, якое немцы ўключылі ў “рэйхскамісарыят Украіны” (А. Адамовіч, Я. Брыль, У. Калеснік. Я з вогненнай вёскі...).*

У савецкі перыяд, як адзначана В. В. Шурам, некаторыя традыцыйныя назвы паселішчаў, што не адпавядалі тагачасным сацыяльна-эканамічным і ідэалагічным пераменам, замяняліся на новыя, штучныя, у якіх, на думку іх стваральнікаў, адлюстроўваліся надзеі і спадзяванні на лепшае жыццё, ушаноўвалася памяць пра вядомых дзеячаў, сімвалізаваліся станючыя з’явы ў грамадстве і інш. Такой анамастычнай адзінкай у той перыяд з’яўляўся і онім *Палессе*, асабліва з азначэннем *Новае, Савецкае*. Так былі заменены некалькі айконімаў на Гомельшчыне: *Палессе* – паселішчы ў Петрыкаўскім (да 1964 г. *Падкананлішча*), Рэчыцкім (да 1938 г. *Папоўкі*), Светлагорскім (да 1939 г. *Кабыльшчына*), *Новае Палессе* (да 1964 г. *Каросцін*) у Лельчыцкім і інш. [Шур 2010, с. 135–136].

*Палессе – гэта і месца нараджэння асаблівых людзей – палешукоў, у якіх нават існуе ўстойлівы выраз аб тым, што “паляшук – гэта той жа чалавек, але са знакам якасці”. Кантэксты такой накіраванасці таксама фіксуюцца неаднаразова. Напрыклад: Потому что, когда она была девушкой, то из **Полесья** (а там все не похоже на московских или украинских, веселые все и открытые, и работы никакой не боятся – хоть редьку сажать, хоть деготь сидеть, хоть на людей стирать), вот из этого-то **Полесья** поехала она по призыву поселяться возле Амура на рыбалке у реки и по дороге, на митинге, встретилась с большим человеком (Асар Эппель. Вы у меня второй); За годы Савецкай улады многа выдатных людзей з’явілася ў беларускім **Палессі**. Гэта дзеячы народнай гаспадаркі, дзеячы ператварэння і ўдасканалення краю, дзеячы навукі і культуры. **Палессе** выявіла ў сабе многа людзей, якія ў гады вайны сталі народнымі героямі ў справе змагання беларускага народа за сваю волю і незалежнасць, за сваю*

нацыянальную дзяржаўнасць. **Палескія** людзі заўсёды, як героі, змагаліся з усялякімі акупантамі на беларускай зямлі. Традыцыі гэтага змагання ідуць і з даўніх часоў, і з свежых яшчэ ў нашай памяці гадоў – войнаў 1914–1920 гадоў (К. Чорны. Герой Савецкага Саюза Ціхон Піменавіч Бумажкоў).

У палешукоў і свая, адметная мова: *Праблем якраз, як у нас на Палессі кажучь, дагібел* (Б. Сачанка. Мне сняцца сны аб Беларусі...); *Што ж, як на Палессі кажучь, прыйдзе коза да воза* (Б. Сачанка. Мне сняцца сны аб Беларусі...); *Яна перш уважліва паглядзела на незнаёмага настаўніка, а потым сказала свайму настаўніку паляшускай гаворкай: – Да вас, паньчу, там маладыцы прыйшлы – лыст напысаць хочучь* (Я. Колас. На ростанях); *Мне было так, нібы недзе на месцы бою я пакінуў адным друга, які не можа ісці са мною. Нават горш. Друга я цягнуў бы або застаўся з ім. Гэтага – нельга было. Ён бы памёр ад першага кроку... Я не мог застацца з ім... А ён не мог жыць там, дзе я, у цяснінах вуліц і ў шолаху шын, сярод нашых бясконцых размоў і, магчыма, хлусні, без жывушчага наветра, без гэтых простых людзей, без першароднай палескай мовы* (У. Караткевіч. Дрэва вечнасці); *Адно-два толькі ёмкія слоўцы (булы і выпілы) даў Колас свайму дзядзьку Есыну, і перад намі жывы паляшук з яго гаворкай. І не трэба бясконца паўтараць какое-небудзь “ета”, “быдта” ці што-небудзь падобнае* (М. Лужанін. Роднае слова); *Я наважыўся перадаць некаторыя асаблівасці гаворкі палешукоў, але пастараюся зрабіць гэта як мага асцярожна, – каб не абцяжарваць задачу чытачу, які наважыцца ўзяць у рукі маю кніжку...* (Я. Скрыган. Кругі).

Адным са спосабаў канцэптуалізацыі тапоніма Палессе з’яўляецца пераход у іншы разрад онімаў (трансанімізацыя), у прыватнасці, у эргонімы – уласныя назвы дзелавага аб’яднання людзей, у тым ліку саюза, арганізацыі, установы, карпарацыі, прадпрыемства, таварыства, установы, гуртка, [Подольская, 1988, с. 166]: *Около 2 тыс. рублей на отказ составляют затраты у комбайнов КСК-100 и “Полесье”, почти 1,8 тыс. руб. у тракторов ДТ-75* (“Аграрный журнал”, 02.15.2002); *Лишь два дня назад белорусский торговый дом “Полесье” заявил о намерении разместиться в России* (“РБК Daily”, 04.05.2007); ААТ “Палессе” – трыкатажнае прадпрыемства (Пінск), рэстаран “Палессе” (Мазыр), “Жамчужына Палесся” – валебольны клуб (Мазыр), стадыён “Палессе” (Мазыр), фабрыка па вырабу якасных дзіцячых цацак “Палессе” (Кобрын), гандлёвыя крамы і цэнтры “Палессе” і інш. Параўн.: У прыватнасці, непасрэдна на выставе плануецца заключыць пагадненне паміж гандлёвым домам “Падшытнік” і Гом-

сельмашам па зборцы камбайнаў “**Палессе**” (“Звязда”); Праз дваццаць гадоў цеплаход “**Палессе**” аднавіў рух па марируце Мазыр – Тураў. З часоў існавання СССР такая магчымасць была страчана – нерэнтабельна. Цяпер з’явілася надзея, што рэйсы па самай прыгожай рацэ Беларусі стануць рэгулярнымі (“Звязда”).

На Гомельшчыне і Брэстчыне онім *Палессе* шырока выкарыстоўваецца ў складзе назваў мясцовых рэгіянальных сродкаў масавай інфармацыі: газеты “*Жыццё Палесся*” (Мазыр), “*Полесье сваімі очамі*” (Мазыр), “*Новае Палессе*” (Жыткавічы), “*Маяк Палесся*” (Брагін), “*Савецкае Палессе*” (Ганцавічы), “*Полеская праўда*” (Пінск), “*Навіны Палесся*” (Столін). У такіх выпадках онім *Палессе* ўжываецца ў другасна-намінацыйнай функцыі.

Нарэшце, аналізуемая лексема выступае ў якасці апелятыва, пазначаючы любую лясіста-балоцістую мясцовасць без яе прывязкі да традыцыйнай тэрыторыі. Падобнае значэнне фіксуецца ў многіх тлумачальных слоўніках рускай мовы (напрыклад, ‘низменная лесистая местность’ [Ожегов 2006, с. 552]), параўн.: *Крупнейшие пожары 1921 и 1972 гг. на территории Низменного Заволжья происходили в основном в сосновых лесах полесий* (“Лесное хозяйство”, 12.14.2004); *Расселение шло по стыку заречного полесья и правобережного ополя, как это обычно в средней полосе России* (Б. Родман. Банкирия: начало пути // “Отечественные записки”, 2003).

Такім чынам, онім *Палессе* валодае прыкметамі прэцэдэнтнасці і канцэптуалізацыі, займае важнае месца ў шэрагу іншых знакавых для славян анамастычных канцэптаў і з’яўляецца актыўным фігурантам розных дыскурсіўных практык беларускай (у большай ступені) і рускай моў.

3.2 Айконім Мазыр як лінгвакультурны канцэпт

У апавесці Івана Мележа “Подых навалніцы” (другой частцы “Палескай хронікі”, працягу “Людзей на балоце”) сустракаецца такі жарт: “*А за Гомелем людзі е?*” – “*Е. Толькі – дробненькія*”.

Знаковым для паўднёва-ўсходніх (Мазырска-Прыпяцкіх) палешукоў з’яўляецца айконім *Мазыр*. Значым, што ў “Людзях на балоце” аўтарская апеляцыя да гэтага оніма (разам з вытворнымі ці парадымматычна суаднесенымі з ім лексічнымі адзінкамі) налічвае больш за 20 выпадкаў. Натуральна, што аналагічныя фіксацыі гэтага айконіма характэрныя і для твораў іншых беларускіх пісьменнікаў, перш за ўсё – ураджэнцаў Гомельшчыны.

Нашы назіранні цалкам пацвярджаюць той факт, што мастацкі кантэкст значна ўзбагачае асацыятыўныя магчымасці онімаў, напаўняе іх семантыку разнастайнай інфармацыяй [Шур 1998], а анамастычныя адзінкі становяцца для чытача канцэптуальна значнымі паняццямі.

Так, айконім *Мазыр* у кантэксце згаданага мележаўскага твора і твораў іншых пісьменнікаў – выхадцаў з Палескага краю – набывае шэраг канатацыйных прырашчэнняў, якія і фарміруюць у сукупнасці мастацкае ўвасабленне ўспрыняцця горада ў цэлым і Мазыра – у прыватнасці – нашымі продкамі ў першай палове XX стагоддзя.

Кантэкстны аналіз дазваляе вызначыць наступныя ўстойлівыя канатацыі айконіма *Мазыр* у свядомасці “людзей на балоце” – жыхароў палескай вёскі Курані, персанажаў класічнага мележаўскага твора.

Па-першае, *Мазыр* – ‘горад, які размешчаны на 7 пагорках’; актуалізацыя менавіта гэтай сэнсавай часткі назіраецца падчас апісання асаблівасцей мясцовага рэльефу: *Багато вельмі горак. Буває так, што як глянеш з каторай, дак толькі і бачыш: горкі і горкі, з полем ды з лесам. Аж пакуль відно...*

Хоня запытаў:

*– Мо такія, як у **Мозыры**?*

*– Меньшыя. Такіх, як у **Мозыры**, няма! – Міканор сказаў гэта як бы з гонарам: ён служыў у **Мазыры** (І. Мележ. Палеская хроніка).*

Праз актуалізацыю айконіма *Мазыр* пісьменнікі рэпрэзентуюць прасторавыя межы падзей, што адбываюцца ў творы: *Гаворка цяпер ужо зацікавіла Васіля. Ніколі за ўсё жыццё не быў далей Хвойнага, толькі раз дапаў аж да **Мазыра**, які здаўся такой далеччу, быццам там адразу канец свету* (І. Мележ. Палеская хроніка); *І жыве ён, гэты народ, там, дзе цякуць рэкі Нёман, Дзвіна, Дняпро, Бярэзіна, Прыпяць і дзе вялікія гарады – Гародня, Брэст, **Мазыр**, Гомель, Магілёў, Віцебск, Менск, Вільня* (Б. Сачанка. Твор, які не магу скончыць).

Як можна заўважыць, *Мазыр* з’яўляўся для нашых непасрэдных папярэдніх пакаленняў пэўным эталонам сучаснага буйнога горада з усім яго дабрабытам, а таксама заканадаўцам моды для жыхароў вакольных мясцін, у выніку чаго фарміруецца характэрная канцэптуальная апазіцыя “горад – вёска”: *Курані – не горад які, адна вуліца, хата кожная, можна сказаць, на відку. Пасля **мазырскага** бруку, жывой люднасці на вуліцах, прыпяцкага вясёлага прастору – як бы сплюсчаным, затопленым гразёю, дрымотным і балюча бедным убачылася дарагое сяло. Сум зашчымеў яшчэ горш, калі ступіў на свой ганак, у сенцы – якая ж яна крывая і гнілая,*

бацькава хата! І цесная, і цёмная якая!.. (І. Мележ. Палеская хроніка);
Прывык у палку кожныя дзесяць дзён са скруткам бялізны, з ручніком,
з кавалкам добрага мыла крочыць у **мазырскую** лазню. Папарыцца,
пасцябаць сябе венікам прывык, а тут – ліха яго ведае – як за ўсю зіму
памыцца! Летам – то любая сажалка, копанка кожная прыняць можа,
а зімой – як? Калі меншы быў – маці ў начоўкі, у цэбар саджала, а цяпер –
вельмі ты вымыешся ў начоўках! І сесці толкам няма дзе ў іх, не тое што
ў цэбары! (І. Мележ. Палеская хроніка); Хоць адзеты былі не так, як **ма-**
зырскія, якія гулялі на прыпяцкаму берагу, – у зрэб'е ды вясковыя андаракі
былі адзеты, – нават у гэтым адзенні з любой **мазырскай** характэрным
маглі б паспрацаваць! (І. Мележ. Палеская хроніка); Кончыўшы мераць,
Годля агледзела Ганну заклапочаным вокам, нібы правярыла, ці не памы-
лілася, абмяраючы, у чым-небудзь, нечакана сказала:

– У горадзе жанчыны ліфчыкі на грудзях носяць. А ў вас, не для муж-
чын кажучы, лепей, як у каторай з ліфчыкам...

Ганна пачырванела, але не ўтрывала, няўпэўнена запыталася:

– Якія... ліфчыкі?

– Якія?! Канешне, адкуль вам знаць! Ліфчык –эта от тут такія,
як лепей сказаць... такія кошыкі з краму, на пасках...

– А-а... – не зразумела Ганна.

– Яны, каб грудзі былі прыгожыя, як у дзяўчат, каб не віселі. А то,
бывае, у каторай грудзей і саўсім няма, дык яна напхае ў ліфчык ваты.
І ходзіць, як з сапраўднымі грудзямі!..

Адзначым, што на прыгажосць жаночых спадніц-андаракоў і спе-
цыфіку іх афарбоўкі з дапамогай мясцовай фарбы, чарвецу, сакрэт прыга-
тавання якой невядомы ў іншых месцах, звярнуў увагу яшчэ П. Шпілеўскі
ў сваім нарысе “Мозырщина” [Шпилевский 1996].

Айконім **Мазыр** выступае і ў якасці пэўнай кропкі геаграфічнага
адліку, меры адлегласці: Тузануўшы вяроўку апошні раз, Яўхім, каб не раз-
вязалася, некалькі разоў спрытна зашмаргнуў канец яе на выцёртым
да бляску рублі, пляснуў брата па плячы.

– Да самага **Мозыра** можна везці!..

– Чарніц можна. Прося гаварыла, той раз іх вельмі куплялі. Два нейкія
купцы з самага **Мозыра** прыезджалі...

– Картоплю на бровары бяруць. Толькі што, грэц яго, дзешаво...

– Трасіцу ім! Лепей у Нароўлю з'ездзі!

– А ў Нароўлі не тое – там дак грошай насыплюць?..

– Насыпаць не насыплюць, а болей дадуць.

– Аге! Дадучь, спадзявайся!.. – Бацька пашкадаваў: – Кабанчык малаваты шчэ. Месяцы б шчэ тры пакарміць... і цяліца... (І. Мележ. Палеская хроніка).

Такім чынам, можна ўявіць, якім бачыўся людзям Мазыр з самой глыбіні Палесся. А якім ён бачыцца звонку? Гэтае пытанне не менш цікавае і, мабыць, патрабуе спецыяльнага даследавання, але некалькі штрыхоў дазволім сабе зрабіць.

Па-першае, калі гаварыць аб сучаснасці, трэба звярнуць увагу на такія кантэксты, дзе айконім *Мазыр* у выніку ўжывання па-за прамой рэфэрэнцыяй набывае пераноснае значэнне, у прыватнасці, метанімічнае, калі, напрыклад, праз назву горада ўзгадваецца футбольная каманда: *От убачыце! Ці ж не прэстыж якому-небудзь Мазыру ці Бабруйску ў чэмпіёны выбіцца? А далей – Еўропа, кубкі. Бач чаго захацелі: дай ім Бабруйск, Мазыр, Барысаў* (А. Камароўскі. Пенальці); ці метафарычнае (анамастычная метафара): *Новоград-Волынский: маленькая Беларусь, ну почти Мозырь. Самым дальним пунктом вечерней прогулки по Новоград-Волынскому стала обзорная площадка на месте бывшего замка... Нечто подобное я видел в белорусском Мозыре – там также есть Замковая гора, где в старину были укрепления* (Блог журналіста Г. Мельничука. <https://questrum.livejournal.com/tag/Новоград-Волынский>).

Абодва гэтыя прыклады дэманструюць названую вышэй тэндэнцыю да сэнса-канататыўнага і – як след – канцэптуальнага ўзбагачэння аналізуюмай анамастычнай адзінкі.

Як можна заўважыць, вонкавы пункт гледжання на Мазыр у сучаснай камунікатыўнай прасторы – прынцыпова іншы ў параўнанні з “паляшукімі”: тут акцэнтуюцца такія сэнсавыя адценні, як “экзотыка”, “славытыя мясціны” і г. д.

А на завяршэнні нашых назіранняў вернемся да таго, з чаго пачыналі. І зараз, з улікам прыведзеных вышэй прыкладаў, не так ужо і важна, адносна якога з палескіх гарадоў (Гомель гэта, ці Мазыр, ці Нароўля, ці Тураў, ці Пінск і г. д.) запытыць: а ці ёсць за ім людзі? Адказ у духу паляшукцага гумару мы ўжо ведаем. Але ёсці і іншыя адказы, якія, безумоўна, варта ўспрымаць сур’ёзна, параўн.: *З-за Гомеля людзі... Не дробны народ. / Вам неба і розум, і памяць дало. / Не вынішчыць стронцый зямны радавод, / Не выстудзіць душ паляшукцкіх цяпло* (М. Мятліцкі. “Мае землякі! Паляшукці наш лёс...); *Прыгадаў я зноўку маладосць / І начлег казённы на вакзале. / – За Гомелем людзі ёсць? – / У мяне вандроўнікі пыталі. / Рагаталі мужыкі ў чарзе: / – Ёсцёка, ды дробненькія ўсе... (...) Быў, бяспрэчна, Мележ сярод*

іх. / І **Шамякін** браў тады білет (...) Не спяшыў **Навуменка Іван**, / Ён абдумваў першы свой роман. / З кулямі варожымі ў нагах, / Поўны камсамольскай загартоўкі, / **Макаёнак** нішчыў па начах / Першыя ў жыцці аднаактоўкі. / І зямляк мой, **Сачанка Барыс**, / Шчэ не ўведаў **Штаты** і **Парыж**. (...) Кажуць людзі: чым гаротней доля, / Тым бліжэй ты да чужога болю... / **Рудабелка**... / **Ціхан Бумажкоў**, / **Мазураў** і **Ціхан Кісялёў**, / **Царыпаў**, **Ісачанка**, **Казлоў** (...) Ловіць праўду сёння свет вялікі / У дзяржаўным голасе **Грамыкі**. / ...Ад'язджае і мне кажа госць: / – **За Гомелем людзі ёсць!** (А. Грачанікаў. “За Гомелем людзі ёсць...”).

3.3 Пра спецыфіку функцыянавання этноніма *палешук*

Этнонім займае прамежкавае становішча паміж класам уласных і агульных найменняў, які “па сваіх функцыянальных асаблівасцях вельмі блізкі да назваў жывёл, раслін, горных парод, мінералаў і “прыцягваецца” да апелятыўнага масіву слоў” [Бондалетов 1983, с. 29]. Вядомы этнограф і фалькларыст Аляксандр Сержпудоўскі даволі шырока і паслядоўна выкарыстоўвае этнонім *палешук* у вуснапаэтычных тэкстах, запісаных на Мазырскім Палессі: *Абabraў сабе палешук седзібу паміж балота кале ракі да й давай там рабіць будоўлю* [Сержпудоўскі 1999, с. 179]. Ад прыроды гэтага рэгіёна надзелены яе жыхары такімі рысамі характару, як рахманасць, кемлівасць (*Перш чэрці былі вельмі плодныя, але палешук перахітрыў і чорта* [Сержпудоўскі 1999, с. 179]; *Бежыць чорт па брадох у вадзе да ў гразі па сама горло, а палешук седзіць на карку, падгібаўшы ногі, да толькі кіруе. Ездзіў-ездзіў Палешук на чорту, здаволіўся да й вернуўся да гасподы* [Сержпудоўскі 1999, с. 180–181]), рашучасць і мужнасць, упэўненасць у сваіх сілах (*Бачыць чорт, што палешук не лекаецца ні балота, ні ракі, ні лесу, от і давай ён усюдах пужаць чалавека, давай рабіць ёму ўселякую пакась, каб выгнаць яго з тае седзібы... Але Палешук ідзе сабе па лесе да ўсе залысвае сакераю дзераўлякі* [Сержпудоўскі 1999, с. 179–180]), працавітасць і ўпартасць (*От давай палешук расчышчаць землю да гатовіць дзераво на будоўлю* [Сержпудоўскі 1999, с. 180]; *Збудаваў сабе палешук уселякі будынак, ускарпаў палянку землі, расчысціў лапкіло сынажасці да й зажыў добрым хаджайнам* [Сержпудоўскі 1999, с. 181]). Такім чынам, этнонім набывае супярэчлівае значэнне: з аднаго боку, народам прызнаецца сувязь палешукоў з нячыстай сілай, з другога –

развенчваецца міф аб магутнасці чорта і сцвярджаецца перавага чалавека над звышнатуральнымі сіламі, дзякуючы свайму розуму і кемлівасці.

У сучаснай камунікатыўнай інтэрнэт-прасторы беларускай і рускай моў атрымаў вербалізацыю ўстойлівы выраз *“сапраўдны паляшук”* / *“настоящий полешук”*, які мы ўслед за шэрагам даследчыкаў будзем называць фразеаканцэптам [Алефиренко 2004, с. 61; Савенкова 2003, с. 258]. Акцэнтуючы ацэначна-характарыстычнага кампанента значэння этноніма спрыяе яго аб’яднанне з аксіялагічна маркіраваным прыметнікам *сапраўдны* / *настоящий* у якасці кантактнага граматычна залежнага кантэкст-партнёра, што і вядзе да канцэптуалізацыі ўсяго словазлучэння [Коваль 2009, с. 76].

Пра тое, што словазлучэнне *“сапраўдны паляшук”* / *“настоящий полешук”* можа прэтэндаваць на статус фразеаканцэпту (у прыватнасці, у адносінах да моўнай свядомасці беларусаў, і асабліва – саміх жыхароў Палескага рэгіёна), сведчыць сукупнасць наступных фактараў:

– словазлучэнні *сапраўдны паляшук* у беларускай інтэрнэт-зоне (байнэт) і *настоящий полешук* у рускамоўным сектары глабальнай сеткі (рунэт), змешчаныя ў радку запытаў вядучых інфармацыйна-пошукавых сістэм (у нашым выпадку – Яндекс і Google), выдаюць дастатковую колькасць “водгукаў” для таго, каб гаварыць пра факт іх устойлівасці і ўзнаўляльнасці, г. зн. фразеалагічнасці ў шырокім разуменні аб’ёму фразеалогіі (агульны аб’ём зафіксаванага корпусу кантэкстаў складае прыкладна па 80 для кожнай з моў), што адпавядае выказаным у навуковай літаратуры палажэнням пра фразеалагізацыю словазлучэнняў свабоднага характару як адметным маўленча-моўным працэсам. Як заўважана лінгвістамі, “фразеалагізацыя свабодных словазлучэнняў сёння адбываецца даволі хутка, паколькі сучасная руская мова “мабілізавала” свае рэсурсы для апэратыўнага вырашэння праблем адметнай намінацыі і прэдыкацыі” [Шипицына 2010, с. 240];

– гэтыя словазлучэнні зафіксаваны ў розных дыскурсіўных практыках – на сайтах СМІ (у першую чаргу Палескага рэгіёна), форумах, у сацыяльных сетках, мастацкіх тэкстах, у паўсядзённым маўленні і інш.;

– адзначаюцца і парадыгматычна суаднесеныя з аналізуемай фраземай словазлучэнні з апорным кампанентам *паляшук* / *полешук*: *звычайны паляшук*, *стопрацэнтны паляшук*, *карэнны паляшук*, *тыповы паляшук*, *чыстакроўны паляшук* і інш., а таксама некаторыя з фемінных варыянтаў *сапраўдная паляшучка* / *настоящая полешучка* і інш. Пры гэтым дамінантнай у прыведзеных прыкладах усё ж з’яўляецца фразема *сапраўдны паляшук*, якая аб’ядноўвае ў сваёй семантыцы тыя кампаненты значэння, якія выступаюць на першым плане ў семантыцы азначэнняў *карэнны*, *тыповы*, *чыстакроўны*, *звычайны* і інш.;

– пры звароце да аналізу сэнсавага напаўнення гэтага словазлучэння можна вылучыць дэнататыўны і канатацыйны кампаненты, якія прадстаўлены ядзернай, каляядзернай і перыферыйнай зонамі; у асобных выпадках можна гаварыць пра функцыянаванне спалучэння **“сапраўдны паляшук” / “настоящий полешук”** у кантэксце этнічных стэрэатыпаў, якія суправаджаюць жыхароў Палесся, дзе даволі прадуктыўна ўжываецца ўстойлівы выраз **“паляшук – гэта той жа чалавек, але са знакам якасці”** [Шур 2015, с. 95]; з іншага боку, палешукі – гэта **“людзі на балоце”**.

Пры звароце да кантэкстаў і актуалізаваных у іх значэннях аналізуюмых словазлучэнняў адразу звяртае на сябе ўвагу тое, што ў абсалютнай большасці зафіксаваных выпадкаў найменне **сапраўдны паляшук / настоящий полешук** рэферэнтна суадносіцца з канкрэтнымі людзьмі (гэта героі газетных нарысаў, вядомыя асобы і г. д., якія прадстаўляюць Палескі рэгіён). Параўн.: *І вось я, сапраўдны паляшук, уваходжу ў будынак Палаца спорту, і адразу на мяне ўсе звяртаюць увагу* [<https://www.drogichin.by/novosti/dzyonnik-balelshchyka-abo-dzed-bekas-na-spartyŭnym-parnase/?ysclid=m4fetgqrok988925250>]; *Паездкамі да дзядзькі дзяўчына не дакучала. А калі запрашаў той да сябе, то як сапраўдны паляшук выстаўляў на стол усе прысмакі. Цікавіўся, як Ліліна маці, Юлія Паўлаўна, родная сястра Мележа (яна называла брата “наш Іванка”), як вёска, што цікавага адбываецца на вучобе* [<https://www.sb.by/articles/nash-ivanka-pa-la-syn.html>].

Між тым у розных кантэкстах актуалізуюцца разнастайныя семантычныя складнікі аналізуюмага фразеаканцэпту. Часцей за ўсё гэта працалюбства і адмысловы ўзровень майстэрства ў той ці іншай дзейнасці; гасціннасць; сціпласць, нешматслоўнасць; творчыя схільнасці, талент; цяроплінасць, і ў той жа час рашучасць; своеасаблівы знешні выгляд; своеасаблівае пачуццё гумару; своеасаблівыя стэрэатыпы (сацыяльныя, гендарныя і г. д.). Напрыклад: *Іван Міхайлавіч, як бачу, за чатыры гады, што прайшлі з першай нашай сустрэчы, не моцна змяніўся. Нешматслоўны, каржакаваты, вусы і валасы гэтакія ж густыя і чорныя. Мацак. Сапраўдны паляшук, які будзе доўга запрагаць, але калі паедзе, то ўжо паедзе, які будзе доўга мераць, але калі ўжо адрэжа, то адрэжа, пераразаць не прыйдзеца* [<https://www.sb.by/articles/dzen-zhaloby-dzen-spatkannya-z-rodam.html>]; *Фалькларыста, ганаровага грамадзяніна Турава, стваральніка школьных фальклорных і танцавальных калектываў, вядучага папулярных у нядаўнім мінулым тэлеперадач “Запрашаем на вячоркі” і “Спявай, душа!”, вялікага аптыміста, а таксама пазаіштатнага аўтара “Настаўніцкай газеты” Міколу Конанавіча Котава ведаюць у многіх куточках краіны. Вулічны*

музыка, майстар сцэнічных пастановак, **сапраўдны паляшук**, педагог ад Бога... [<https://6day.ng-press.by/aktualna/radavatstva-zhytstsyu>] і інш.

Толькі у нешматлікіх выпадках персанальнай рэфэрэнцыйнай прывязкі гэтых словазлучэнняў не заўважана: *Кожны сапраўдны паляшук павінны ведаць, што старажытнае мястэчка Скрыгалаў ляжыць недалёка ад Мазыра ў вельмі прыгожым маляўнічым месцы сярод урадлівых палёў, неабсяжных лугоў і шумлівых лясоў на правым беразе матухны Прыпяці* [<http://skryhalau.wordpress.com/па-дарозе-мікалая-шлягі-чалавека-у-г/>].

У некаторых кантэкстах разглядаемы фразеаканцэпт тым ці іншым чынам удакладняецца, дэталізуецца ў сацыяльным, прафесійным, арэальным ці іншым плане, параўн.: *На палянцы з'явіўся стары з сівай барадой, апрануты ў доўгую зрэбную кашулю, пажоўклую ад балотнай рудой вады. У старога за плячыма вялікая торба, з яе вытыркаюць кругі набранага лыка.*

– Гэта ж Труцікаў, старшыня калгаса з Азярнога, – пачуліся галасы.

– Андрэй Міхайлавіч, ідзі сюды, – падняўся насустрач Сцяпан Карнееў, старшыня сельсавета з Загалля.

– Няйнакш хочаш нас усіх у лапці абух, – смяецца Гарбачоў. – **Сапраўдны палясоўчык-паляшук** [http://ljuban.by/index.php?option=com_content&view=article&id=443]; **“Двухсотпрацэнтныя” аўцюкі** Міхаіл Іванавіч – сапраўдны гаспадар сваёй тэрыторыі. Турбот у яго хапае, бо ў сельсавет са сваім клопатам людзі ідуць з самага ранку. – У нас ёсць нават **200-працэнтныя аўцюкі**, – з усмешкай вітаецца **карэжакаваты паляшук**. – Вось я, напрыклад: мая прабабка родам з Вялікіх Аўцюкоў, бацька – з Малых [https://1prof.by/news/society/stoprotsentnye_avtyuki_shutim_znachit_zhivem.html]; Званне **“Ганаровы паляшук”** прысваіваецца тым, хто внес большой вклад у сацыяльна-эканамічнае развіццё Полесся, а таксама захаванне і папулярнацыю этнакультурных традыцый гэтага беларускага рэгіёна [<https://www.sb.by/articles/obyavleny-laureaty-zvaniya-ganarovy-palyashuk.html>].

Сваёй этнакультурнай спецыфікай валодае і фемінны варыянт гэтай устойлівай адзінкі – **сапраўдная паляшучка / настоящая полешучка**, які значна саступае ў колькасных адносінах па ліку інтэрнэт-рэакцый маскуліннаму, але ад гэтага не менш паказальным. Згодна з праведзеным дыскурс-аналізам зафіксаванага інтэрнэт-матэрыялу, для носбітаў наймення **сапраўдная паляшучка / настоящая полешучка** характэрны такія рысы, як працавітасць і стараннасць; своеасаблівыя знешнія дадзеныя; творчыя здольнасці; своеасаблівы гумар; пашана да старажытных традыцый і інш. Параўн.: *Сапраўдная паляшучка не толькі таму, што нарадзілася і гадавалася ў глушы Полесся, але і натурай (аднакурснікі звалі яе Лесяй –*

у гонар вядомай гераіні А. Купрына). Яна, дзеля спрэчкі, азартна штудзіравала вышэйшую матэматыку і сапрамат: не богі гаршкі лепяць! Яна, каб лёс склаўся, магла б стаць добрым кулінарам, мадэльерам, урачом [<http://kb.brl.by/index.php/heritage/item/1403-7-sakavika-2018-g>]; **Ясная справа – паляшучка**, і формы больш пышныя [<https://uladzimer.livejournal.com/623343.html>]; – **Я карэнная паляшучка** і лічу сваім абавязкам трымацца тых традыцый, якія з любоўю захавалі для мяне мае дзяды. Уся мая радня звязана з народнай творчасцю. Цётхна і дзядзюхна плятуць з лазы і саломкі, сястрыцы – вышываюць. У нас і пакоі ўбраныя падобна да дзедзюскіх – з абразамі, вышыўкай, тканымі ручнікамі... Кожны дзень удыхаем наветра мінулага [<https://www.sb.by/articles/yak-vy-zakhovaetse-narodnyya-tradytsy.html>].

Як і ў выпадку з маскуліннай намінацыяй, у адносінах да феміннага варыянта фразеаканцэпту сустракаюцца кантэкстныя рэпрэзентацыі, якія дэманструюць гіпера-гіпанімічныя адносіны, параўн.: *З цаной на Сварога згодная, – сказала Русланава. – А з актамі до'язджайце ў Мінск. Не крыўдзіце мяне. Работы ў Алены Васільеўны захоўваюцца ўжо тры гады нават без усялякай распіскі. Я шчаслівая, што ў мяне такая сяброўка сапраўдная беларуска, да таго ж – паляшучка!* [<http://www.kimpress.by/index.phtml?page=2&id=13534>]; *А вось стопрацэнтная аўцючка Алена Прывалава – работніца сельвыканкама. Яна з Вялікіх Аўцюкоў, яе муж – з Малых; іх дзеці – аўцюкі на 200 працэнтаў* [https://1prof.by/news/society/stoprotsentnye_avtyuki_shutim_znachit_zhivem.htm].

Такім чынам, у сеціўнай камунікатыўнай прасторы беларускай і рускай моў словазлучэнне **“сапраўдны паляшук” / “настоящий полешук”** выяўляе прыметы ўстойлівасці, узнаўляльнасці, семантычнай ёмістасці, што дазваляе яго кваліфікаваць як фразеалагічна намінаваны канцэпт. У цэлым маўленчы вобраз тыповага жыхара Палесся ўяўляецца як усебакова станоўчы, нягледзячы на тое, што ў пэўнай ступені своеасаблівы, крыху экзатычны і супярэчлівы, што і выявіў дыскурс-аналіз адабраных і прааналізаваных кантэкстаў.

3.4 Ад’ектонім *палескі* ў структуры анамастычных утварэнняў розных тыпаў

Цікавасць да ад’ектонімаў у сучаснай лінгвістыцы даволі ўстойлівая. “Прыметнікі, утвораныя ад геаграфічных назваў, суправаджаюць усю гісторыю нашай мовы і прасочваюцца з яе старажытных помнікаў: летапісаў

і дакументаў”, – адзначае Я. А. Левашоў, аўтар слоўніка, у якім фіксуюцца такія адтапанімічныя ад’ектывы [Левашов 2003, с. 3]. У гэтай лексікаграфічнай працы ад’ектонім *палескі* фіксуецца ў якасці адзінага суфіксальнага ўтварэння ад тапоніма *Палессе* [Левашов 2003, с. 357], разам з тым ён з’яўляецца вынікам дзеяння ў словаўтваральнай сістэме рускай мовы самай актыўнай мадэлі па стварэнні намінацыйных адзінак такога роду: “У сучасным адтапанімічным словаўтварэнні пераважная большасць ад’ектонімаў абслугоўвае суфікс *-ск-*” [Озтюрк 2008, с. 230].

Увага да ад’ектонімаў абумоўлена і спецыфікай іх лексічнага значэння, якое “не можа быць звязана толькі да адноснага і ўяўляе сабой рад тыповых і індывідуальных значэнняў, набор і суаднесенасць якіх як у асобных канкрэтных выпадках (лексемах), так і ў лексічнай групе ў цэлым змяняецца ў часе” [Генералова 2016, с. 167] і тым самым абумоўлівае спецыфіку функцыянавання адзінак такога ўзору ў камунікацыі, г. зн. у канкрэтных кантэкстных умовах.

Даволі заканамерна, што ў большасці выпадкаў ад’ектонім *палескі* прадстаўлены ў прамарэферэнтнай функцыі – функцыі абазначэння адноснай прыметы па адпаведным геаграфічным арэале. Такія кантэксты фіксуюць лакацыю ад’ектоніма *палескі* ў межах тэрыторыі беларускага і – радзей – украінскага Палесся, у асобных выпадках – расійскага.

Сабраны матэрыял размежаваны намі па некалькіх крытэрыях.

1. **Структурны.** У гэтым аспекце ўсе анамастычныя ўтварэнні, у якіх фіксуецца ад’ектонім *палескі* (*-ая, -ае*), класіфікаваны наступным чынам:

Структура анамастычнага ўтварэння	Прыклады
Аднакампанентная простая	<i>Палескае</i> (сяло ў Старавыжскім раёне Валынскай вобласці); <i>Палескае</i> (сяло ў Корасценскім раёне Жытомірскай вобласці); <i>Палескае</i> (сяло ў Оўруцкім раёне Жытомірскай вобласці); <i>Палескае</i> (пасёлак у Палескім раёне Кіеўскай вобласці); <i>Палескае</i> (аграпрамысловае прадпрыемства, якое знаходзіцца ў Светлагорскім раёне Гомельскай вобласці); <i>Палескі</i> (нацыянальны парк на ўсходзе Польшчы); <i>Янаў–Палескі</i> (чыгуначная станцыя); <i>Брэст–Палескі</i> (чыгуначная станцыя).
складаная	

Двухкомпанентная	<i>Палескі экспрэс</i> (міжнароднае маршрутнае таксі); ДЛГУ <i>“Палескі лясгас”</i> і г. д.
Шматкомпанентная	<i>Палескі дзяржаўны ўніверсітэт; Палескі інстытут раслінаводства; Палескі аграрна-экалагічны інстытут НАН Беларусі</i> і г. д.

2. Тэматычны (намінацыйны). У аснове гэтай класіфікацыі – тэматычны тып анамастычнай адзінкі:

Тып ад’ектонема	Прыклады
Антрапонімы	<i>Палескі</i> Сяргей Мікалаевіч (дацэнт Маскоўскага інстытута электронікі і матэматыкі імя А. М. Ціханова); <i>Палескі</i> Ілля (кіраўнік электронных праектаў выдавецтва “Вакол свету”); У <i>Полесских</i> было двое дзяцей: дачка Людочка, сын Вовка (Сяргей Залыгін. Урокі правнука Вовкі // НКРМ).
Назвы гарадскіх аб’ектаў	<i>Палескі праезд; вуліца Палеская; завулак Палескі, Палеская плошча</i> і інш.
Назвы прадуктаў харчавання	<i>“Палескі луг”</i> (гарбата з дабаўленнем зёлак); <i>“Палескі”</i> (від салатаў); <i>“Палескі”</i> (глазураваны мармелад фабрыкі “Чырвоны мазыранін”, г. Нароўля); <i>“Палеская”</i> (каўбаса вараная з мяса птушкі); сыр паўцвёрды <i>“Палескі”</i> (ААТ “Белавежскія сыры”, г. Высокае); <i>“Палескі шніцаль”</i> і г. д.
Назвы акцый і мерапрыемстваў	<i>“Палескі карагод”</i> (фэстываль харэаграфічнага і музычнага майстэрства, г. Брэст); <i>“Палескі адукацыйны і навуковы форум”</i> (фэстываль вучняў і педагогаў устаноў адукацыі Палескага рэгіёна, УА МДПУ імя І. П. Шамякіна, г. Мазыр); <i>“Палеская ніва”</i> (фэстываль, в. Рамель, Столінскі раён); <i>“Палеская радуга–2017”</i> (рэгіянальнае мерапрыемства для маладых людзей з абмежаванымі магчымасцямі, Мазырскі раён); <i>“Палеская гарызанталь”</i> (шахматны турнір, г. Пінск); <i>“Палескі агеньчык”</i> (міжнародны конкурс юных музыкаў, г. Драгічын); <i>«Палескі ход»</i> (рок-фэстываль, г. Іванава); <i>“Палескі Вялікодзень”</i> (фэстываль духоўнай, народнай і ваенна-патрыятычнай песні г. Калінкавічы) і інш.

Найменні арганізацый і прадпрыемстваў	<i>“Палеская праўда”</i> (газета, г. Пінск); <i>“Палескі кур’ер”</i> (рэкламная газета, г. Пінск); <i>“Палеская Ніва”</i> (ААТ, г. Столін); <i>“Палескія журавіны”</i> (ААТ на базе Пінскай журавінавай плантацыі), <i>“Палескі шлях”</i> (аматарскае аб’яднанне майстроў-рамеснікаў і творчай інтэлігенцыі з мэтай адроджэння традыцыйных народных рамёстваў, народных абрадаў і свят, г. Пінск); ПТУП <i>“Палескія вострыя прыправы”</i> (г. Давыд-Гарадок) і інш.
Найменні творчых калектываў	<i>“Полесские зори”</i> (народны ансамбль танца БелДУТ, г. Гомель); <i>“Палеская зорачка”</i> (дзіцячы танцавальны ансамбль, г. Мазыр) і інш.
Назвы твораў (літаратуры, кіно і інш.)	Уладзімір Дубоўка, кніга вершаў <i>“Палеская рапсодыя”</i> ; Іван Мележ, трылогія <i>“Палеская хроніка”</i> ; Іван Шамякін, апавесць <i>“Палеская мадонна”</i> ; Янка Маўр, апавесць <i>“Палескія рабінзоны”</i> ; Мікола Мятліцкі, кніга <i>“Палескі смутак”</i> (вершы і паэма); Васіль Каставінскі, прыгодніцкі раман <i>“Полесская Мавка”</i> ; Віталь Кулік, раман <i>“Ведьма полесская”</i> ; мастацкі фільм <i>“Полесская легенда”</i> і г. д.

3. Лінгвакультурны. У дадзеным выпадку мы супрацьпаставілі ўласна намінацыйныя (бесканататыўныя) анамастычныя намінацыі і анамастычныя ўтварэнні, якія змяшчаюць у сваёй семантыцы этна- і/ці лінгвакультурны кампанент у межах ад адлюстравання рэгіянальнага каларыту да выхаду ў прэцэдэнтную анімічную прастору ў статусе анамастычнай метафары.

Лінгвакультуралагічныя характарыстыкі	Прыклады
Уласна намінацыйныя адзінкі	<i>Палескі раён</i> (муніцыпальнае ўтварэнне ў складзе Калінінградскай вобласці); <i>Палескі прыродны запаведнік</i> (дзеінічае на тэрыторыі Оўруцкага і Алеўскага раёнаў Жытомірскай вобласці) і многае інш.

Найменні з выразнай канататыўнасцю (этна- і лінгва-культурнай і інш.)	“Палескі рай” (аграсядзіба ў Петрыкаўскім раёне); “Палескае жыццё” (сядзіба хутарскога тыпу, з магчымасцю сямейнага адпачынку, Пінскі раён); “Палеская казка” (дзіцячы гульнявы пакой у гандлёвым цэнтры г. Кобрына); “Палеская веда” (краязнаўчы музей, г. Мазыр) і інш.
Прэцэдэнтныя феномены	“Палеская Адысея” (аўтобусны тур); “Палеская Ратамка” (прадпрыемства па вырошчванні племянных коней, Столінскі раён); “Тонеж. Палеская Хатынь” (звязана са злачынствамі нацысцкіх карнікаў на тэрыторыі в. Тонеж Лельчыцкага раёна ў 1943 г.); “Палеская Амазонка” (пазнавальна-прыгодніцкі экскурсійны тур); “Палеская Мадонна” (праект па стварэнні адкрытай дыялогавай пляцоўкі Іванаўскага райвыканкама); “Палеская Венецыя” (уяўляла сабой дэльту вялікай ракі і складалася з вялікіх і малых астраўкоў, падзеленых ручаямі і рачулкамі); “Палеская Венецыя”. Кудрычы – страчаны рай” (фотавыстава журналіста Паўла Куніцкага, г. Пінск); “Палеская Сахара” (пра в. Бабровічы Івацэвіцкага раёна); Палескі Джэймс Бонд (брытанскі генерал Адрыян Картон дэ Віарта, які нарадзіўся ў Бельгіі, вучыўся ў Англіі, ваяваў у Афрыцы, служыў у Польшчы і амаль 15 гадоў жыў на беларускім Палессі); “Палескі Напалеон” (кніга Анатоля Крэйдзіча, героі якой – запамінальныя, каларытныя, надзеленыя высокай духоўнасцю, багатым унутраным светам, якія не пазбаўлены трагізму, пошукаў спрадвечных ісцін).

Такім чынам, вялікая колькасць кантэкстаў, у якіх зафіксаваны ад’ектонім *палескі* (-ая, -ае), сведчыць, з аднаго боку, пра валентнасную актыўнасць і, як вынік, полісемантычную насычанасць гэтай адтапанімічнай адзінкі, а з другога – пра актуальнасць, семантычную, этна- і лінгва-культуралагічную ёмістасць самога вытворнага оніма *Палессе* ў камунікатыўных практыках падчас апеляцыі да гэтага тапоніма.

3.5 Тапонім-канцэпт *Кітай* як анамастычная метафара ў рускай мове

У сучаснай навуцы пра імя ўласнае тапонімы разглядаюцца не толькі як найменні геаграфічных аб'ектаў, якія маюць дакладную дэнататыўную суаднесенасць, але і як патэнцыяльна канататыўныя анамастычныя адзінкі і нават як своеасаблівыя “згорнутыя тэксты”, якія ўключаюць цэлы шэраг асацыятыўных мадэлей [Горбаневский 1996, с. 167–168].

Сказанае цалкам справядліва і ў дачыненні да тапоніма *Кітай*. Раней даследчыкамі адзначалася, што, акрамя базавага дэнататыўнага кампанента “геаграфічная назва краіны”, тапонім Кітай у рускамоўнай маўленчай свядомасці існуе як канцэпт і можа ўскладняцца такімі дадатковымі “інфармацыйнымі пластамі”, як “азіяцкая краіна”, “блізкае да Расіі размяшчэнне”, “вялікая і прыгожая краіна”, “краіна кітайскіх тавараў”, “краіна гарбаты”, “мудрая краіна”, “старажытная краіна”, “краіна з вялікім ваенным патэнцыялам”, “краіна, у якой не адбываецца сур'ёзных змен”, “краіна эміграцыі”, “чужая краіна”, “другая радзіма” і інш. [Ши Ся 2008].

На матэрыяле рускамоўных інтэрнэт-рэсурсаў намі выяўлены характэрныя асаблівасці тапоніма Кітай, які функцыянуе ў якасці анамастычнай метафары – оніма, ужытага па-за прамой рэферэнцыяй.

У выніку апрацоўкі сабранага матэрыялу намі ўстаноўлены найбольш распаўсюджаныя структурна-сэнсавыя мадэлі такіх метафар.

1. Парадкавы лічэбнік (= новы) + Кітай.

У пераважнай большасці выпадкаў у якасці метафараўтваральнага парадкавага лічэбніка функцыянуе лексема *другі* (толькі ў адзінкавых выпадках сустракаліся іншыя нумаратывы). Перыфрастычным зваротам *другі Кітай* звычайна называюць краіны, якія разглядаюцца як перспектыўныя вялізныя рынкі, блізкія да кітайскага. Так, напрыклад, у артыкуле “*Второй Китай: почему Apple хочет расширяться в Индии*” размова ідзе аб перспектывах з'яўлення Apple на індыйскім рынку, дзе Індыя можа стаць для вытворцы электронікі “*другім Кітаем*”, які адыгрывае немалаважную ролю ў яго бізнесе ўжо 15 гадоў [https://vk.com/wall-198369919_3201].

Вельмі блізім тэматычна да анамастычнай метафары *другога Кітая* з'яўляецца выраз *новы Кітай*, у якім ад'ектыўны кампанент па сутнасці эквівалентны лічэбніку *другі*. Характэрна, што і гэта метафорыка-анамастычная перыфраза фіксуецца, сярод іншага, і ў адносінах да Індыі, пар.: *Индия – новый Китай? Почему родине Болливуда, чая и слонов пророчат мировое доминирование. У дадзенай інтэрнэт-публікацыі, у прыватнасці, паведамляецца: “Все больше компаний предпочитают переносить производства из проверенного, но уже не столь выгодного для работы Китая*

в другие страны, которые уже через несколько лет могут стать “новым Китаем”. Это связано с множеством факторов, которые в совокупности могут ознаменовать крах “дешевого” и удобного для ретейлеров китайского региона [<https://absatz.media/ekonomika/40799-indiya-novyy-kitaj-rochemu-rodine-bollivuda-chaya-i-slonov-prorochat-mirovye-dominirovanie>]. Параўн. таксама: *Новый Китай: чем индийский рынок онлайн-образования привлёк инвесторов и бизнес* [<https://www.forbes.ru/mneniya/456155-novyy-kitaj-chem-indijskij-rynok-onlajn-obrazovaniya-privlek-investorov-i-biznes>]; “Почему все говорят, что Вьетнам – это новый Китай? Разбираемся” (<https://magazeta.com/china-vietnam>).

2. Атапанімічны прыметнік + Кітай. У такіх кантэкстах звычайна актуалізуюцца тыя дадатковыя інфарматыўныя пласты тапоніма-канцэпту Кітай, якія абумоўлены ўстойлівымі асацыяцыямі, звязанымі з Кітаем, у маўленчай свядомасці прадстаўнікоў іншых лінгвакультур, як правіла, станоўчымі (значнасьць і аўтарытэт Кітая як вялікай дзяржавы, мудрасць кітайцаў і да т. п.), пар.: *Наш маленький белорусский Китай, точно так же, как его прообраз на берегу Желтого моря, в последние десять лет ... набирает экономическую мощь, и не за счет выкачивания недр, а за счет все тех же тракторных моторов для “Беларуси”, столь много раз осмеянных нашими подпевалами олигархов* [<https://zavtra.ru/blogs/2002-11-1925>]; *Вблизи Минска строится большой город, по территории равный половине Минска – индустриальный парк “Великий камень”. (...) Нам стоит обратить внимание не на тот большой Китай, который далеко, а на маленький белорусский Китай и потренироваться работать здесь...* [<https://press.lv/post/ekspert-latvii-net-na-karte-shelkovogo-puti-a-belarus-est-nado-sotrudnichat>]; *С чистой душой. В Валище строят храм и возрождают полесский Китай. Заветное желание Андриевича – возродит полесский Китай. Китаем в свое время и величали Валище. Здесь меньше четверых ребят в семье иметь считалось делом неправильным. Деревня всегда была работающая, многолюдная, во дворах не стихал детский гомон* [<https://www.sb.by/articles/s-chistoy-dushoy-v-valishche-stroyat-khram-i-vozrozhdayut-polesskiy-kitay.html>].

3. Прыналежны займеннік + Кітай.

У адносінах да дадзенай формулы аб анамастычнай метафары можна гаварыць вельмі ўмоўна, паколькі тут тапонім не губляе функцыі прамой рэферэнцыі. Аднак выразы тыпу *мой Кітай, свой Кітай* і да т. п. дадаюць да сямантыкі тапоніма суб’ектыўна-ацэначныя канатацыі, што і збліжае яго ўжыванне з трапеічным. Тут не столькі намінуецца дзяржава, колькі канцэптуалізуецца нейкі персанальны яе вобраз (уяўленне аб Кітаі). Так, на адным з інтэрнэт-рэсурсаў знаходзім публікацыю Фелікса Камарова:

“У каждого свой Китай...”, у якой аўтар каменціруе па просьбе суразмоўцы загалоўную фразу: *Да, у каждого свой Китай. Кто сегодня не говорит о Китае? Все говорят. Например, то, что китайцев надо бояться, потому что их много. А потом вспоминают: но ведь они такие трудяги, столько сделали, какие они молодцы! По большому счету, люди говорят о серьезных вещах, жизнеопределяющих для Китая. Но на самом деле Китай они не знают. Они судят о нем по каким-то фильмам, по скудной информации из каких-то источников и имеют довольно поверхностное представление о стране. А надо поехать туда, увидеть и понять, как непросто там людям все достается. И одно дело ты как русский турист туда приезжаешь. А другое дело – побыть в Поднебесной подольше, узнать ближе людей. Тогда ты сможешь начать только догадываться о том, что это за страна. Поднебесная... она взрослее нас в разы! У нас разная культура, мы по-разному думаем и выглядим, даже культура питания у нас отличается. Но в то же самое время мы – соседи. У нас самая большая сухопутная граница. И у нас есть тысяча моментов и возможностей, чтобы нам вместе было хорошо* [<http://rareearth.ru/ru/news/20171116/01143.html>]. Параўн. таксама аналагічныя матэрыялы: [<https://publications.hse.ru/articles/210766707>]; “*Мой Китай*” [https://dzen.ru/id/5f98780ef663073f5483f50a?utm_referer=yandex.by] і інш.

4. Адмоўная метафара “X – гэта не Кітай”.

Тут гэтак жа, як і ў папярэднім шэрагу прыкладаў, дэнататыўны кампанент тапоніма Кітай захоўваецца, аднак, змешчаны ў структуры так званай “адмоўнай метафары”, семантыка тапоніма падвяргаецца пэўным трансфармацыям, у выніку чаго Кітай канцэптуалізуецца ў святле пэўных стэрэатыпных уяўленняў пра яго, што выступаюць у якасці вызначанай “кропкі адліку” пры апэрацыйна-вобразнай характарыстыцы іншай дзяржавы або перыяду развіцця (X – найменне гэтай дзяржавы). Параўн., напрыклад, інтэрнэт публікацыі (ці вытрымкі з іх) тыпу “*Вьетнам – это не Китай*” [<https://aif.ru/money/economy/1020150>]; “*Россия 2021 года – это не Китай 70-х*” [<https://rus.delfi.ee/statja/94690509/ekonomist-rossiya-2021-goda-eto-ne-kitay-70-h-i-ne-ispaniya-pozdnego-franko>]; “*Сегодняшний Китай – это не Китай столетней давности*”, который был беден и слаб...” [<https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/15441001>]; “*Тем не менее Россия – это не Китай, чья экономика примерно в 10 раз больше и гораздо более тесно связана с остальным миром*” [<https://24tnews.ru/20220509/20404-analiticheskii-centr-pekina-dlia-ssha-kitai-polnostu-otlichaetsia-ot-rossii/>].

Функцыянаванне тапоніма Кітай у другасна-намінатыўнай функцыі ў яшчэ большай ступені канцэптуалізуе дадзены онім: па-першае, актуа-

лізуюцца дадатковыя інфармацыйныя пласты канцэпту, а таксама яго канататыўны патэнцыял; па-другое, найменне іншакультурнай рэаліі ўваходзіць у корпус сродкаў, якія называюць аксіялагічна значныя паняцці і ўяўленні лінгвакультуры рускамоўнай прасторы, што адносяцца да лінгвакультурных ідэнтыфікатараў (параўн.: *беларускі Кітай, палескі Кітай* і да т. п.). Заканамерна ў сувязі з гэтым разважанне прафесара У. І. Ковалёва, прадстаўленае ў яго манаграфіі, якое можна прыняць у якасці высновы-перспектывы: “*Сапраўды, кітайская культура, неад’емнай часткай якой з’яўляецца кітайская мова, дзівіць перш за ўсё сваёй унікальнасцю і нацыянальным каларытам – рысамі, якія могуць уяўляцца перашкодамі для правядзення супастаўляльна-тыпалагічных даследаванняў. Разам з тым, кітайска-славянскія супастаўленні ў сферы традыцыйнай культуры і моў як формы яе праяўлення не толькі магчымыя, але і цалкам натуральныя*” [Коваль 2022, с. 6].

3.6 Аб культурным фоне онімаў як кампанентаў парэмій Мазырскага Палесся

Онiмы, ужытыя ў фальклорных тэкстах, уяўляюць своеасаблівую разнавіднасць паэтонiмаў. Шырокае выкарыстанне ў складзе парэміялагічных адзiнак атрымалi ўласныя iмёны, якія маюць мiфалагічную, сакральную, паэтычную “гiсторыю” ўжывання. Культурны фон такіх iмёнаў з’яўляецца дадатковым планам дэманстрацыi матываў і iдэй фальклорнага твора.

Так, уласнае iмя ў парэміялагічных кантэкстах часцей за ўсё выконвае рэпрэзентатыўную функцыю і ўжываецца замест азначальных займеннікаў усякi, кожны: *Што будзе, тое будзе, а Саўка (Грышка) на куце не будзе; Я яму пра Фаму (Кузьму, Хомку), а ён мне пра Ярому (Яромку); Па Сеньку (Хомку, Юрку) і шапка.*

Як адзначае Н. П. Лобань, некаторыя iмёны ў прыказках, прымаўках і фразеалагізмах паўстаюць з ацэначным, характарыстычным падтэкстам і нават набываюць абагульнена-сiмвалічнае значэнне: *аднаго Юрку запусцілі, а ўся хата заюрылася; набрацца як Марцін за рубля; Антось да Тадора – што лапаць ды абора; якая Агатка, такая ў яе і хатка; гэты Яўхім і з вады вылезе сухім* [Лобань 2001, с. 38].

Г. І. Басава выявіла, што ўласныя iмёны ў парэміялагічных адзiнках могуць дапаўняць чалавека як пэўную асобу і, становячыся значымымі, валодаць пэўнымі этнапсiхалагічнымі характарыстыкамі: *Хадом і Халімон уяўляюцца беднымі сялянамі: Багаты Хадом: сабака ды кот; І Халімон*

танцуе, калі яму шанцуе; Сава, Апанас, Марцін – з пэўнымі недахопамі: Які **Сава**, такая і слава; Пайшоў **Апанас** па квас, дык ні **Апанаса**, ні кваса; для **Сымона** і **Барыса** характэрны ўпартасць і незгаворлівасць: *Каму што, а Сымону селядца; Каму што, а Барысу ладкі*; кемлівыя, практычныя **Зміцер**, **Саўка**: *Хіцёр Зміцёр, але ж і Саўка не дурны* [Басава 2001, с. 40]. Такім чынам, з’яўляючыся першапачаткова чыста намінацыйнай адзінкай і ідэнтыфікуючы пэўную асобу, уласнае імя ў прыказках і прымаўках набывае абагульнены сэнс, які замацоўваецца за іменем і становіцца яго значэннем.

Г. В. Параскевіч, разгледзеўшы ўжыванне антрапонімаў у прыказках (у 6000 прааналізаваных парэміях даследчыца выявіла 296 асабовых імёнаў), апісала іх асноўныя стылістычныя функцыі (ацэначна-сімвалічную, якая звязана з дэанімізацыяй, і аб’ектыўна-інфармацыйную) і прыйшла да высновы, што ў прыказках уласныя імёны губляюць прамое намінацыйнае значэнне, захоўваючы толькі знешнюю форму, і па сутнасці ператвараюцца ў патэнцыяльныя словы [Параскевіч 1984, с. 71].

В. Г. Гарбачова, якая праводзіла даследаванне анамастычнай прасторы на матэрыяле рускіх казак, адзначае, што на асноўную – моўную – функцыю ўласнага імені накладваецца эстэтычная (мастацкая) функцыя, якая складаецца з шасці кампанентаў: характарыстычнага, стылістычнага, сацыяльнага, культурна-гістарычнага, этнічнага і ідэалагічнага [Горбачева 2008, с. 9–10].

Асаблівай інфармацыйнай насычанасцю сярод онімаў валодаюць тапонімы, што тлумачыцца іх спецыфічнай структурай і лексіка-семантычнымі характарыстыкамі. Тапонімы – гэта памяткі мінуўшчыны, у якіх увадзена жыццё і быт народа, адлюстраваны гістарычныя падзеі і сацыяльна-геаграфічныя ўмовы былых часоў. У казках і парэміях, запісаных А. Сержпутоўскім на Мазырскім Палессі, намі выяўлены астыонімы (*Кіеў, Мінск, Нясвіж, Кракаў, Слуцк, Варшава, Бабруйск*), камонімы (*Лютавічы, Піварчыцы, Гаўрыльчыцы, Заполле, Навасёлкі*), харонімы (*Каўказ, Палессе, Сібір*), гідронімы (*Дон, Свіслач*), мікратапонімы (*Чортава балота, Рышавая гара*).

Паколькі фальклорныя тэксты складаліся, як правіла, жыхарамі вёскі, то астыонімы ўжываліся ў іх як апазіцыя камонімам – і па памерах пасялення, і па ладу жыцця: *У месце Слуцку ўсё не па-люцку* [Касько 2005, с. 59]; *У Мінску беражыся, за кішэню дзяржыся* [Касько 2005, с. 184]; *У Нясвіжы людзі хіжы: салому таўкуць, блінцы пякуць; сена смажаць, блінцы мажуць* [Касько 2005, с. 155]. Другая ж група тапонімаў не мае лакальнай прывязкі і, як правіла, ужываецца для абазначэння вялікай адлегласці: *На канцы языка Кіеў стаіць* [Касько 2005, с. 102]; *Хоць да Кракава, усюды аднакава* [Касько 2005, с. 76].

Традыцыйна ўсе тапанімічныя назвы мастацкага твора падзяляюцца на рэальныя і створаныя фантазіяй аўтара. У тэкстах фальклору Мазырскага Палесся амаль усе онімы з’яўляюцца рэальнымі найменнямі, сярод якіх пераважае месца займаюць астыонімы, што выконваюць намінацыйную і ацэначную (нехарактэрную для такіх онімаў) функцыі.

Напрыклад: *Кіеў* – сталіца, палітычны, эканамічны, навуковы і культурны цэнтр Украіны. Астыонім *Кіеў* – рэальная, агульнаўжывальная тапанімічная назва, якая ўведзена ў парэміі, каб паказаць на вялікую адлегласць: *Язык Кіева дапытае* [Касько 2005, с. 99]; *Язык у Кіеў прывядзе, і ў гасподу завядзе* [Касько 2005, с. 248]. Этымалагічна ўсе прымаўкі з ужываннем тапоніма *Кіеў* паходзяць ад тых часоў, калі падарожныя хадзілі ў гэты паўднёвы горад на багамолле.

Кракаў – горад на поўдні Польшчы: *Хоць да Кракава, усюды аднакава* [Касько 2005, с. 76]. Айконім сёння не мае дакладнай сувязі з сэнсам прыказкі і ўжываецца ў ёй зыходна з патрэбы ў рыфмоўцы.

Нясвіж – горад у Мінскай вобласці. Як вядома, прымаўкі не ўзнікаюць без прычын і заўсёды ўтрымліваюць якую-небудзь падставу. Часцей за ўсё ў аснове такіх парэмій знаходзяцца камічныя сітуацыі, у якія нібы траплялі жыхары таго ці іншага горада: *У Нясвіжы людзі хіжы: салому таўкуць, блінцы пякуць; сена смажаць, блінцы мажуць* [Касько 2005, с. 155]. Ва ўтварэнні дадзенага айконіма назіраецца сувязь асновы з тэрмінам “свідзь” – свідзіна, зараснікі кустарнікаў каля ракі, возера. Такім чынам, *Нясвіж* – месца каля ракі ці вадаёма без узбярэжных зараснікаў. У дадзенай прымаўцы-характарыстыцы тапонім мае адмоўную ацэнку, паколькі ўтрымлівае негатыўную інфармацыю пра яго жыхароў. Магчыма, гэта абумоўлена тым, што *Нясвіж* быў рэзідэнцыяй Радзівілаў – самага багатага роду ў Вялікім Княстве Літоўскім.

Слуцк (Слуцьк) – раней павятовы горад, цэнтр Слуцкага павета, цяпер – цэнтр Слуцкага раёна Мінскай вобласці на рацэ Случ, ад якой і атрымаў назву: *Случ+ск→Слуцк*. У кантэксце парэміі онім *Слуцк* набывае абагульняльнае значэнне і ўжываецца для рытмічнай арганізацыі прымаўкі: *У месце Слуцку ўсё не па-люцку* [Касько 2005, с. 59].

Касмаганічная сімволіка балота звязана з яго рэальнымі ўласцівасцямі – гэта беспарадкавая сумесь зямлі і вады, першасных элементаў, з якіх утварыўся будучы Космас. Таму балоты – “улюбёныя месцы бытавання розных нячысцікаў, якія пераймаюць функцыі антаганіста Бога ў акце стварэння” [Беларуская 2006, с. 41]. Такім чынам, невыпадкава гэты гелонім узыходзіць да апелятыва *чорт*, паколькі сярод жыхароў Палесся была (ды і зараз

застаецца актуальнай) думка – “*гдзе балото, там і чорт*” [Сержпудоўскі 1999, с. 179].

Такім чынам, кожнае тапанімічнае найменне ўтрымлівае ў сабе пэўную частку гісторыі, звычаяў, традыцый беларусаў, адлюстроўвае змены ў грамадстве, непаўторнасць і самабытнасць беларускай нацыянальнай культуры.

Ярка выражаную нацыянальна-культурную семантыку нясуць у сабе і такія структурныя кампаненты лінгвакраіназнаўчай інфармацыі, як святы і прысвяткі, якія з’яўляюцца неад’емнай часткай жыцця грамадства і кожнага чалавека асабіста і ў наш час. У сучаснай анамастычнай навуцы існуе некалькі думак наконт наймення такіх адзінак. Так, Г. Параскевіч, разглядаючы каляндарныя прыказкі, звярнула ўвагу на метанімію ўласных імёнаў у іх, ідэнтыфікуючы назвы свят і прысвяткаў як *тэанімы* (ад грэч. *theos* – бог) [Параскевіч 1984, с. 43]. А. Рогалеў адносіць назвы свят, памятных дат, фестываляў, урачыстасцей да *геартанімаў* [Рогалев 2007, с. 12]. Некаторыя даследчыкі (Н. Ступчык) для намінацыі свят выкарыстоўваюць тэрмін *фэстонім* (ад лац. *festum* – свята, англ. *thefestival*, ням. *das Fest*, бел. (уст.) – фэст) [Ступчык 2007, с. 347]. Мы ж будзем прытрымлівацца пункту погляду В. Шура, які такія найменні адносіць да *хранонімаў* (грэч. *chronos* – час) [Шур 1998, с. 4], што, на нашу думку, з’яўляецца найбольш мэтазгодным, паколькі святы так ці інакш указваюць на пэўны адрэзак часу.

Як вядома, асноўным заняткам нашых продкаў было земляробства. Таму земляробчы каляндар усходніх славян, у тым ліку і беларусаў, толькі фармальна быў звязаны з царкоўнымі святамі. У аснове яго фарміравання ляжала сялянская праца. Найважнейшымі земляробчымі святамі спрадвеку лічыліся *Мікола, Юр’я, Купала, Пятро, Ілля, Прычыстая, Пакровы, Спас*. Усе яны знайшлі шырокае адлюстраванне ў парэміях, запісаных А. Сержпудоўскім.

Разгледзім некалькі прыкладаў.

Ілля (Ілья) – свята народнага земляробчага календара ў гонар старазапаветнага прарока, якога ўшаноўвалі як боства (2 жніўня). Пасля прыняцця хрысціянства ў народным уяўленні онім *Ілля* зліўся з язычніцкім богам *Перуном*, увабраўшы ў сябе яго рысы і функцыі. У міфалогіі і старажытных вераваннях беларусаў *Ілля* – распарадчык дажджоў і навальніц. У прыказках і прымаўках з *хранонімаў Ілля* атаясамліваюцца наступныя падзеі: атрыманне доўгачанага хлеба: *На Ілью налью перапеч поўну печ* [Касько 2005, с. 105]; пераход да чарговага сезона, пачатак пахаладання і дажджоў: *Да Ільі і над кустом трава сохне, а на Ільі на куце гіне* [Касько 2005, с. 229]. Ва ўсіх парэміях онім ужываецца ў размоўным варыянце *Ілья*, што адлюстроўвае

фанетычную адметнасць гаворак рэгіёна – непаслядоўнае падаўжэнне мяккіх зычных гукаў.

Купалле (Купало) – старажытная абрадавая ўрачыстаць, прымеркаваная да летняга сонцастаяння – найвышэйшага росквіту жыватворных сіл зямлі (ноч з 6 на 7 ліпеня). У гэты ж дзень хрысціяне адзначаюць дзень нараджэння прарока Іаана Прадцечы. Вынікі зліцця элементаў язычніцтва і хрысціянства знайшлі адлюстраванне ў наступнай парэміі: *На Купалу чэрці ў вадзе купаюцца* [Касько 2005, с. 160].

Пакроў (Пакровы) – межавая дата ў працоўным календары беларусаў (14 кастрычніка). Праваслаўная царква само слова тлумачыць як 'пакроў (пакрывала) Божай Маці', што адлюстравана і ў афіцыйным рэлігійным варыянце храноніма – *Пакроў Прасвятой Багародзіцы*. У гэтую вясельную пару хлопцы па вёсках выглядалі сабе нявест, а тыя няпярэдадні *Пакрова* варажылі на замужжа. Адсюль і ўзніклі парэміі, звязаныя з нязбыўнымі марамі аб жаніху: *Праходзіць Пакрова – раве дзеўка бы карова* [Касько 2005, с. 149].

Спас – старажытнае земляробчае свята, звязанае з выпяваннем пладоў. Найбольшае распаўсюджанне ў парэміях атрымаў так званы “яблычны” *Спас* (19 жніўня): *Добра яблычка к Спасу* [Касько 2005, с. 208]. Хранонім *Спас*, згодна з народнай этымалогіяй, узыходзіць да дзеяслова “спаць”, таму сцвярджалася, што зямля ў гэты дзень спіць, а значыць, трывожыць яе сон і працаваць нельга. У народзе *Спас* лічылі днём адлёту буслоў, што сведчыла пра набліжэнне зімы: *Прышоў Спас – пад нагамі шась (ліст)* [Касько 2005, с. 239].

Юр'я (Юр'е) – старажытныя святы народнага календара (6 мая і 9 снежня) у гонар святога – заступніка свойскай жывёлы і сялянскай нівы (у хрысціянскі перыяд замяніў *Ярылу*). Веснавы *Юрый* знаменаваў сабою сапраўдны пачатак вясны, з якім звязваўся, як правіла, першы выпас жывёлы (запасаў і корму для яе павінна было хапіць як мінімум да гэтага дня): *Да Юр'я корму і ў дурня* [Касько 2005, с. 170]; *Сена да Юр'я павінна быць і ў дурня* [Касько 2005, с. 240]. Вясенні і зімовы *Юр'і* ў многіх парэміях выступаюць разам: *У гаду два Юр'і ды абодва дурні: адзін галодны, другі халодны* [Касько 2005, с. 161].

На Беларусі з даўніх часоў захаваліся прысвяткі, у якасці назваў якіх у парэміялагічных адзінках выступаюць асабовыя мужчынскія і жаночыя імёны святых, што прапаведвалі Хрыстову веру: *Пракоп, Сцяпан, Рыгор, Ігнат, Алексій, Нупрэй, Магдалена, Алена* і інш. Але з цягам часу адзінка-васць паняцця страцілася і ўласныя імёны набылі яскрава выражаны характар

агульнага назоўніка і выконвалі абагульняльныя функцыі. Святых аказаліся “патрэбнымі” аграрнаму календару, бо дапамагалі пераўтварыць веды селяніна ў стройную і зручную сістэму для адліку часу. Прымеркаванне святых да дзён гадовага цыкла сваімі каранямі ўзыходзіць да хрысціянства, а да язычніцтва – размеркаванне паміж святымі клопатаў аб надвор’і, здароўі людзей, іх працы. Поўная залежнасць ад прыроды прымусіла земляроба вывучыць акаляючы яго свет, убачыць заканамернасці паміж прыроднымі з’явамі, што прывяло да стварэння пэўных правіл правядзення сельскагаспадарчых работ, прыкмет і тонкіх метэаралагічных назіранняў, якія ўяўляліся асабліва важнымі ў земляробчай дзейнасці.

Андрэй – свята народнага календара ўсходніх славян (13 снежня); царквою ўшаноўваецца памяць аднаго з апосталаў Ісуса Хрыста – святога *Андрэя Першаазванага*. Гэты дзень непарыўна звязаны з любоўна-шлюбнай сімволікай і найперш – з дзявочымі варожбамі (дзявочае свята). Найбольш пашыраны від варожбы – “сеянне” ільну ці канпель: *Святых Андрэю – канпелькі сею* [Касько 2005, с. 161].

Зміцер (Змітро) – прысвятак (8 лістапада), “хітры” дзень, канец надзеі выйсці замуж у гэтым годзе: *Да Змітра дзеўка хітра* [Касько 2005, с. 136]. На *Змітра* не пралі, не ткалі і ў полі не працавалі. У парэміі онім ужываецца ў адаптаваным да мясцовых гаворак варыянце *Змітро*.

Мікола – свята народнага календара ўсходніх славян, якое на працягу года адзначалася двойчы: вясною (*Мікола веснавы (вешні)*) – 22 мая і зімою (*Мікола зімовы*) – 19 снежня. Лічылася, што да *веснавага Міколы* сяляне шмат чаго павінны былі пасадзіць, у прыватнасці, у жыцце ўжо павінна схавацца варона: *На вешняга Міколу варона ў рунь схаваецца* [Касько 2005, с. 324]. З *зімовым Міколам* у народзе звязвалася наступнае назіранне: *Дачакаўшыся Міколы халадоў няма чаго баяцца* [Касько 2005, с. 316]. Хранонім узыходзіць да ўласнага імя *Мікалая Мірлікійскага (Мікалая Цудатворца, Мікалая Угодніка)* і ўжываецца ў размоўным варыянце *Мікола*.

Як сведчыць прадстаўлены матэрыял, анамастычныя адзінкі з’яўляюцца важнымі носьбітамі нацыянальна-культурнай інфармацыі, даюць уяўленне пра традыцыі і абрады беларусаў, іх працоўны вопыт, адлюстоўваюць сістэму поглядаў і вераванняў, нацыянальны характар і светаўспрыманне нашага народа.

3.7 Этнонімы па-за прамой рэферэнцыі ў сучасных моўных практыках

Вядома, што развіццё пераносных ужыванняў, а затым і замацаванне ў мове пераносных значэнняў слоў, змяненне іх семантычнай і сінтаксічнай спалучальнасці з іншымі словамі звычайна абумоўлена дзеяннем сацыякультурнага фактару.

Законы эканоміі, якія дзейнічаюць у мове і ў маўленні, прымушаюць носьбітаў мовы звяртацца да абнаўлення і дапаўнення семантычнай нагрукі на моўныя знакі, у выніку чаго асобныя словы і выразы ў асобных відах дыскурсу пачынаюць больш актыўна функцыянаваць па-за іх прамой рэферэнцыяльнай суаднесенасці, чым у прамой.

Асабліва такія “паводзіны” ўласцівы тым лексічным адзінкам, у самой прыродзе якіх закладзена адзінства намінацыйнай і экспрэсіўна-ацэначнай функцый, у прыватнасці, этнонімам – словам, якія абазначаюць назвы нацый, народаў, народнасцей, плямёнаў, племянных саюзаў і інш. Даследчыкамі ўжо звярталася ўвага на дваісты характар этнонімаў з пункту гледжання тэорыі рэферэнцыі: “Яны, з аднаго боку, з’яўляюцца імёнамі, якія ідэнтыфікуюць (да якіх звычайна адносяць імёны ўласныя), з другога – якія “характарызуюць” (якімі традыцыйна з’яўляюцца апелятывы). Лагічнай за ўсё (...) вызначэнне этнонімаў як прамежкавага зв’язна паміж імёнамі ўласнымі і імёнамі агульнымі” [Сироткина 2011, с. 54]. На гэта ж звяртае ўвагу Д. А. Шэн, адзначаючы, што этнонім “не валодае найважнейшай характарыстыкай імя ўласнага: ён не з’яўляецца сродкам індывідуалізацыі” [Шэн 2009, с. 5].

Мы прапануем спробу неалагічнага аналізу шэрагу этнонімаў (у якасці непасрэднага аб’екта назірання бяруцца этнонімы *немец* і *француз*) з пункту гледжання іх семантыкі, якая рэалізуецца па-за прамой рэферэнцыяй, і фіксацыі іх у новых кантэкстах, у тым ліку і ў некананічнай спалучальнасці. Іншымі словамі, нас цікавяць тыя неакантэксты з дадзенымі лексемы, у якіх апошнія абазначаюць што заўгодна, акрамя іх прамых значэнняў, – адпаведна ‘прадстаўнік нямецкай нацыі, жыхар Германіі’ і ‘прадстаўнік французскай нацыі, жыхар Францыі’.

Крыніцамі фактычнага матэрыялу паслужылі кантэксты, знойдзеныя з дапамогай пошукавых сістэм Яндекс і Google па запыце на лексемы *немец* і *француз* як па-за кантэкстамі, так і ў словазлучэннях на рускай мове (у праекцыі на нямецкую і французскую мовы адпаведна).

У працах, прысвечаных праблеме семантычнага ўзбагачэння анамастычных адзінак, у тым ліку і этнонімаў, ужо неаднаразова звярталася ўвага на іх схільнасць да здольнасці пераасэнсоўвацца і станавіцца намі-

нантамі інших рэалій; у большай меры тут былі даследаваны працэсы метафарызацыі [Буркова 2010; Ратникова 2003; Шен 2009], у меншай – метанімізацыі [Буркова 2010].

Па-за прамой рэферэнцыяй ў рунэце лексемы *немец* і *француз* зафіксаваныя намі ў наступных значэннях:

1) ‘аўтамабіль адной з нямецкіх ці французскіх марак’: *Новый “немец” получил фирменные черты бренда, как у Opel Mokka* [<https://110km.ru/art/povuyu-opel-grandland-dlya-rossii-vse-podrobnosti-134769>]; *А ездит кто-нибудь на “французе”* [<http://www.eka-mama.ru/forum/part70/topic201289/>].

У семантычна блізкіх, але вельмі рэдкіх ужываннях дадзеныя словы фіксуюцца ў наступных кантэкстах са значэннямі:

‘танк’ (зафіксавана для лексемы *немец*): *Да не нужен мне этот новый немец. Мне был нужен маус* [http://forum.tanki.su/index.php?topic/1863212-9171-дерево-исследований-германии/page_st_500] (размова ідзе аб “віртуальным” танку – атрыбуце камп’ютарнай гульні);

‘веласіпед’: *Фокус Whistler EVO 29 2017новый, немец* (<http://albike.ru/48856-Fokus-Whistler-EVO-29-2017novyy-nemec.html>).

2) ‘прадмет бытавой тэхнікі нямецкай або французскай вытворчасці’, напрыклад:

‘гадзіннік’: *TOURBY – новый немец? В списке немецких часовых производителей они есть (ссылку кинуть могу позже). Часики интересные, сам присматриваюсь. Но пока что не все так очевидно...* [forum.watch.ru/showthread.php?t=33895];

‘куханны камбайн’: *Серьезный француз: тест блендера MoulinexDDF4 ... Кстати, несмотря на кажущуюся несерьезность, этот «француз» в состоянии заменить полноценный кухонный комбайн* [<http://zoom.cnews.ru/publication/item/2221>];

3) парода жывёлы, напр.:

‘нямецкая аўчарка’: *Честер, новый немец с Кировоградской. Забрала хозяйка!* [www.nokomanda.org/t694-topic]; *Аня, по-твоему, дрессура лабрадора-спасателя отличается от дрессуры немца-спасателя? Или у вас по ситуации лабрадор то служебная собака, то собачка-компаньон?* [<http://www.forumsurgut.ru/viewtopic.php?f=106&t=19689&start=75>]; *Когда у немца проявляется агрессивность?* [<http://www.stroimdom.com.ua/forum/archive/index.php/t-15324.html>];

‘французскі бульдог’: *Принято считать, что предком французского является английский бульдог, но это не так. Происхождение “француза” гораздо более сложное. Судя по всему, предком французского бульдога были средневековые аланы – испанские бульдоги, которые исчезли задолго*

до наших дней [<http://vk.com/public72361280?w=club72361280&ysclid=m4fyy0ehwe117774829>];

4) ‘чалавек не нямецкай / французскай нацыянальнасці, які пераехаў жыць (працаваць) у Германію ці Францыю’: *Новый немец* // *Вчера обедал с Шурой, однокурсником-краснодипломником, захавшим на пару десятков месяцев поработать в Германину, да так там и прижившимся* (http://opentredum.blogspot.com/2010/08/blog-post_12.html); *Новый немец вызывает на бой старого украинца* // *Украинский боксер-супертяжеловес Александр Димитренко по прозвищу Саша, недавно принявший гражданство Германии, бросает вызов Виталию Кличко и хочет войти в историю немецкого и международного бокса* (<http://sport.eizvestia.com/full/novyy-nemec-vyzyvaet-na-boj-starogo-ukrainca>);

5) ‘чалавек, які з’яўляецца значнай фігурай для адпаведнай дзяржавы’ (напрыклад, прэзідэнт, спартсмен і інш.): *Новый француз* // *У Никола Саркози неплохая стартовая площадка: он возглавляет МВД, правящую партию и рейтинги соцпросов. Едва прослышав, что на первые роли во французской политике рвется дама, мир уже видит ее президентом. Не стоит спешить: глава МВД Никола Саркози, новый кандидат в президенты страны, пропускать кого-то вперед не намерен* (<https://www.kommersant.ru/doc/2298283>).

Семантычнае ўзбагачэнне лексічных адзінак заканамерна вядзе да пашырэння іх лексіка-граматычнай спалучальнасці. Гэта назіраецца ў дачыненні да абедзвюх алалізуемых лексем.

Найбольшая колькасная і якасная разнастайнасць фіксуецца для неакантэкстаў, якія рэалізуюць першае значэнне (‘аўтамабіль’). Найбольш частотнымі тут выступаюць словазлучэнні мадэлі N+Adj тыпу *новый немец / француз, старый немец / француз, поддержанный немец / француз, б/у немец / француз, компактный (суперкомпактный) немец / француз, бюджетный немец / француз, раллийный немец / француз, битый немец / француз, крашеный немец / француз, царапанный немец / француз, чистокровный (= настоящий) немец / француз* і інш.

У якасці кантэкстаў, якія ўстойліва функцыянуюць на ўзроўні сказа / тэксту можна прывесці наступныя: *Peugeot 207: Новый француз со старыми болезнями* [<http://cars.ru/post/peugeot-207-novyy-francuz-so-starymi-boleznyami?ysclid=m4fz9frlpt945419179>]; *Новая Приора или немного б/у француз или сильно б/у немец?* [<http://www.autolada.ru/viewtopic.php?t=292251>]; *немец vs японец – Советы по выбору авто* [<http://forum.ee/t67557/nemetc-vs-yaponetc>]. Такія кантэксты, як відаць, імкнуцца да пабудовы на прыёмах

антытэзы і нанізвання лексем-этнонімаў, якія выступаюць у якасці іх апорных (ключавых) слоў.

Трансфармацыя семантыкі аналізуемых лексем, як можна заўважыць, ідзе па лініі метанімічнага пераносу, а таксама яго магчымага спалучэння з метафарычным. Так, напрыклад, значэнне ‘нешта створанае ў Германіі ці Францыі альбо якое належыць да нямецкіх або французскіх брэндаў’ (аўтамабіль, веласіпед і г. д.) – вынік уласна метанімічнага пераносу, ажыццёўленага па ўстойлівай моўнай мадэлі ‘стваральнік’ → ‘створанае ім’. У семантыцы такіх ужыванняў, як ‘парода жывёлы’ або, што яшчэ больш відавочна, ‘чалавек, які пераехаў жыць у Германію / Францыю’, да метанімічных асацыяцый далучаюцца яшчэ і метафарычныя (‘створаны кімсьці → які стаў такім жа, падобным’ або ‘які жыве сярод кагосьці → які стаў такім жа, падобным’).

Метафарызацыя суправаджае функцыянаванне аналізуемых лексем і ў шэрагу характэрных кантэкстаў тыпу: *Во французы прожорливые!* ... [<http://forum.azlk-team.ru/index.php?topic=34848.0>]; *На японцах не знаю, но немцы жрут немерено* [<http://wwwboards.auto.ru/gasfuel/106865.html>]; *Новые Немцы жрут масло – это правда?* [<http://www.e1.ru/talk/forum/read.php?f=18&i=1507765&t=1507765&page=2>]; *Немцы прихотливы к маслу и бензину, а вот америкосы нет* [<http://www.kotejo.narod.ru/vonaitanoveter/nanobedajotnun.htm>]. Як можна заўважыць, у гэтых і падобных ім кантэкстах размова ідзе пра праблему эканамічнасці тых ці іншых імпортных аўтамабіляў. Параўн. таксама: *Opel Frontera A совершеннолетний Немец* [http://www.drive2.ru/cars/opel/frontera_a/frontera_a/snowman-43/journal] (пра аўтамабіль працяглага тэрміну эксплуатацыі).

Часам стварэнне метафарычнага кантэксту ў разглядаемых намі выпадках суправаджаецца апорай на этнічныя стэрэатыпы, што, у прыватнасці, характэрна для рэкламных тэкстаў, параўн.: *Компания MOULINEX основной упор в производстве делает на простоту в использовании производимой ею бытовой техники. Данной марке присущ особый французский шарм, изгибистость и легкость* [http://www.rbt.ru/cat/kuhonnaya_tehnika/kuhonnye_kombayny/kuhonnye_kombayny/moulinex].

У дачыненні да лексем *немец* і *француз* намі не зафіксаваныя выпадкі іх замены экзаэтнонімамі [Коваль 2012, с. 233–247], хаця ў дачыненні да некаторых іншых этнонімаў па-за прамой рэферэнцыі ў кантэкстах, аналагічных разгледжаным вышэй, такая з’ява назіраецца, параўн.: *Б/у немец, француз, япошка или новый Киа Рио?* [<http://forum.auto.mail.ru/topic.html>].

Варта адзначыць, што функцыянаванне лексем падобнага роду па-за прамой рэферэнцыі – з’ява сама па сабе не новая. Новымі з’яўляюцца толькі

адзначаныя ў апошнія дзесяцігоддзі новыя значэнні, пра якія гаварылася вышэй. Так, напрыклад, абодва аналізуемыя словы – *немец* і *француз* – раней ужываліся са значэннем ‘гувернёр, які выходзіў, навучаў нямецкай / французскай мове і этыкету дзяцей у дваранскіх сем’ях’; да гэтага часу словы сустракаюцца і ў даўно зафіксаваным рускімі тлумачальнымі слонікамі значэнні ‘выкладчык нямецкай / французскай мовы ў школе або ВУЗ’ (Толковый словарь русского языка под ред. Д. В. Дмитриева, Современный толковый словарь русского Т. Ф. Ефремовой, Большой толковый словарь русского языка под ред. С. А. Кузнецова) [Словари]. Аднак ні адно з выяўленых і прыведзеных намі вышэй новых значэнняў прааналізаваных этнонімаў да гэтага часу ў слоўніках (прынамсі, найбольш вядомых) не фіксавалася.

Такім чынам, прааналізаваны матэрыял дае падставу лічыць галоўнай прычынай семантычных і валентнасных трансфармацый, якія адзначаюцца ў дачыненні да шэрагу этнонімаў па-за прамой рэферэнцыі, уплыў сацыяльнага фактару (значных змяненняў у грамадска-эканамічным і культурным жыцці ў постсавецкі перыяд, значнай актывізацыі міжкультурнага ўзаемадзеяння як на дзяржаўным узроўні, так і асобна-бытавым), г. зн. экстралінгвістычныя прычыны, у сукупнасці з дзеючымі ў мове законамі і тэндэнцыямі да семантычнага ўзбагачэння актуальнай лексікі. З прычыны таго, што шэраг адзначаных намі новых значэнняў прааналізаваных лексем трывала ўкараніўся ў моўнай свядомасці носьбітаў розных моў, можна прагназаваць, што дадзены факт павінен у хуткім часе знайсці сваё адлюстраванне ў лексікаграфічнай практыцы.

3.8 Уласнае імя як лінгвакультурны феномен

Кагнітыўная скіраванасць сучаснай лінгвістычнай навукі дазваляе разглядаць онімы як сімвалічныя адзінкі, семантычная прастора якіх пашыраецца ў адпаведнасці з маштабам іх функцыянавання ў пэўнай лінгвакультурнай прасторы. Універсальным сродкам захавання і перадачы анамастычнай інфармацыі, з дапамогай якой асэнсоўваюцца атрыманыя веды, з’яўляецца *анамастычны канцэпт* (А. Ф. Касічэнка, А. М. Мінюшова, І. Э. Ратнікава, В. В. Робустава, А. С. Шчарбак і інш.) – “адзінка анамастычных ведаў, што вызначае семантыку ўласных імёнаў увагуле, гэта асобны тып ведаў пра анамастычны фрагмент рэчаіснасці” [Шчарбак 2012, с. 94–95].

Кагнітыўную аснову любога канцэпту, і канцэпту-оніма ў тым ліку, складае першаснае яго асэнсаванне, якое патрабуе прасторава-вобразнага

мыслення. У структуры анамастычнага канцэпту вылучаюцца ядро (устойлівы змест, які складае адзінкавае паняцце) і перыферыя (фонавыя веды, тая частка зместу, якая можа вар’іравацца пад уздзеяннем пазамоўных фактараў) [Ратнікова 2003, с. 49–50]. Сучасныя метады лінгвістычных даследаванняў (у прыватнасці, метады корпуснай лінгвістыкі) дазваляюць на дастаткова шырокім моўным матэрыяле прасачыць асаблівасці функцыянавання таго ці іншага прэцэдэнтнага оніма ў розных тыпах дыскурсу як адзінкі моўнай і канцэптуальнай карціны свету носьбітаў пэўнай мовы.

Прыём перанясення ў мастацкі тэкст імёнаў вядомых пісьменнікаў, гістарычных асоб, міфалагічных і літаратурных персанажаў дазваляе спрагназаваць у чытацкай свядомасці пэўныя рысы лірычных вобразаў, зараней “прадбачыць”, у адпаведнасці з аўтарскай задумай, найбольш яскравыя і выразныя элементы характару, паводзін ці знешнасці герояў і інш. Такія адзінкі з’яўляюцца адным з экспліцытных маркёраў інтэртэкстуальнасці і выступаюць базай для ўзнікнення онімаў-загалоўкаў. Параўн.: “Пан Тадэвуш” А. Міцкевіча, “Князь Вітаўт” А. Дударова, “Легенда пра Маішэку” і “Звар’яцелы Альберт” С. Кавалёва і інш.

Імя **Міхаіла Васільевіча Ламаносава** належыць да ліку прэцэдэнтных імёнаў рускай культуры. Сучасныя метады лінгвістычных даследаванняў (у прыватнасці, метады корпуснай лінгвістыкі) дазваляюць на дастаткова шырокім моўным матэрыяле прасачыць асаблівасці функцыянавання прэцэдэнтнага оніма як адзінкі моўнай і канцэптуальнай карціны свету носьбітаў мовы.

У асноўным падкорпусе Нацыянальнага корпуса рускай мовы (НКРМ) змяшчаецца больш за 950 дакументаў, у якіх сустракаецца онім *Ломаносов* (больш за 3000 уваходжанняў).

У пераважнай большасці выпадкаў гэты онім прадстаўлены ў прама рэферэнтнай функцыі – функцыі абазначэння прозвішча канкрэтнага чалавека. Такія кантэксты змяшчаюць звесткі пра М. В. Ламаносава, цытаты з яго твораў альбо самі тэксты асобных твораў класіка. Толькі ў адзінкавых выпадках НКРМ выдае на запыт “Ломаносов” кантэксты са згадваемым яго аднафамільцаў.

Шырэй за ўсё ў НКРМ прадстаўлены кантэксты, якія ілюструюць функцыянавання оніма Ламаносаў як прысвоенага імя. Імя Ламаносава, у прыватнасці, носяць Маскоўскі ўніверсітэт, Маскоўская акадэмія тонкай хімічнай тэхналогіі, Маскоўскі механічны інстытут, фарфоравы завод, фармацэўтычны завод, санаторый, карабель, школа, плошча, вуліца, горад, народныя гуляніі, Прэмія, Залаты медаль, суперкамп’ютар і інш. Акрамя таго, можна сустрэць згадванні пра творы літаратуры і мастацтва, прысвечаных

Міхаілу Ламаносаву (празаічныя і драматычныя творы, вершы, карціны, кінафільм) і інш.

У адным са знойдзеных кантэкстаў сустракаем вобразнае (метафара-метанімічнае) пераасэнсаванне падобнай канструкцыі: *Ваше умное, тонкое, талантливое, но жестоко недооцененное чадо отныне не будет терять время на вселенскую скорбь имени Михаила Васильевича Ломоносова и сможет начать свои университетские штудии в этом же году – в Оксфорде* [М. Варденга. Спасение рядового недоросля (2002) // “Домовой”, 2002.06.04]. Адзначым, што размова тут ідзе аб непаступленні абітурыента ў МДУ імя М. В. Ламаносава, з-за чаго нараджаюцца адначасова метанімічныя (непаступленне ва ўніверсітэт імя Ламаносава → сусветны смутак імя Ламаносава) і метафарычныя (апрадмечванне пачуццяў смутку: *скорбь имени ...*) сэнсы. У НКРМ таксама прадстаўлены тэкст, які паведамляе пра ўжо існуючую прадпрымальніцкую дзейнасць (на жаль, якая расчаравала яе аўтара) і дазваляе прасачыць лёс оніма *Ломоносов* у Інтэрнэце, параўн.: *Сетевая судьба Ломоносова и вовсе трагична: оказывается, lomonosov.ru – сайт фарфорового завода, без вариантов*. [Отчужденные имена (2003) // «Известия», 18.02.2003].

Шэраг кантэкстаў дэманструе згадванне оніма *Ломоносов* у пераліку іншых знакавых імёнаў рускай і сусветнай літаратуры, навукі і культуры, параўн.: *Частью Европы нашу страну сделали Ломоносов, Пушкин, Достоевский, Толстой, Чайковский, Менделеев, другие люди, без которых невозможно представить европейскую культуру и науку*. [Г. Явлинский. Эффективней, чем война (2003) // “Известия”, 2003.01.11]; *Перечисление фамилий тоже имеет отдаленное отношение к доказательству превосходства, ибо любой приличный эрудит тут же начнет выстраивать более приятную ему лично цепочку типа “Ломоносов и Бутлеров, Ганди и Тагор, Бородин и Мусоргский, Чапек и Хемингуэй, Репин и Чюрлиёнис” ...* [В. Иванов. Местечковый расизм (2003) // “Лебедь” (Бостон), 21.12.2003].

Паказальныя таксама кантэксты, у якіх онім *Ломоносов* функцыянуе як маркёр пэўнай эпохі, канкрэтнага гістарычнага адрэзка ў жыцці Расіі, параўн.: *Век Ломоносовых и Леонардо прошел безвозвратно. Чтобы добиться успеха в какой-то отрасли, необходимо день за днем сосредоточенно работать только в этом направлении, стать профессионалом* [А. Городницкий. “И жить еще надежде” (2001)]; *В эпоху Ломоносова такой подробной карты Америки, я думаю, не существовало*. [С. Довлатов. Чемодан (1986)]. У падкорпусе падобных кантэкстаў трэба асабліва адзначыць такія, у якіх падкрэсліваюцца адносіны да Ламаносава як асобы, якая адкрывае

або завяршае нейкі гістарычны этап, што выражаецца канструкцыямі тыпу “от Ломоносова” альбо “до Ломоносова”, параўн.: ...тут были ... сочинения всех русских писателей **от Кантемира и Ломоносова до Карамзина и Жуковского**. [П. И. Мельников-Печерский. Начало неоконченной автобиографии (1863)]; *Не случайно, крупнейшие умы России – от Ломоносова до Карпинского, Вернадского и Обручева – посвятили жизнь их изучению, как и армия горных инженеров старого образца и современных геологов, всегда высоко ценившихся во всем мире* [А. А. Сидоров. О наших богатствах, о недрах и мозгах... // “Вестник РАН”, 2004].

Імя класіка рускай навукі функцыянуе і ў якасці нацыянальна-культурнага эталона, своеасаблівай кропкі адліку для асэнсавання асобай свайго творчага (галоўным чынам – навуковага) патэнцыялу, што рэпрэзентуюць кантэксты, якія ўключаюць параўнальныя канструкцыі з апорным кампанентам-онімам *Ломоносов*, параўн.: – *Я, было время, думал: хоть пешком в Москву уйду, как Ломоносов* [М. Вишневская. Вышел месяц из тумана (1997)]; *Тогда, пять лет назад, Саша Воробьев производил впечатление Ломоносова, гения из глубинки, босиком пришедшего в большой город за знаниями* [Е. Козырева. Дамская охота (2001)]; – *Ты ведёшь себя так, будто ты Ломоносов или Менделеев* [В. Гроссман. Жизнь и судьба, часть 2 (1960)]; *Расправляя плечи, двигая локтями, он уверенно сказал: – Увидишь – я лучше Ломоносова буду* [М. Горький. Жизнь Клима Самгина. Часть 1. (1925)]; *В своей области он то же, что Достоевский и Толстой в литературе, Мусоргский и Рахманинов в музыке, Александр Иванов и Суриков в живописи, Ломоносов и Менделеев в науке...* [С. Сергеев. Гражданин Суворин (2004) // “Наш современник”, 15.11.2004]. Падобныя кантэксты ўключаюць фонавы элемент – у прыватнасці, факт пешага прыходу Ламаносава з расійскай глыбінкі ў Маскву за адукацыяй і дасягненне ім небывалых дагэтуль вышынь у навуцы коштам уласнай працы і таленту. У аналагічнай функцыі онім *Ломоносов* функцыянуе ў спалучэнні са словамі *путь, тропа, биография, жизнь* і т. п., ср.: *Чирков повторил путь Ломоносова. Родился в не обозначенном на карте Нолинске, в месте, где в Вою впадает Вожжайка, и в ста км от ж/д.* [В. Кичин. Актер, который не умел носить костюм (2001) // “Известия”, 12.08.2001].

На падобнага роду канцэптуалізацыю оніма *Ломоносов* “працуюць” і тыя кантэксты, у якіх намінаваная ім асоба маркіруецца як мерка магчымасцей, здольнасцей і талентаў чалавека, параўн.: *Рвению, с которым Семигин постигал науки, позавидовал бы сам Михайло Ломоносов* [Терминатор Гена (2003) // “Вслух о...”, 24.10.2003]; *Поступать же в высшее*

магическое заведение в пятьдесят тысяч лет не стал бы **даже** Ломоносов! [Д. Емец. Таня Гроттер и колодец Посейдона (2004)].

Перыфразычна Ламаносаў часцей за ўсё пазначаецца як *отец русской науки, первый профессиональный литератор, знаменитый русский ученый, русский гений і г. д. і нават як первый русский академик задиристый*.

Адзінкавыя кантэксты дадаюць да канцэптуалізацыі оніма Ломоносов ідэю міфалагізацыі яго асобы, параўн.: *Не случайна популярность у нас личности Михаила Васильевича Ломоносова, ставшего поистине культовой фигурой; **сплетенный из исторических фактов и литературного вымысла** образ мальчика, который из северной провинции пешком пришел в Москву и стал выдающимся ученым, – замечательное воплощение идеала*. [Давид Константиновский. Свет мой, зеркальце! Скажи... // “Отечественные записки”, 2003].

Нарэшце, даволі шырока прадстаўлены ў НКРМ і такія кантэксты, у якіх імя ўласнае Ломоносов функцыянуе ў якасці анамастычнай метафары, выходзячы за межы функцыі прамой рэферэнцыі (згодна з І. Э. Ратнікавай): *новый Ломоносов, будущий Ломоносов, второй Ломоносов и т. п.: Он уверял мать, что я буду **новым Ломоносовым***. [А. Зиновьев. Русская судьба, исповедь отщепенца (1988–1998)]; *“**Ломоносов книжного дела**” – так называется выставка, которая открывается в понедельник в Российской государственной библиотеке (РГБ) [Российская государственная библиотека посвящает свою выставку юбилею Алексея Суворина (2004) // РИА “Новости”, 13.09.2004]; Я хочу надеяться, что со временем не только будет переиздана лучшая часть литературного наследия “**Ломоносова русской прессы**” (в первую очередь его многолетний публицистический цикл “Маленькие письма”), не только появятся о нем книги, написанные без люттой ненависти, но и сам его образ станет знаком и близок каждому нормальному русскому человеку...* [С. Сергеев. Гражданин Суворин (2004) // “Наш современник”, 15.11.2004]; *Восемнадцатилетним недотепой, **карикатурным Ломоносовым** в пиджаке х/б и кирзовых сапогах он попал с глухого лесного разъезда прямо в Московский геологоразведочный*. [О. Куваев. Территория (1970–1975)]; *Скажут, что Карамзин **не Ломоносов**: он не начинатель великого дела просвещения в России, не гений-самородок, открывший собственными силами русскому духу и уму доступ в область знания и мысли и т. д.* [И. А. Гончаров. Заметки по поводу юбилея Карамзина (1866)].

Такім чынам, адзначанае дазваляе канстатаваць знакавасць і актуальнасць імя Міхаіла Васільевіча Ламаносава для рускай культуры, неаслабную цікавасць да асобы гэтага чалавека ў грамадстве, яе замацаванасць у кан-

цэптуальнай і моўнай карцінах свету носьбіта рускай мовы, функцыянаванне ў якасці аднаго з аксіялагічных маркёраў калектыўнай моўнай свядомасці рускага народа.

Імя **Мікалая Васільевіча Гоголя** належыць да ліку прэцэдэнтных імёнаў сусветнай культуры. Гогалеўскі інтэртэкставы пласт пачаў фарміравацца ўжо ў сучасным яму літаратурным асяроддзі. Творы Гоголя далі штуршок да напісання шэрагу крытычных артыкулаў і брашур (В. Р. Бялінскі, М. Г. Чарнышэўскі, М. С. Шчэпкін, К. С. Аксакаў, А. І. Герцэн, М. А. Дабралюбаў, Д. І. Пісараў і інш.), актыўна абмяркоўваліся ў жывых зносінах і перапісцы многіх вядомых літаратараў таго часу (А. С. Пушкін, Ф. М. Дастаеўскі, М. А. Някрасаў і інш.). Такім чынам, ужо ў сучасную Гоголю эпоху яго творы стымулявалі стварэнне “вытворных тэкстаў” галоўным чынам у літаратурна-крытычным і эпістальным дыскурсах.

У XX стагоддзі гогалеўскія традыцыі, матывы і вобразы знаходзяць сваё адлюстраванне ў творчасці Ф. К. Салагуба, Андрэя Беллага, Д. С. Меражкоўскага, М. А. Булгакава, У. У. Набокава і многіх іншых літаратараў, а прэцэдэнтныя імёны, што ўзыходзяць да гогалеўскіх тэкстаў, становяцца вядомымі кожнаму школьніку, тым больш што многія з гэтых імёнаў перайшлі ў разрад агульных і сталі метафарамамі-сімваламі тых ці іншых чалавечых якасцей і тыпажоў.

Нарэшце, і само імя класіка рускай, украінскай і сусветнай літаратуры гэтак жа трывала ўвайшло ў шэраг знакавых прэцэдэнтных імёнаў і набыло разнастайны вопыт канцэптуалізацыі ў розных відах дыскурсіўных практык – ад літаратурнага анекдота да кантэкстаў, адзначаных пафасам патрыятызму, высокай мастацкасці, культурна-гістарычнай значнасці вышэйшага парадку [Кураш 2005].

Мы засяродзім увагу толькі на адным фрагменце акрэсленай дыскурсіўнай прасторы – тэкстах рускіх паэтаў XX–XXI стст., у якіх онім *Гоголь* функцыянуе як апорны элемент кампаратыўных тропаў (вобразных параўнанняў, метафарычных канструкцый і іх камбінацый з іншымі відамі тропаў), што вядзе ў канчатковым выніку да здабыцця ім статусу лінгвакультурнага канцэпту.

Як паказваюць назіранні, большасць сабраных кантэкстаў (а гэта каля 200 выпісак ў храналагічным дыяпазоне ад “Срэбнага стагоддзя” да “сеціўнай паэзіі”) ілюструюць трапеічную структурызацыю лінгвакультурнага канцэпту *Гоголь* як метафорыка-сімвалічнага ўвасаблення вялікага класіка, які стварыў галерэю бессмяротных вобразаў, тонкага выкрывальніка чалавечых заган, адной з найбольш загадкавых асоб свайго часу, рэаліста і ў той жа час

рамантыка, майстра живога слова, які гарманічна спалучае ў сваёй творчасці “рускую” і “маларасійскую” (у тэрміналогіі таго часу) лінгвакультуры, г. зн. актуалізуецца перш за ўсё энцыклапедычны фонд ведаў пра Гоголя. Пры гэтым онім *Гоголь* функцыянуе ў якасці “левага элемента” (“сферы-мішэні”) кампаратыўнага тропы: **X (Гоголь) = Y**.

Так, арганізаваны па прынцыпе “веернай” (шматкрокавай) метафары, адпаведнай формуле **X (Гоголь) = Y, Z...N**, тэкст верша Ігара Бірукова “Гоголь боль” рэалізуецца праз суткненне загалоўнай анамастычнай лексемы з шэрагам іншых лексем і нават выразаў, вельмі розных у плане як дэна-татыўнага, так і канататыўнага кампанентаў семантыкі, у тым ліку алозіўна звязаных з канкрэтнымі гогалеўскімі тэкстамі (*вой, голь, бой, боль, Вий, не убий*), ср.: *Гоголь – вой / по отчаянно мёртвым душам. / Голь, / что согнана на убой. / Гоголь бой, / за которым не будет лучше. / Боль / меж Киевом и Москвой. / Гоголь Вий. / Полуостров. Границы. Реки. / Гоголь мой / и, конечно же, Гоголь твой. / Опустите стволы. / Не слыкайте навеки веки. / Гоголь. / Всё-таки / не убий.*

У шэрагу кантэкстаў выяўляем метафара-метанімічнае ўжыванне аналізуемага оніма. Параўн.: *Быть классиком – голь / Не странник, не праведник, даже не щеголь, / Не Гоголь, а Гоголя верхняя треть* (А. Кушнер). Такім чынам паэт, грунтуючыся на метанімічнай асацыяцыі “Тогаль – скульптура (бюст) Гоголя” (літаральна *Гоголя верхняя треть*), ператварае апошнюю ў метафару паверхневых ведаў пра вялікага класіка і яго творчасці, якія, хутчэй за ўсё, як асцерагаецца паэт, зафіксуецца ў памяці сучасных школьнікаў (метафарычна *Гоголя верхняя треть* – фрагментарныя, паверхневыя веды пра Гоголя).

Параўн. аналагічнае (размова ідзе пра Палтаўскую вобласць, радзіму М. В. Гоголя): *Здесь сердце Гоголем полно / и вслед за ним летит по склонам, / где желтым, розовым, зеленым / шуршит волшебное панно* (Б. Чычыбабін), дзе адгвадзецца накладанне метанімічнай асацыяцыі “Тогаль – творчасць Гоголя” на сімволіка-метафарычную “Тогаль – увасабленне Палтаўшчыны, малой радзімы”.

Імя класіка функцыянуе і ў якасці нацыянальна-культурнага ідэнтыфікатара, своеасаблівай кропкі адліку ў канструкцыях, якія ўключаюць кампанент-онім *Гоголь* у пазіцыі “правага элемента” (сферы-крыніцы) кампаратыўнага тропы: *И это Гоголь наших бед, / а ним толпятся избы ведь / И тройка мчит, чтоб целый свет / Из-под копыт забрызгивать, / Или затем, чтоб высечь свет, / Копыта сеют искры ведь!* (І. Елагін). Генітыўная метафара *Гоголь наших бед* па сутнасці канцэптуалізуе онім *Гоголь* як “летапісец, выразнік праўды”.

Аналізуемы антрапонім выкарыстоўваецца шэрагам паэтаў для стварэння аўтатропа, г. зн. канструкцыі, якая адпавядае формуле **X (Я) = Y (Гоголь)**. Падобнага роду метафара ляжыць у аснове тэксту верша Сямёна Кірсанава: *Я бедный / медный / я гордый / твердый / сто лет / не севиший / сто лет / не евиший / я потерпевший / я тут стоящий / ненастоящий / в бульварных липах / в дождях и зимах / в фонарных нимбах / я вымок вымок / поверь прохожий – / я непохожий / умытый гладкий / в чужой крылатке / я встал на цоколь / я Гоголь – / Гоголь?* (С. Кірсанаў).

Аналагічныя аўтатропы, рэалізаваныя ў выглядзе метафарычных і/або параўнальных канструкцый, дастаткова характэрныя для сучаснай “сеціўнай паэзіі” (прыклады і нікнеймы прыводзяцца з захаваннем арыгінальнай арфаграфіі і пунктуацыі), параўн.: *Я без слов пишу с тревогой, / Лыко строк вяжса в душа. / Я сама почти что Гоголь / И ранимая душа* (Иванов Всеволод (Des)); *Ну, так я – почти-что Гоголь! Только он помножить мог / Дураков да на дороги. Мне уже не нужен слог! / Я пишу “ДОРОГА” слово. Асса!!! Ну, я – голова! / Афоризм родил я новый! Нет, вернее целых два!* (Пал Егорыч).

Шэраг падобных прыкладаў ілюструюць прыём антыметафары **X (Я) не Y (Гоголь)**, параўн.: *Я не Гоголь, грустный франт, я философ словно Кант!* (Сергей Генн); *И скажу вам ради смеха, / Что ж теперь греха таить, / Я не Гоголь и не Чехов, / И не мог бы ими быть!* (Просветлённый).

Сфера-крыніца вобразных асацыяцый можа пашырацца ў тых ці іншых напрамках, напрыклад, “Тоголь → творчасць Гогаля”, параўн.: *Вдруг, / как у Гоголя в “Портрете”, / из рамы взглянет ростовщик?* (С. Кірсанаў), або “Тоголь → вядомыя факты з жыцця Гогаля”, параўн.: *И я, глупец, в ту ночь сырую / Не спал, как Гоголь иль Кощей* (П. Антакольскі); *Умру я как Гоголь, сжигая стихи...* (А. Горскі); *Я в Рим влюблялся медленно – как Гоголь* (М. Палыкоўскі).

Блізкімі да разгледжаных вышэй з’яўляюцца прыклады з функцыянаваннем іншых асабовых займеннікаў у якасці “сферы-мішэні” трапеічных канструкцый з онімам Гоголь у зоне “сферы-крыніцы”, параўн.: *Мы знали и войну, и голод, / готовы жить хоть в шалаши, / но голодаем, словно Гоголь, / по человеческой душе!* (Я. Еўтушэнка); *Что вышибло доски гробов, / Что шло из губернского края / В разбеге илагдаумных столбов, / Что жгло нескончаемым горем / Пространство метельной зимы, / Что жгло молодые умы / Евангельем, и алкоголем, / И Гоголем, – всё это МЫ!* (П. Антакольскі); *Насколько я могу судить, / Писать не может он, как Гоголь, / Но может гоголем ходить* (І. Уткін).

Звяртае на сябе ўвагу група прыкладаў, у якіх аналізуюемы онім, які ўжыты ў форме множнага ліку, рэферэнцыяльна суадносіцца не з канкрэтнымі асобай або паняццем, а з “размытай рэцыпіентнай вобласцю” [Ларина 2012, с. 7], параўн.: *“Честный смех”, как благодать, / Может нас пересоздать... / Только где же наши Гоголи? / На святой Руси их много ли / В дни тоскливые, / Молчаливые?* (Л. Трэфалеў); *На Руси великих много ли? / Не сумею сосчитать: / Грибоедовы и Гоголи / И иные, им под стать* (Л. Трэфалеў). Падобныя прыклады адлюстроўваюць агульнамоўны працэс апелятывацыі онімаў, у дадзеным выпадку – пры ўтварэнні другаснай намінацыі, калі аказіянальная замена натуральнага для оніма *Гоголь* адзіночнага ліку на множны “выконвае абагульняющую функцыю, якая адзінкавую прыкмету ўзводзіць у ранг агульнай” [Шерстюкова 2011, с. 171].

Сустрэкаюцца і такія кантэксты, у якіх імя ўласнае *Гоголь* функцыянуе ў якасці анамастычнай метафары, выходзячы за межы функцыі прамой рэферэнцыі. Услед за І. Э. Ратнікавай [Ратникова 2003] і Т. І. Ларынай [Ларина 2012] мы разумеем анамастычную метафару як канструкцыю, “якая мае другі семантычны план, які базуецца на энцыклапедычнай семантыцы імя, і ўжываецца для экспрэсіўнага абазначэння або характарыстыкі аб’ектаў, падзей, персаналій, выконваючы пры гэтым сугестыўную функцыю” [Ларина 2012, с. 6].

Падобныя прыклады ў асноўным прадстаўлены выразам *Новый Гоголь*, якім, як вядома, у свой час М. А. Някрасаў пазначыў з’яўленне Ф. М. Дастаеўскага ў рускай літаратуры: *“Новый Гоголь явился”*. Прыклад канцэптуалізацыі анамастычнай метафары *Новый Гоголь* у постмадэрнісцкім ключы.

***Новый Гоголь явился: гогочет, гудит
и служанку щипает в сенях.***

*Он ведь только родился, он весь перевит
пеленами, он весь в простынях.*

Он с большой головой, неуклюжий такой.

Слон! идёт, содрогая фарфор.

*Ах, не надо, не велено в барский покой,
проводите, ведите во двор.*

*Он заходит в конюшню, о притолку шмяк,
ему лошади ржут: игого!*

*Гуттаперчевый нос, багровея, набряк.
Мужики одобряют: ого!
Он поленницу походя лихо разнес,
из подушек повыпустил пух.
Среди пуха и перьев горит его нос,
пламенеет, как красный петух.*

***Новый Гоголь** явился – и все на ушах,
все внештатные враз на посту.
Крепыши с палашиами, итыки в камышах
и шлагбаум стоит за версту.*

*Вся морская пехота, милиция вся,
химзащита, спасательный борт.
Подошли егеря, рюкзаками тряся.
Новый Гоголь – принес его чёрт!*

***Новый Гоголь** идёт, новый хохот дымит
до небес, и не видно земли.
Боже, что это грохнуло? Метеорит?
Обалдеть, сколько леса пожгли...
(Игорь Караулов, “Тоголь”)*

Параўн. таксама: *Неунывающий босьяк / И в тоже время модный щеголь, / Его воспел наш местный Гоголь – / Великий Бабель Исаак (Ю. Кім).*

Нарэшце, згадванне імя *Гоголь* фіксуецца ў такіх кантэкстах, якія можна аднесці да разраду метафорыка-фантастычных, што цалкам адпавядае спецыфіцы мастацкага свету самога Гоголя, дзе ёсць месца і міфалагічнаму, і казачнаму, і фантастычнаму, параўн.: *Романтический Гоголь! Без всякого смеха / ты вселился в меня, словно трепет в осину, / чтобы я – деловитых времен неумеха – / научалась Отцу поклоняться и Сыну (М. Мыслякова).*

Адразу некалькі тэкстаў такога плана (параўн., напрыклад, прыведзены вышэй тэкст А. Кушнера) звязаны ідэяй рэалізацыі магчымага свету зносін з самім Гоголем праз словы і думкі, адрасаваныя помніку класіка, у выніку чаго помнік ва ўяўленні паэта-“суразмоўцы” ажывае і рэагуе так, як рэагаваў бы яго правобраз:

*Поднял взгляд –
Предо мною на мраморном кресле*

*Сутуло нахмурился бронзовый Гоголь,
Кутаясь в плащ,
Задумчиво голову свесил.
Казалось,
Он мысли мои угадал:
Сегодня октябрьский праздник,
Почему ж я не весел?
Почему я еще
И еще
Непрерывно чего-то искал?
Разве мертвые души не умерли?
Разве в бронзе не бьется сердце?
Гоголь,
Милый,
Рассей мои сумерки, –
Мне сегодня не верится.*

(А. Кусікаў)

Такім чынам, прадстаўленыя прыклады функцыянавання оніма *Гоголь* у рускіх паэтычных тэкстах, створаных у XX–XXI стагоддзях, дазваляюць адназначна канстатаваць знакавасць і актуальнасць дадзенага імя для айчынай (у шырокім сэнсе) і сусветнай культуры, сведчаць аб неаслабнай цікавасці да асобы гэтага чалавека, унікальнага і шмат у загадкавага, у сучасным грамадстве, аб яго функцыянаванні ў якасці аднаго з аксіялагічных ідэнтыфікатараў калектыўнай інтэлектуальна-творчай моўнай свядомасці.

Канцэптасфера кожнага носьбіта мовы залежыць ад яго культурнага вопыту, і ў гэтым рэчышчы багацце культурных асацыяцый, якія выклікае вобраз *Пушкіна*, не мае аналагаў. Імя **Аляксандра Сяргеевіча Пушкіна** – заснавальніка сучаснай рускай літаратурнай мовы – належыць да ўніверсальна прэцэдэнтных імёнаў сусветнай культуры. Ужо ў сучасную *Пушкіну* эпоху пачаў фарміравацца пушкінскі інтэртэкставы пласт: яго творы стымулявалі стварэнне “вытворных тэкстаў” у пераважнай большасці ў літаратурна-крытычным і эпістальным дыскурсах, а таксама сталі прадметам мастацкай рэфлексіі. Так, яшчэ ў XIX стагоддзі аўтар беларускамоўнай паэмы “Тарас на Парнасе” з вялікай пашанай ужывае онім *Пушкін* і адводзіць вялікаму рускаму паэту разам з *Лермантавым*, *Жукоўскім* і *Гогалем* першае месца на Парнасе: *Во нешта разам зашумелі, Народ раздаўся на канцы, І, як бы птушкі, праляцелі Чатыры добрых малайцы. Народ то быў ўжо не та-*

коўскі: *Сам Пушкін, Лермантаў, Жукоўскі і Гоголь шпарка каля нас Прайшлі, як павы, на Парнас* [Беларуская 1988, с. 17].

Наша задача – вызначэнне асноўных прымет канцэптуалізацыі оніма *Пушкін* у творах беларускай літаратуры ХХ ст. праз функцыянаванне гэтага прэцэдэнтнага імені як оніма-сімвала, апорнага элементу тропаў і аднаго з тэкстаўтваральных кампанентаў мастацкага тэксту.

Якуб Колас у лісце Л. Клейнбарту згадваў пра значнасць асобы А. С. Пушкіна наступнае: *«Паэт уяўляўся мне нейкім паўбогам, звышчалавекам. Ён часта займаў мае думкі і летуценні. Само слова “паэт”, калі мне даводзілася сустракаць яго, чытаючы кнігі, рабіла на мяне моцнае ўражанне. Я ўзіраўся ў вобраз самога слова. Яно неяк вылучалася з шэрагу іншых слоў, набывала вялікі сэнс і значэнне ў маіх вачах»* [Колас 1977, с. 71]. У большай колькасці выяўленых намі ўжыванняў у творах беларускай літаратуры ХХ стагоддзя онім *Пушкін* функцыянуе ў якасці нацыянальна-культурнага эталона, з’яўляючыся ўзорам паэтычнага майстэрства і ўва-сабляючы рускую літаратуру ўвогуле: *Усё ж мастак быў выхаваны на традыцыях больш заходніх, як усходніх, і маці – датчанкай, і бацькам-палякам. Ды і літаратурай не толькі рускай – Пушкіным і Дастаеўскім, – але і польскай, не ў меншай меры – Міцкевічам, Славацкім, Сянкевічам. Культурнае поле было ўзаранае, чакала насення і жыццядайнага сонейка (В. Карамазаў. Зямля Фердынанда); Шкада, калі вобыскам напалохаюць яго гаспадыню. Добрая бабуля пані Ярэна, польская арыстакратка, інтэр-нацыяналістка, Міцкевіча чытае па-польску, Пушкіна па-руску, Гётэ па-нямецку, Купалу па-беларуску і захапляецца іх мудрасцю і мудрасцю народаў, што нарадзілі геніяў (І. Шамякін. Ахвяры); Між іншым, Алесь нічога не сказаў, але – па вачах убачыла – здзівіўся, што ў доме няма ніводнай кнігі. Вольгу нават трохі пакрыўдзіла гэтае здзіўленне: падумаеш, ішчасце – кнігі!*

– Якія табе кнігі трэба? – спытала яна.

– Добра было б паэзію. Класіку. Пушкіна. Лермантава. За класіку не бойся, яны не прычэпацца (І. Шамякін. Гандлярка і паэт);

Алюзія з’яўляецца вербальным сродкам, з дапамогай якога аўтар можа выказаць свае ідэі ў больш сціснутай і кароткай форме, для гэтага ён як бы замыкае іх у нейкую абалонку. У мастацкім дыскурсе ў якасці алюзійных элементаў найчасцей выкарыстоўваюцца: а) онімы літаратурных персанажаў з папярэдніх твораў пісьменніка ці іншых пісьменнікаў або фальклорных твораў; б) ключавыя словы, у тым ліку і онімы, калі яны ў новым кантэксце выконваюць такую ж тэкстаўтваральную функцыю; в) цытаты (даслоўныя

і трансфармаваныя) з папярэдняга тэксту і інш.; г) словы-сімвалы. Параўн.: *Год мінае – не пішу. / Карандаш заела. / Адвыкаюць ад стала / Думкі. Пушкін, мусіць, / Быў не праў. / Любоў прайшла, / Не прыходзіць муза* (А. Куляшоў. Далёка да акіяна) – аўтар у сваіх разважаннях звяртаецца да прэцэдэнтнага тэксту А. С. Пушкіна “Евгений Онегин”: *Прошла любовь, явилась муза, / И прояснился темный ум.*

Канцэптуалізацыя оніма *Пушкін* адбываецца і падчас яго алюзійнага ўжывання ў аргументатыўна-афарыстычнай функцыі, калі ў мастацкім тэксце прыводзяцца прэцэдэнтныя выказванні з твораў А. С. Пушкіна і ўказваецца на аўтарства: *Некалі вялікі рускі пісьменнік Аляксандр Сяргеевіч Пушкін пісаў: “Два чувства дивно близки нам – в них обретает сердце пищу – любовь к родному пепелищу, любовь к отеческим гробам”. Мы павінны прыслухацца да гэтых слоў і шанаваць памяць – гісторыю, продкаў, культуру. Чалавек без памяці – не чалавек, толькі нейкая паўразумная істота* (Г. Далідовіч. Гаспадар-камень); *Шчаслівыя, самі нават не ведаюць, як шчаслівыя людзі, у якіх заўсёды пад рукой “наймільшы твой куток, где закапаны твой пупок”, – я ім часта зайздросчу, паўтараючы ў душы пушкінскія словы: Два чувства дивно близки нам, / В них обретает сердце пищу: / Любовь к родному пепелищу, / Любовь к отеческим гробам! / Животрепещуща святыня! / Земля была б без них мертва...* (А. Карпюк. Карані); *Гэта добра, што не ты першы напісаў, – філасофстваваў Валодзя. – Перад імі не расцілайся, а то пад абцасам апынешся. Недарма Пушкін пісаў: “Чем меньше женщину мы любим, тем больше нравимся мы ей”. Так, здаецца, Лявон? А Пушкін разумеў у гэтай справе – дай Бог!* (І. Шамякін. Крыніцы).

У мастацкіх творах даволі шырока прадстаўлена тэма пушкінскай біяграфіі, у прыватнасці дуэльная гісторыя. *Пушкін* – сімвал трагічнага лёсу паэта ўвогуле: *Не веру я, што Пушкіна Дантэс, / Што Лермантава некалі Мартынаў / Забіў. Не веру! / Волатаў скасіла / Паэзія, а ворагі – пасля* (А. Куляшоў. Варшаўскі шлях).

Адным са спосабаў рэпрэзентацыі канцэпту *Пушкін* з’яўляецца анамастычная метафара, паколькі яна валодае інфармацыйна-сэнсавым комплексам, што ўтрымлівае вобразы і асацыяцыі кагнітыўнага парадку. Перыфрастычна онім *Пушкін* часцей за ўсё актуалізуецца як *наша ўсё* (Апалон Грыгор’еў, 1859 г.), *геній рускай і сусветнай літаратуры, сонца рускай паэзіі, Элада паэзіі: Пушкін – гэта, вядома, Элада паэзіі. Нібы ўся гармонія будучых стагоддзяў увасобілася ў адным* (У. Караткевіч. Каласы пад сярпом тваім); *Вунь над Расіяй, / над прасторам яе вялікім – / самая*

яркая зорка плыве. / То Пушкіна сэрца! / Славянскіх бяроз галінкі / цягнуцца ў рускае неба. / І зорка плыве (М. Купрэў. Нача́мі не зоркі гараць над светам...).

Магчымасць пераходу ўласных імёнаў у апелятывы суправаджаецца наступнымі ўмовамі: зменамі ў семантыцы, калі імя перастае быць сродкам індывідуалізацыі і набывае здольнасць актуалізоўваць клас аднародных прадметаў, аб’яднаных сукупнасцю стабільных прымет; зменамі ў граматычных уласцівасцях, калі ўласныя імёны здольны ўжывацца ў форме множнага ліку і спалучацца з колькаснымі і парадкавымі лічэбнікамі. Як адзначае А. В. Супяранская, адной з прычын пераходу ўласных імёнаў у агульныя (апелятыўныя) і набыцця імі станоўчых ці адмоўных адценняў з’яўляецца дастатковая вядомасць дэнатата для ўсіх членаў пэўнага моўнага калектыву, што атрымалі некаторы мінімум выхавання і адукацыі [Супяранская 1981, с. 116]. Так, для перадачы пагардлівых, зневажальных адносін да каго-небудзь сёння шырока ўжываюцца агульнавядомыя апелятыўны-назоўнікі з твораў мастацкай беларускай літаратуры: *кручковы, зноскі, гуканы, гарлахвацкія, тулягі, пісулькіны*. Ужыванне такіх дэрывацыйных утварэнняў са зборным значэннем – выразнае сведчанне пераходу лексічных адзінак з уласных у агульныя шляхам апелятыўнацыі і антанамазіі.

Н. У. Васільева, разглядаючы функцыянаванне імёнаў уласных у розных тэкстах, адносіць імя *Пушкін* да “анамастычных фантамаў”, якія жывуць у рускім слэнгу ў клішаваных (лексічна або сінтаксічна) выразках (рытарычнае пытанне, прывітанне, фразеалагізмы, пустасловіцы) і прадстаўлены пераважна імёнамі гістарычнымі [Васільева 2005, с. 187]. У слоўніку рускага арга онім *Пушкін* прыводзіцца са значэннем ‘невядома хто, бог яго ведае, хто’ [Елистратов 2000, с. 387].

У наступных зафіксаваных намі прыкладах імя *Пушкін* уяўляе сабой рытарычнае пашырэнне пытання, яго прагматычнае ўзмацненне:

– *Зусім хлопчык-цаца! — пляснуў сябе па калену Іван Іванавіч. — Скажаў “не” і думае, што і справе канец. А адказваць за правіннасць хто будзе? Пушкін?* (Я. Маўр. Шлях з цемры);

– *Мне раптам стала весела. І я, мусіць, усміхнуўся, бо заўсміхаўся капітан Дувалаў. Я не ведаў ніякіх французжанак. Так я адразу, не чакаючы, і сказаў:*

– *Я не ведаю ніякіх французжанак.*

– *Угу... А хто дагнаў іх ля ўчастка і праводзіў усю дарогу да вёскі? Абедзвюх... Ну, хто? Можна, Пушкін?* (І. Пташнікаў. Французжанкі).

Іранічнае, а часам і абсурднае ўжыванне рытарычнай сінтаксічнай канструкцыі “*А хто ведае? Пушкін?*”, знайшло шырокае распаўсюджанне

і ў камунікатыўнай практыцы. Так, у 1976 годзе ў дзіцячым гумарыстычным кіначасопісе “Ералаш” з’явіўся сюжэт “Чудное мгновенье” (аўтар сцэнарыя У. Аленікаў), у якім унук Пеця збіраецца на хакей і на пытанне бабулі, хто за яго будзе чысціць бульбу, адказвае: *“Пушкін. Посуд Гогаль памые, а Леў Талстой прапылесосіць”*. Калі Пеця вяртаецца дадому, то на самой справе так і адбываецца: *Аляксандр Сяргеевіч* чысціць бульбу, *Мікалай Васільевіч* мые посуд, *Леў Мікалаевіч* пылесосіць. І ў дадатак да гэтага бабуля гаворыць, што *Лермантаў Міхаіл Юр’евіч* пабег у магазін. Такая моўная гульня з несумяшчэннем спраў і вобразаў, рэпрэзентаваных прэцэдэнтнымі імёнамі сусветна вядомых класікаў рускай літаратуры, паказвае на абсурднасць сітуацыі, аднак можа быць успрынята толькі з улікам фонавых ведаў на пэўным лінгвакультурным узроўні.

Адной з распаўсюджаных мадэлей пераразмеркавання семантычных элементаў значэння ўласнага імені з’яўляецца метанімія, што абумовіла ўзнікненне фонавых блокаў, у склад якіх уваходзяць прэцэдэнтныя імёны метанімічнага характару з пераносам імя па мадэлі “аўтар – яго твор”: *Тамы Купалы, Пушкіна і Блока / Не раз мяне вярталі да жыцця. / Цяпер ім на самоце адзінока / За пыльнай павуцінай забыцця* (С. Грахоўскі. Скарб); – *А чаму не? Мы, старыя, якраз і чытаем Пушкіна, гэта вы, моладзь, – аднаго Еўтушэнку* (І. Шамякін. Злая зорка); *Яны сядзелі перад тэлевізарам. Малы і стары. Глядзелі “Снежную каралеву”. Антанюк даўно прыкмеціў, што з найбольшай цікавасцю ён глядзіць мультфільмы вось па такіх казках – па народных, па Пушкіну, па Андэрсену* (І. Шамякін. Снежныя зімы).

Ужыванне прэцэдэнтных імёнаў у складзе індывідуальна-аўтарскіх параўнанняў – адзін са спосабаў канцэптуалізацыі анамастычных адзінак. У структуры гэтага тропа даследчыкі вылучаюць 3 кампаненты: 1) рэферэнт (тое, што параўноўваецца); 2) агент (тое, з чым параўноўваецца); 3) модуль (падстава для параўнання) [Шумчык 2009, с. 188]. З улікам замацаваных у межах пэўнай лінгвакультуры асацыяцый, прэцэдэнтныя імёны даволі часта займаюць пазіцыю агента параўнання і выступаюць у якасці своеасаблівага эталона, ацэначнага стэрэатыпу, актуалізуючы прэцэдэнтны тэкст або сітуацыю праз злучнікі-маркёры як, *нібы, быццам: Усё, што знаў, з маленства ты запамніш / І калыханкай ўсё, што меў, напоўніш, / Нібы Купала, Пушкін ці Саят... / Ты ад расколу свет не абароніш, / Дык дзякуй хоць за тое, што аброніш / Шчымлівы і распытлівы пагляд* (Я. Янішчыц. Паэт).

Канцэптуалізацыя оніма *Пушкін* назіраецца і ў паратэкстах (эпіграфыцытаты), узятых з вядомых твораў паэта: *Цветы последние милей / Роскошных первенцев полей* (М. Багдановіч. Плакала лета, зямлю пакідаючы...); *Тучка*

по небу плывёт... (Р. Барадулін. Куды вецер вее); *Печаль моя светла...* (Р. Барадулін. Жытло маёй душы...); *Слух обо мне пройдет по всей Руси великой, / И назовет меня всяк сущий в ней язык...* (П. Броўка. У вянок паэту); *И равнодушная природа / Красою вечною сиять...* (С. Грахоўскі. Пасля адлігі закруціў мароз...) і інш.

Такім чынам, разгледжаныя спосабы ўжывання прэцэдэнтнага імя *Пушкін* у творах беларускай літаратуры ХХ стагоддзя пацвярджаюць знакавасць і актуальнасць гэтага анамастычнага канцэпту для беларускай лінгвакультуры, незгасальны інтарэс да асобы і творчасці вялікага рускага паэта сярод пісьменніцкага асяроддзя беларускай літаратуры, функцыянаванне ў якасці аднаго з аксіялагічных маркёраў калектыўнай свядомасці беларускай грамадскасці. Онім *Пушкін* з'яўляецца таксама ключавым кампанентам трапеічных канструкцый (анамастычных метафар, алюзій, метанімій, параўнанняў) і ўваходзіць у інтэртэкставую прастору мастацкага дыскурсу.

ЗАКЛЮЧЭННЕ

Праведзенае даследаванне паказала, што зварот да праблемы функцыянавання лінгвакультурных ідэнтыфікатараў (прэцэдэнтныя онімы, выказванні, тэксты, інтэртэкстэмы, ключавыя сімвалы, метафары і інш., коды народнай духоўнай культуры, ідыястылі, лінгвакультурныя “тыпажы”, “партрэты” і г. д.) у розных камунікатыўных практыках, на дадзеным этапе развіцця беларускага грамадства як ніколі запатрабаваны, што абумоўлена тэндэнцыямі глабалізацыі, у выніку якой адбываецца нівеліраванне этнічнай і культурнай разнастайнасці, дынамічнае развіццё міжкультурных і міжмоўных кантактаў, актывізацыя інавацыйных працэсаў у мове і маўленні.

У ходзе навукова-даследчай работы намі былі вызначаны і апісаны спосабы канцэптуалізацыі аксіялагічна значных паняццяў беларускай і рускай лінгвакультур (напрыклад, такія, як іх трансляцыя ў іншыя лінгвакультуры і рэцэпцыя з іншых лінгвакультур і г. д.), дадзена характарыстыка сфер камунікатыўнага распаўсюджвання і інш.

Асаблівая ўвага аўтараў была звернута на феномены спецыфічнай і шмат у чым унікальнай лінгвакультуры Мазырска-Прыпяцкага Палесся, у прыватнасці, на напрамку канцэптуалізацыі самога оніма *Палессе*, функцыянаванне этноніма *паляшук*, адэтнонімнага ад’ектыва *палескі*, а таксама на шэраг іншых ідэнтыфікатараў рэгіянальнай і нацыянальнай лінгвакультур як у межах этнаспецыфічнай камунікатыўнай прасторы, так і ў кроскультурных камунікатыўных практыках.

Не застаўся па-за ўвагай і такі ўнікальны фрагмент рэгіянальнай лінгвакультуры, як народная духоўная культура, складнікамі якой, у прыватнасці, выступаюць пэўныя міфалагемы і міфалагічныя персанажы. У межах гэтай манаграфіі ў абазначаным накірунку аналізавалася міфалагема *балота*, а таксама разглядаліся мясцовыя ўяўленні пра такіх прадстанікоў народнай дэманалогіі, як *дамавік*, *лесавік*, *русалка* і *чорт*.

З другога боку, была акрэслена і праблема ўваходжання іншакультурных феноменаў розных тыпаў (онімаў, этнонімаў, прэцэдэнтных выказванняў) у камунікатыўны кантынуум рускамоўнай і беларускамоўнай лінгвакультур. У гэтым ракурсе былі прааналізаваны тапонім *Кітай*, этнонімы *немец* і *француз*, некаторыя прэцэдэнтныя адзінкі.

У якасці своеасаблівых лінгвакультурных феноменаў былі рэканструяваны фрагменты так званых “моўных партрэтаў” носьбітаў адных лінгвакультур ва ўспрыняцці іх прадстаўнікамі іншых лінгвакультур (на прыкладзе *беларусаў*, *французаў* і *кітайцаў*).

Адносна феномена электроннай камунікацыі было адзначана, што гэтая камунікатыўная сфера не толькі сацыяльна звышзначная ў сучасным свеце, але таксама цікавая і перспектыўная ў плане метамоўнага асэнсавання. Гумарыстычны дыкурс – адна з найбольш цікавых і разнастайных у моўным і жанравым дачыненні сфера метамоўнага рэфлексавання адносна сродкаў і спосабаў электроннай камунікацыі. Тут на першы план выходзяць сентэнцыі ацэначнага плана, якія часцей за ўсё суправаджаюцца рознымі прыёмамі моўнай гульні.

Нарэшце, было праведзена назіранне за трыма онімамі – прозвішчамі класікаў рускай славеснасці, якім уласціва канцэптуалізавацца ў якасці лінгвакультурных ідэнтыфікатараў у розных тыпах дыскурсу ў статусе ключавых адзінак моўнай і канцэптуальнай карціны свету носбітаў пэўнай мовы і культуры (*Ламаносаў, Гоголь, Пушкін*).

Зразумела, што кожны з пералічаных напрамкаў – гэта толькі нейкі фрагмент ці ўзор, які ў перспектыве можа і павінен быць разгорнуты ў самастойнае шматаспектнае даследаванне з выкарыстаннем метадаў лінгвакультуралогіі, этналінгвістыкі, супастаўляльна-тыпалагічнага мовазнаўства, корпуснай лінгвістыкі і інш. Гэта яшчэ больш актуальна ў сучасных умовах працэсаў глабалізацыі, цыфравізацыі і паступовай страты таго, што забяспечвала культурную разнастайнасць і адметнасць краін, народаў, нацый, што ў сваю чаргу было і застаецца вельмі важным фактарам гуманітарнай бяспекі і незалежнасці любой дзяржавы.

СПІС ВЫКАРЫСТАНАЙ ЛІТАРАТУРЫ

Алефиренко, Н. Ф. Методологические основания исследования проблемы вербализации концепта / Н. Ф. Алефиренко // Вестник ВГУ. Серия Гуманитарные науки. – 2004. – № 2. – С. 60–66.

Барковіч, А. А. Лінгваінфармацыйная спецыфіка камп'ютарна-апасродкаванага дыскурсу / А. А. Барковіч. – Мінск : БГУ, 2015. – 304 с.

Басава, Г. “Ні сюды Мікіта, ні туды Мікіта”: уласнае імя як носьбіт нацыянальна-культурнага кампанента значэння слова / Г. Басава // Роднае слова. – 2001. – № 10. – С. 40–41.

Беларуская літаратура XIX стагоддзя : хрэстаматыя : вучэб. дапам. / склад. і аўт. камент.: А. А. Лойка, В. П. Рагойша. – 2-е выд., перапрац. і дап. – Мінск : Выш. шк., 1988. – 487 с.

Беларуская міфалогія: энцыклапед. слоўн. / С. Санько [і інш.] ; склад. І. Клімковіч. – 2-ое выд., дап. – Мінск : Беларусь, 2006. – 599 с.

Беларускі N-корпус [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <http://bnkorporus.info>. – Дата доступу: 17.10.2024.

Болбас, В. С. Народная педагогіка Мазырскага Палесся / В. С. Болбас, І. С. Сычова. – Мазыр : Белы Вецер, 2012. – 246 с.

Бондалетов, В. Д. Русская ономастика : учеб. пособие для студентов пед. ин-тов. / В. Д. Бондалетов. – М. : Просвещение, 1983. – 224 с.

Буркова, Г. В. Аб некаторых лінгвакультурных ідэнтыфікатарах камунікатыўнага ландшафту Мазырска-Прыпяцкага Палесся / Г. В. Буркова, С. Б. Кураш // Шамякінскія чытанні: Пісьменнік – Асоба – Час : матэрыялы VIII Міжнар. навук. канф., Мазыр, 18–19 крас. 2024 г. / УА МДПУ імя І. П. Шамякіна ; рэдкал.: Т. М. Чэчка (адк. рэд.), Л. М. Мазуркевіч, В. У. Сергушкова. – Мазыр : МДПУ імя І. П. Шамякіна, 2024. – С. 44–47.

Буркова, Т. А. Стилистические приемы использования антропонимов в немецком газетно-журнальном тексте / Т. А. Буркова // Вестник Томского государственного университета. Филология. – Томск : ТГУ, 2010. – № 337. – С. 11–18.

Важнік, С. А. Тры стыхіі Байнэта, або Праява нацыянальнай моўнай самаідэнтыфікацыі / С. А. Важнік. – Мінск : Права і эканоміка, 2007. – 54 с.

Васильева, Н. В. Собственное имя в тексте: интегративный подход : дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.19 / Н. В. Васильева ; Рос. акад. наук, Ин-т языкознания. – М., 2005. – 236 с.

Васільчук, А. А. Вобраз балота як чыннік прыродна-ландшафтнага кода беларускага фальклору / А. А. Васільчук, І. А. Швед // Сборник научных работ студентов Республики Беларусь “НИРС 2011”. – Минск, 2012. – С. 478–482.

Виноградова, Л. Н. Звуковой портрет нечистой силы / Л. Н. Виноградова // Мир, звучащий и молчащий: Семиотика звука и речи в традиционной культуре славян / отв. ред. С. М. Толстая. – М. : Индрик, 1999. – С. 179–199.

Генералова, Е. В. О развитии значений оттопонимических прилагательных в русском языке (на примере истории лексемы «московский») / Е. В. Генералова // Сибирский филологический журнал. – 2016. – № 3. – С. 157–171.

Горбаневский, М. В. Русская городская топонимия : Методы ист.-культур. изучения и создания компьютер. слов. / М. В. Горбаневский ; О-во любителей рос. словесности, Ин-т яз. народов России. – М. : ОЛРС, 1996. – 303 с.

Горбачева, О. Г. Ономастическое пространство русских народных и авторских сказок : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / О. Г. Горбачева ; Брян. гос. ун-т. – Брянск, 2008. – 25 с.

Горошко, Е. И. Интернет-жанр и функционирование языка в Интернете: попытка рефлексии / Е. И. Горошко. – Саратов : Наука, 2009. – 127 с.

Демешкина, Т. А. Мир природы в зеркале диалекта (на материале концепта «болото») / Т. А. Демешкина // Вестник Томского государственного университета. Филология. – 2019. – № 62. – С. 85–103.

Елистратов, В. С. Словарь русского аргю / В. С. Елистратов. – М. : Русские словари, 2000. – 694 с.

Иванов, Е. Антиполовицы Рунета : типология и словарь / Е. Иванов ; ред. С. Важник. – Минск : Право и экономика, 2009. – Вып. 3. – 72 с.

Иванов, Е. Е. Русско-белорусский паремиологический словарь / Е. Е. Иванов, В. М. Мокиенко. – Могилев : МГУ им. А. А. Кулешова, 2007. – 248 с.

Иванов, Л. Ю. Язык Интернета: заметки лингвиста / Л. Ю. Иванов. – М. : Азбуковник, 2000. – 791 с.

Іваноў, Я. Я. Нацыянальна-культурная сямантыка беларускай мовы як аб'ект лінгвакраіназнаўства (пры вывучэнні беларускай мовы як замежнай і як другой ва ўмовах блізкароднаснага руска-беларускага білінгвізму) // Беларуская мова: шляхі развіцця, кантакты, перспектывы / рэдкал.: Г. А. Цыхун (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Беларускі кнігазбор, 2001. – С. 285–290.

Іваноў, Я. Я. Сацыякультурная прастора мовы (сацыяльныя і культурныя аспекты вывучэння беларускай мовы) / С. Ф. Іванова, Я. Я. Іваноў, Н. Б. Мячкоўская. – Мінск : Веды, 1998. – 112 с.

Касько, У. К. Палескі дзівасіл: Бел. нар. прыказкі, прымаўкі, выслоўі: са скарбніцы А. К. Сержпутоўскага / У. К. Касько. – Мінск : Выш. шк., 2005. – 383 с.

Колас, Якуб. Збор твораў : у 14 т. / Якуб Колас. – Мінск : Маст. літ., 1977. – Т. 13 : Пісьмы 1908–1949. – 679 с.

Коваль, У. І. Народныя ўяўленні, павер'і і прыкметы : даведнік па ўсходнеславянскай міфалогіі / У. І. Коваль. – Гомель : БелАНТДІ, 1995. – 180 с.

Коваль, В. И. Славянско-китайские этноязыковые параллели (из опыта лаовая) / В. И. Коваль ; Гомельский гос. ун-т им. Ф. Скорины. – Гомель : ГГУ им. Ф. Скорины, 2022. – 257 с.

Коваль, В. И. *Настоящий мужчина и настоящая женщина* в зеркале Интернета / В. И. Коваль // Славянская фразеология и паремнология в XXI веке : сб. науч.ст. / под ред. В. М. Мокиенко, Е. Е. Иванова. – Могилёв : УО МГУ им. А. А. Кулешова, 2009. – С. 148–155.

Об основных направлениях исследования лексики народной духовной культуры Мозырско-Припятского Полесья / В. И. Коваль [и др.] // Проблемы регионального исследования: задачи и перспективы. – Мозырь : УО МГПУ им. И. Шамякина, 2006. – С. 55–63.

Коваль, В. И. Текст и язык: поиски истоков : моногр. / В. И. Коваль. – Минск : РИВШ, 2012. – 270 с.

Компанцева, Л. Ф. Интернет-коммуникация: когнитивно-прагматический и лингвокультурологический аспекты / Л. Ф. Компанцева. – Луганск : Наука, 2003. – 444 с.

Красных, В. В. Структура коммуникации в свете лингво-когнитивного подхода (коммуникативный акт, дискурс, текст) : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.19 / В. В. Красных ; МГУ им. М.В. Ломоносова. – М., 1999. – 72 с.

Когнитивная база и прецедентные феномены в системе других единиц и в коммуникации / В. В. Красных [и др.] // Вестник МГУ. Сер. 9. Филология. – 1997. – № 3. – С. 62–75.

Крывіцкі, А. А. Дыялекталогія беларускай мовы: Дапам. / А. А. Крывіцкі. – Мінск: Выш. шк., 2003. – 294 с.

Крылатыя выразы ў беларускай мове : тлумачальны слоўнік : ч. 2 : з рускамоўных літаратурных і фальклорных крыніц XII–XX стст. / пад рэд. С. Ф. Івановай. – Магілёў: МДУ імя А. А. Куляшова, 2006. – 208 с.

Кураш, С. Б. Языковая личность Н.В. Гоголя: испытание интертекстом / С. Б. Кураш, В. В. Кузьмич // Русский язык и литература. – 2005. – № 8. – С. 55–59.

Кураш, С. Б. Неповторимый колорит Полесья / С. Б. Кураш, Д. Н. Лин // Беларуская думка. – 2007. – № 1. – С. 81–84.

Ларина, Т. И. Семантика, структура и функционирование ономастических тропов в русско-, польско- и англоязычной публицистике : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.01.19 / Т. И. Ларина ; Белорус. гос. ун-т. – Минск, 2012. – 24 с.

Леванцевич, Л. В. Концепт “Болото”: лингвокультурологическое содержание / Л. В. Леванцевич // Современные тенденции языкового образования: опыт, проблемы, перспективы : сб. ст. участников II Междунар. науч.-практ. конф. (23 марта 2020 г.) ; науч. ред. Л. Н. Набилкина, отв. ред. Д. Л. Морозов ; Арзамасский филиал ННГУ. – Арзамас : Арзамасский филиал ННГУ, 2020. – С. 246–251.

Левашов, Е. А. Мировая топонимика. Прилагательные от географических названий : словарь-справочник / Е. А. Левашов. – СПб. : Дмитрий Буланин, 2003. – 532 с.

Лексика календарной обрядности в говорах Мозырско-Припятского Полесья: отчет о НИР / УО ГГУ им. Ф. Скорины ; рук. работы В. И. Коваль ; № ГР 20073563. – Гомель, 2008. – 53 с.

Лин, Д. О региональной направленности совместных научных исследований / Д. Лин, С. Кураш // Веснік фонду фундаментальных даследаванняў. – 2006. – № 4 (38). – С. 17–22.

Лин, Д., Неповторимый колорит Полесья / Д. Лин, С. Кураш // Беларуская думка. – 2007. – № 1. – С. 81–84.

Лобань, Н. “Лёсу кірунак, долі выснова”: уласнае імя ў мастацкім тэксе / Н. Лобань // Роднае слова. – 2001. – № 12. – С. 38–41.

Лук’янава, Т. Казка і няказкавая проза: Сістэматызацыя і класіфікацыя жанраў / Т. Лук’янава // Роднае слова. – 2005. – № 12. – С. 57–60.

Ма Цзехуэй. Китайские стереотипы о русских в зеркале китайских анекдотов / Ма Цзехуэй, Н. В. Николаева // Культура и цивилизация. – 2017. – Т. 7. – № 2А. – С. 460–466.

Мечковская, Н. Б. Социальная лингвистика : пособие для студентов гуманитар. вузов и уч-ся лицеев. – 2-е изд., испр. / Н. Б. Мечковская. – М. : Аспект Пресс, 2000. – 207 с.

Национальный корпус русского языка [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ruscorpora.ru>. – Дата доступа: 21.10.2024.

Озтюрк, Л. И. Региональный аспект в исследованиях адъектонимики современного русского языка / Л. И. Озтюрк // Вестник Чувашского университета. – 2008. – № 4. – С. 229–236.

Параскевіч, Г. В. Назоўнік у беларускіх прыказках / Г. В. Параскевіч. – Мінск : Універсітэцкае, 1984. – 107 с.

Пахсарьян, Н. Т. К проблеме изучения литературных эпох: понятие рубежа, перехода и перелома / Н. Т. Пахсарьян // Литература в диалоге культур : материалы междунар. науч. конф. – Ростов н/Д, 2004. – С. 12–17.

Петрушэўская, Ю. А. Моўная спецыфічнасць і нацыянальная адметнасць прыказак беларускай мовы / Ю. А. Петрушэўская. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2021. – 220 с.

Подольская, Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / Н. В. Подольская ; Акад. наук СССР, Ин-т языкознания ; отв. ред. А. В. Суперанская. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Наука, 1988. – 187 с.

Полесье. Материальная культура / В. К. Бондарчик [и др.] ; редкол.: В. К. Бондарчик, Р. Ф. Кирчив (отв. ред.) [и др.] ; АН УССР. Львовское отделение Института искусствоведения, фольклора и этнографии им. М. Ф. Рылского. – Киев : Наук, думка, 1988. – 448 с.

Ратникова, И. Э. Имя собственное: от культурной семантики к языковой / И. Э. Ратникова. – Минск : БГУ, 2003. – 213 с.

Рогалев, А. Ф. Имя и образ: Художественная функция имён собственных в литературных произведениях и сказках / А. Ф. Рогалев. – Гомель : Барк, 2007. – 224 с.

Савенкова, Л. Б. Языковое воплощение концепта / Л. Б. Савенкова // Проблемы вербализации концептов в семантике языка и текста : материалы междунар. симпозиума; Волгоград, 22–24 мая 2003 г. : В 2 ч. – Волгоград : Перемена, 2003. – Ч. 1 : Научные статьи. – С. 258.

Садоўская, Г. Д. Балота ў люстэрку беларускай мовы і этнакультуры / Г. Д. Садоўская // Мова і літаратура : матэрыялы 72-й навук. канф. студэнтаў і аспірантаў філал. ф-та БДУ, Мінск, 28 крас. 2015 г. ; пад рэд. К. А. Тананушкі. – Мінск : РІВШ, 2015. – С. 117–122.

Сержпудоўскі, А. К. Казкі і апавяданні беларусаў-палешукоў / А. К. Сержпудоўскі. – Мінск : Універсітэцкае, 1999. – 191 с.

Сидорова, М. Ю. Интернет-лингвистика: русский язык. Межличностное общение / М. Ю. Сидорова. – М. : Изд. «1989.ru», 2006. – 184 с.

Сироткина, Т. А. Актуальные проблемы современной этнонимии / Т. А. Сироткина // Вестник Пермского университета: российская и зарубежная филология. – Пермь: ПГУ, 2011. – Вып. 4 (16). – С. 53–59.

Словари и энциклопедии на Академике [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://dic.academic.ru>. – Дата доступа: 19.03.2024.

Степанова, Л. Проблема фразеологических заимствований / Л. Степанова // Rossica Olomucensia. – 1999. – № 38. – С. 415–426.

Ступчык, Н. Фэстонімы Каляды і Ражаство ў перыядычным друку (на матэрыяле газеты “Звязда”) / Н. Ступчык // Мова – Літаратура –

Культура : матэрыялы V Міжнар. канф. (да 80-годдзя праф. Л. М. Шакуна), 16–17 ліст. 2006 г. / Беларускі дзярж. ун-т. – Мінск : Права і эканоміка, 2007. – С. 347–349.

Суперанская, А. В. Современные русские фамилии / А. В. Суперанская, А. В. Суслова ; Акад. наук СССР. – М. : Наука, 1981. – 176 с.

Сянкевіч, В. І. Прэцэдэнтныя феномены ў структуры свядомасці носбітаў мовы / В. І. Сянкевіч // Веснік ГрДУ імя Я. Купалы. Сер. 1. – 2000. – № 3 (5). – С. 126–129.

Токарев, Г. В. Проблемы изучения симболярия региональной идентичности: лингвокультурологический аспект / Г. В. Токарев. – Тула : Тул. производст. полиграф. объединение, 2023. – 167 с.

Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова ; Рос. акад. наук, Ин-т рус. яз. им. В. В. Виноградова. – 4-е изд., доп. – М. : ИТИ Технологии, 2006. – 941 с.

Толстой, Н. И. Болото / Н. И. Толстой // Славянские древности : энциклопедический словарь ; под ред. Н. И. Толстого. – М. : Междунар. отношения, 1995. – Т. 1 (А–Г). – С. 228–229.

Трофимова, Г. Н. Языковой вкус интернет-эпохи в России: Функционирование русского языка в Интернете: концептуально-сущностные доминанты / Г. Н. Трофимова. – М. : РУДН, 2004. – 380 с.

Шамак, А. А. Міфалогія беларусаў / А. А. Шамак. – Мінск : Інстытут культуры Беларусі, 2013. – 256 с.

Шен, Д. А. Этноним в лексико-семантическом пространстве английского языка : дисс. ... канд. филол. Наук 10.02.04 / Д. А. Шен ; Нижегород. гос. лингв. ун-т им. Н. А. Добролюбова. – Н. Новгород, 2009. – 160 с.

Шерстюкова, Е. В. Апеллятивация имен собственных личных как способ вторичной номинации / Е. В. Шерстюкова // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – 2011. – № 3 (10). – С. 169–171.

Ши, Ся. Концепт КИТАЙ в русском обыденном языковом сознании : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Ши Ся ; Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. – М., 2008. – 22 с.

Шипицына, Г. М. Фразеологизация свободных словосочетаний в русском языке XXI века / Г. И. Шипицына // Вестник Брянского государственного университета. – 2010. – № 2. – С. 239–242.

Шпилевский, П. Мозырщина / П. Шпилевский // Неман. – 1996. – № 9. – С. 212–246.

Штэйнер, І. Стрыбогавы ўнукі: Міфалагічныя асновы беларускага менталітэту / І. Штэйнер // Роднае слова. – 2003. – № 9. – С. 17–20.

Шумчык, В. Ф. Лінгвістычная сутнасць параўнання як сродку мастацкай выразнасці / В. Ф. Шумчык // Нацыянальная мова і нацыянальная культура: аспекты ўзаемадзеяння : зб. навук. арт. / Беларус. дзярж. пед. ун-т ; рэдкал.: Дз. В. Дзятко (адк. рэд.) [і інш.]. – Мінск, 2009. – С. 187–190.

Шур, В. В. Беларускія ўласныя імёны: Беларуская антрапаніміка і тапаніміка : дапам. для настаўнікаў / В. В. Шур. – Мінск : Мастацкая літаратура, 1998. – 237 с.

Шур, В. В. Уласнае імя ў сацыюме і мастацкім тэксе : манагр. / В. В. Шур. – Мазыр : МДПУ імя І. П. Шамякіна, 2015. – 299 с.

Щербак, А. С. Когнитивные основы региональной ономастики : моногр. / А. С. Щербак ; М-во обр. и науки РФ, ФГБОУ ВПО «Тамб. гос. ун-т им. Г. Р. Державина». – Тамбов : Изд. дом ТГУ им. Г. Р. Державина, 2012. – 319 с.

Энциклопедический словарь крылатых слов и выражений: более 4000 статей / авт.-сост. В. Серов. – 2-е изд. – М. : Локид-Пресс, 2005. – 880 с.

Янкоўскі, М. А. Вывучэнне рэгіянальных асаблівасцей народнай прозы / М. А. Янкоўскі // Рэгіянальныя асаблівасці беларускай мовы, літаратуры і фальклору : тэз. дакл. рэсп. навук. канф. 25–26 мая 1973 г. / Гомел. дзярж. ун-т. – Гомель, 1973. – С. 113–115.

Навуковае выданне

Кураш Сяргей Баніфацьевіч,
Буркова Ганна Віктараўна,
Струкаў Віктар Віктаравіч

**ЛІНГВАКУЛЬТУРНЫЯ ІДЭНТЫФІКАТАРЫ
Ў РОЗНЫХ КАМУНІКАТЫЎНЫХ ПРАКТЫКАХ**

Карэктар *Л. М. Мазуркевіч*
Арыгінал-макет *М. У. Бабкова*
Дызайн вокладкі *Л. У. Клачкова*

Ілюстрацыйны матэрыял на першай старонцы вокладкі запазычаны з агульнадаступных інтэрнэт-рэсурсаў, якія не ўтрымліваюць спасылак на аўтараў гэтых матэрыялаў і абмежаванняў на іх запазычванне.

Падпісана да друку 18.12.2024. Фармат 60x84 1/16. Папера афсетная.
Рызаграфія. Ум. друк. арк. 6,68. Ул.-выд. арк. 7,20.
Тыраж 100 экз. Заказ 32.

Выдавец і паліграфічнае выкананне:
установа адукацыі “Мазырскі дзяржаўны
педагагічны ўніверсітэт імя І. П. Шамякіна”.
Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы,
распаўсюджвальніка друкаваных выданняў № 1/306 ад 22 красавіка 2014 г.
Вул. Студэнцкая, 28, 247760, Мазыр, Гомельская вобл.
Тэл. (0236) 24-61-29.

МГПУ им. И.П. Шамякина